

УДК 821.162.5=161.2.091"18"(092)І.Франко

ЯКБИ ФРАНКО У ЛУЖИЦІ З'ЯВИВСЯ... (Лужицькі літератори про І.Франка)

Володимир Моторний

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті досліджено взаємини І.Франка з лужицькою літературою. Відзначено високу оцінку праць Івана Франка лужицькими вченими і літераторами, подано аналіз віршів Ю.Коха, Б.Дирліха, котрі вони присвятили І.Франкові.

Ключові слова: Україна, Лужиця, І.Франко, література, взаємини.

Українська літературознавча наука велику увагу приділяє вивченню міжлітературних взаємин і контактів української словесності із зарубіжними літературами, зокрема з красним письменством слов'янського світу. І це природно: адже кожна національна література багата не лише своїми традиціями і художніми здобутками, а й своїм творчим спілкуванням з мистецтвом слова інших народів. В останні роки було опубліковано низку досліджень про місце української літератури у світовому літературному процесі та про її міжнародні взаємозв'язки [1]. Разом з тим існують і "білі плями" у висвітленні цього питання. Однією з них, на мою думку, є недостатня увага з боку українських літературознавців до вивчення праць зарубіжних вчених, присвячених проблемам української словесності взагалі і творчості її окремих представників зокрема.

У "тіні" залишається, наприклад, така тема: лужицькі літератори про творчість Івана Франка та його роль у розвитку міжлітературних взаєминах. Зрозуміло, що лужицька література не має такого широкого розголосу в світі, як література деяких інших європейських народів, але літератори і вчені Сербської Лужиці робили і роблять свій внесок як у вивчення міжлітературних зв'язків лужицької словесності, так і в дослідження здобутків інших національних літератур (наприклад, української). Якщо в українському літературознавстві в останні роки була опублікована низка праць про українсько-лужицькі літературні взаємини [2], то, на жаль, поза увагою літературознавців залишилось вивчення результатів пошуків лужицьких учених і літераторів, котрі присвятили свої зусилля дослідженню історії української літератури або творчості окремих українських письменників (я маю на увазі і наукові студії, і висловлювання або художні твори серболужицьких авторів про творчість українських літераторів і т. ін.). З кола подібних питань я виділив тему – вивчення і популяризація художньої та ідейної спадщини Каменяря в Лужиці. Ця тема актуальна ще й тому, що на думку лужицьких славістів, саме завдячуючи у минулому діяльності Т.Шевченка та

І.Франка, українсько-лужицькі культурні взаємини на сучасному етапі набули стабільного характеру, почали урізноманітнюватися їхні форми, збагачуватися зміст [3; с.164]. Можна навіть стверджувати, що хоча й сьогодні творчість Івана Франка не надто широко відома в Лужиці, традиції франкознавчої тематики у лужицькому літературознавстві сягають кінця ХІХ ст. Це пов'язано з тим, що особливо в Галичині у ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. в силу багатьох історичних факторів у середовищі української громадськості, а пізніше серед учених, які жили в еміграції, виник інтерес до трагічної долі цього маленького слов'янського народу, історія якого у чомусь перегукувалася з українською історією.

Про публікації матеріалів, присвячених Лужиці і її народу в галицькій пресі ХІХ ст. вже опублікована низка досліджень [4], в яких наводяться імена О.Торонського, І.Франка, М.Драгоманова, Д.Дорошенка, І.Свенціцького, К.Студинського та ін. Саме їх зусиллями прокладалися шляхи, котрі пізніше стали джерелом такої галузі слов'янознавства в Україні як сорабістика. Факти, які свідчать про інтереси української громадськості до Лужиці, ще й сьогодні необхідно виявляти і в Україні, і в Лужиці, оскільки багато які з них і досі невідомі або призабуті. Тільки після цього можна у всій повноті намалювати картину українсько-лужицьких культурних взаємин. Для прикладу подам лише декілька ново-знайдених документів, які датуються серединою ХІХ ст. Це записи українців, які побували в Будишині, і залишили свої відгуки у книзі відвідувачів "Матиці Сербської". Подібні документи, як і публікації галицької преси 40-60-х рр. ХІХ ст. про Лужицю, створили міцний фундамент для появи лужицької проблематики на межі ХІХ-ХХ ст. в Україні і, зокрема, у творчості І.Франка, М.Драгоманова, Д.Дорошенка та ін. визначних українських діячів. Нагадаю, що і у Львові в Історичному архіві були виявлені документи, котрі свідчать про безпосередні контакти українців і лужичан ще у ХІХ ст. (листування Я.Головацького і Я.А.Смолера) [5].

Що ж до записів, зроблених українцями в Будишині у книзі відвідувачів "Матиці Сербської", то перший з них належить Левкові Лопатинському (ймовірно, відомому вченому, знавцю кавказьких мов і професору університету у Тбілісі, який народився і жив до середини 60-х рр. ХІХ ст. у Галичині). Л.Лопатинський записав у книзі: "Братам лужицьким сербам сердечний поздрав від галицького русина. Колись дасть Господь, що нам засвітить лучшая будущность. Будишин, дня 28 липня / 8 серпня 1860 р. (можливо, 1863 – В.М.) Левко Лопатинський."

Другий запис у книзі зробив Іван Прокопович (на жаль, невідомо, хто це і чому побував у Будишині). Цей запис, на мою думку, найбільш яскраво відбив теплі почуття українців до національного відродження серболужичан. "Ище один родник Славянского духа, – писав І.Прокопович, – пробивається на світ Божий, і несподіване відродження зовсім було мертвого народу явилось на здивування цілому світу. Нікому воно не тикає щичка в око, як дитина тієї краси-чарівниці, Дніпром перевитої, котра всім взяла, окрім розуму і сили душевної, й уміє тільки гарно співати та клясти свою долю. Але заздрощі мої на чуже щастя не зменшили тієї радості й утіхи, з якими я дивився й милувався важким щастям, браття серби. Пращайте, мужайтесь, радійте, дивлячись на свою працю, що з

року в рік росте і ростиме і заколоситься добрим зерном. Дякую Вам, браття, за вашу братерську ласку й шанування. Іван Прокопович. 4 квітня 1866 р.” [6].

На зламі ХІХ-ХХ ст. і з'явилася у лужицькій пресі перша згадка про І.Франка, а в Галичині перші публікації Каменяра, в яких містився лужицький матеріал (відгуки на замітку Я.П.Йордана про поему Т.Шевченка “Гайдамаки”, стаття про А.Муку та ін.).

Серед представників лужицьких громадських і культурних діячів першим про І.Франка писав М.Андрицький (1871-1908) – відомий публіцист, літератор і суспільний діяч. У журналі “Łužica” ще у 1901 р. він згадує ім'я Каменяра [7].

Цей цікавий факт віднайшов і оприлюднив лужицький літературознавець, голова “Матиці Сербської” доктор М.Фелькель, який сьогодні є одним з провідних українців не лише Лужиці, а й ФРН [8]. Поки що це перша відома згадка про І.Франка у Лужиці. Таких відгуків про І.Франка у лужицькій пресі у ті часи було небагато і про них я згадаю нижче. Нещодавно др. М.Фелькель віднайшов у лужицькій пресі декілька перекладів творів І.Франка, які дозволяють стверджувати, що творчість його була відома в Лужиці ще на початку ХХ ст.

У лужицькому літературознавстві ім'я І.Франка згадував видатний учений і літератор Ю.Млинк (1927-1971), який перший у повоєнні роки зробив спробу оглянути історію зв'язків лужицького літературного життя з літературами східних слов'ян. “Зауважимо, – писав Ю.Млинк, – що лужицький читач добре знайомий уже з представниками української літератури: Т.Шевченком, М.Коцюбинським, І.Франком...” [9; с.93].

Згадана стаття Ю.Млинка свідчить про стан україністики в Лужиці ще в кінці 60-х років ХХ ст. (та й не лише в Лужиці). Літературознавці, як правило, в ті роки обмежувалися лише загальною констатацією фактів, оскільки глибоких досліджень в цій галузі ще не існувало.

Отже, д-р. М.Фелькель був першим лужицьким ученим, котрий фахово зацікавився українською літературою і її контактами з Лужицею. Знаменно, що цьому поглибленому інтересу до України сприяв приїзд ученого до Львова, саме у 60-і рр., а також його знайомство з молодим сорабістичним осередком, який утворився в ті роки у Львівському університеті при кафедрі слов'янської філології.

Побувавши тоді (разом з лужицьким письменником Юрієм Кохом) у Львові, М.Фелькель у газеті “Předženak” (популярному додатку до загальнолужицької газети “Nowa doba”), опублікував цілу сторінку репортажів про свої враження від зустрічей у Львові, зокрема, з членами редакції журналу “Жовтень” (тепер “Дзвін”), де йому розповіли про підготовку до друку антології лужицької поезії українською мовою. В репортажах з пошаною згадується ім'я І.Франка – “українського поета, вченого, літератора, публіциста, ... котрий цікавився культурою всіх слов'янських народів, і як пророк привернув увагу і до нашої сербської культури ... студентів університету, читачів бібліотек, членів редакції республіканського журналу “Жовтень”, який об'єднує львівських літераторів” [10].

З того часу М.Фелькел невтомно популяризує творчість Каменяра. В ювілейному 1986 році 16 серпня в “Předženaku” [11] він публікує статтю “Rysy z

jeho džěla su podobne zjawam w skutkowanju našich prócowarjow”, в якій розповідає про святкування ювілею І.Франка у Лужиці. Саме перед ювілеєм, під час Дня поезії у Будишині тоді вперше зазвучала поезія Каменяра лужицькою мовою у перекладі талановитого поета Б.Дирліха. Ці переклади були невдовзі опубліковані в “*Předženaku*” як ілюстрація до статті М.Фелькеля (“Вічний революціонер”, “Червона калина”), там же був надрукований вірш Ю.Коха “Якби Франко у Лужиці з’явивсь” (написаний у 1967 р.). Студія М.Фелькеля була доповнена також портретом І.Франка і фотографією його пам’ятника у Львові, біля якого сфотографувались Ю.Кох і М.Фелькель.

У статті М.Фелькель досить детально виклав творчу біографію Каменяра, а також уперше звернув увагу лужицьких читачів на високу оцінку, яку дав громадській і літературній діяльності І.Франка М.Андрицький 1907 р. в журналі “*Łužica*”. Хоч публікація була розрахована на масового читача, вона, безумовно, відіграла певну роль в поширенні зацікавленості лужицьких читачів спадщиною І.Франка.

Детальнішу творчу біографію І.Франка М.Фелькель публікує в журналі “*Rozhlad*” [12; с.263-265]. Стаття має чотири розділи, в яких автор зосереджує увагу на різних аспектах діяльності І.Франка.

Вибудуване на цікавих паралелях, дослідження містить факти, які свідчать, що на зламі XIX і XX ст. в лужицькій пресі друкувалися матеріали про політичні, соціальні і національні проблеми Галичини. Ці проблеми були аналогічні тим, які переживав і лужицький народ у боротьбі за свої права й свободи. Ці соціально-політичні паралелі у житті обох народів М.Фелькель пов’язує з творчістю двох сучасників, а в чомусь і однодумців – лужицького будителя Міклавша Андрицького та Івана Франка, підкреслюючи, що вплив поглядів І.Франка-публіциста позначився на творчому доробку М.Андрицького. Ці впливи, як стверджує М.Фелькель, могли носити й опосередкований характер (наприклад, М.Андрицький добре орієнтувався в німецькомовній пресі, до якої дописував І.Франко, а також читав чеські видання, з якими співпрацював Каменяр). Тому й природно, вважає М.Фелькель, що першим, хто згадав ім’я І.Франка в Лужиці, був саме М.Андрицький. 1901 р. він згадував у журналі “*Łužica*” про “малороса Івана Франка”, а згодом на сторінках цього ж видання схвально відгукнувся про “видатного літератора доктора Івана Франка”, який опублікував дослідження, присвячене історії чесько-українських взаємин. М.Андрицький вважав І.Франка “одним з видатних представників слов’янського світу”, “чільною особистістю у слов’янській науці...” [13; с.264].

М.Фелькель знову згадує інформацію М.Андрицького, надруковану 1907р. в журналі “*Łužica*”, який тоді редагував Я.Барт-Чішинський. Інформація стосувалася Франкового ювілею, з нагоди якого М.Андрицький писав: “50-річчя від дня народження святкує нині також визначна людина і письменник світового рівня, русинський діяч др. Іван Франко”. Завершуючи тему “І.Франко і М.Андрицький”, М.Фелькель зазначає, що обидва вони “зустрічалися” на сторінках деяких видань, (напр., “*Slovanský přehled*”, редактором якого був знайомий Каменяра А.Черний у Празі). В останній частині статті М.Фелькель зробив спробу показати спільне й відмінне у культурно-політичній програмі І.Франка і

діячів лужицького громадського й культурного відродження – М.Андрицького, Я.Барт-Чішинського, М.Горніка та ін. Паралелі, наведені автором статті, на мою думку, цілком слушні і дають нові імпульси до подальших досліджень у цій царині. Принагідно відзначу, що подібні порівняння зробили і львівські славісти у статті, надрукованій у Лужиці і присвяченій типології поетичних циклів І.Франка та Я. Барта-Чішинського [14; с.376-378].

Лужицька преса публікувала детальну інформацію про святкування в Україні 130-ї річниці від дня народження І.Франка. М.Фелькель описав у журналі "Rozhľad" детальний перебіг урочистостей, згадавши про роботу наукового симпозиуму "Іван Франко і світова культура", а також про вихід 50-го тому Зібрання творів І.Франка, про франкознавчі публікації в наукових виданнях України і сорабістичні матеріали, які побачили світ в українській пресі у 1986 р. [15; с.344-345].

У серії ювілейних Франкових матеріалів, надрукованих, зокрема, у журналі "Rozhľad", привертає увагу інформація про вечір української літератури, який відбувся 28 жовтня 1986 р. у Сербсько-Німецькому театрі у Будишині. Вечір відкрив вступним словом відомий лужицький поет і перекладач поезії І.Франка Б.Дирліх [16; с.390].

У 90-ті роки лужицьке літературознавство збагатилось новими публікаціями М.Фелькеля та М.Каспера, присвяченими І.Франкові. У 1990 р. були опубліковані доповіді доктора М.Фелькеля та професора М.Каспера, виголошені ними на міжнародному симпозиумі ЮНЕСКО, присвяченому І.Франкові [17; т.2, с.356-361 та т.1, с.158-159]. У рамках симпозиуму відбулося окреме засідання, де М.Фелькель виступив з доповіддю "Попередники і сучасники Івана Франка", у 1996 р. опубліковано виступ М.Фелькеля на III міжнародному конгресі українців у Харкові [18].

Коротко зупинюся на цих публікаціях, оскільки вони продовжують і поглиблюють традиції вивчення Франкової спадщини у Лужиці.

Уже сама назва виступу М.Фелькеля на ювілейному Франковому симпозиумі 1986 р. свідчить про те, що учений намагається розв'язати глобальні питання українсько-лужицьких культурних взаємин. На основі зібраних фактів соціального, політичного і культурного життя Лужиці і України він відкриває певні закономірності, які простежуються у розвитку духовної сфери обох народів в останній чверті XIX-XX ст. не лише на прикладі безпосередніх контактів і зв'язків, що існували й існують між Україною і Лужицею, а й на типологічному рівні. Такий підхід дозволив доктору М.Фелькелю зробити низку цікавих спостережень і висновків, що стосуються, зокрема, впливу творчості Каменяра на розвиток лужицької словесності.

В опублікованому виступі д-ра М.Фелькеля на III Міжнародному конгресі українців висвітлюється загальна картина українсько-лужицьких культурних контактів та їх вплив на літературний процес у Лужиці в XX ст. Автор засвідчує, що сучасні взаємини мають свою історію, в якій важливу роль відіграли Т.Шевченко та І.Франко. Спадкоємцями їхнього інтересу до слов'янського світу і його культурних здобутків, а отже і до серболужичан, стали вчені й літератори, які активно діяли у міжвоєнні і в повоєнні роки в Україні і за її межами.

М.Фелькель висловив думку про те, що культурні взаємини між Україною і Лужицею "не можуть мати симетричну модель, оскільки український народ – це мільйони громадян, тоді як лужичан нараховується заледве 60 тисяч" [19; с.165]. Однак цей фактор не впливає суттєво на взаємозбагачення культур обох народів. Вивчаючи їхні контакти, насамперед слід виділяти найважливіші проблеми. Одна з них – Іван Франко і лужицька культура.

Традиційно, стверджує вчений, лужицькі серби мали особливо міцні зв'язки з найближчими сусідами – чехами і поляками, що ж до України, то тут, на думку М.Фелькеля, ці контакти в силу об'єктивних причин були і є особливо тісними з Галицьким регіоном, а тому саме тут Франкознавча проблематика виходить на чільне місце у наукових студіях і сьогодні (йдеться про сорабістичний осередок Львівського національного університету імені Івана Франка). Цей фактор виявився важливим і в художній творчості лужицьких авторів, котрі присвятили Каменяреві низку своїх творів.

Таким чином, стаття М.Фелькеля хоча й не містить нових фактів про зв'язки І.Франка з Лужицею, разом з тим орієнтує німецьких і лужицьких українців на вивчення найважливіших питань, пов'язаних з культурними взаєминами обох народів.

Помітним внеском у вивчення франкознавчої тематики у Лужиці є, безперечно, стаття професора М.Каспера "Іван Франко, слов'янська культура і сьогоднішній світ" [20; т.1; с.158-159]. Провідна думка автора зводиться до тези про те, що велика й різноманітна спадщина Каменяра ще довгі роки привертатиме увагу представників різних галузей знань. Час, звичайно, змінює погляди та орієнтири на історію розвитку національних культур і міжнаціональні взаємини, але творча спадщина І.Франка і нині, і в майбутньому відіграватиме значну роль у розвитку культурного й наукового процесу в Україні та за її межами і назавжди залишиться знаковим явищем у світовій культурі.

До лужицької франкіани необхідно долучити і виступи чільних представників лужицької літератури, котрі внесли свою лепту у вивчення та популяризацію творчості Каменяра. Тут насамперед треба назвати імена визначних лужицьких поетів і публіцистів Б.Дирліха, Ю.Коха та Б.Будара.

Бенедикт Дирліх – нині голова "Кола лужицьких митців" та головний редактор центральної лужицької газети "Serbske powiny" – був учасником Шевченківських свят в Україні, зустрічався з українськими письменниками, а у Львові з сорабістами університету. Він багато зробив для популяризації творчості Каменяра у Лужиці як перекладач його творів і як автор низки статей про українську культуру. В 1986 р. в журналі "Rozhľad" була опублікована стаття Б.Дирліха "Зустріч з Тарасом Шевченком і Україною". Згадуючи своє перебування у Львові, він писав, що львівські літератори і сорабісти познайомили його "з гарним містом Лева, а разом з тим і з поезією Івана Франка, 130 років з дня народження якого святкують у Львові" [21; с.145]. Того ж року Б.Дирліх опублікував у лужицькій пресі декілька своїх перекладів з поезії І.Франка, а також відкрив урочистий вечір української літератури в Будишині, де звучали і поезії Каменяра. Під враженнями від відвідування меморіального

музею І.Франка у Львові лужицький поет написав вірш "Smjeré Iwana Franka"* [22; с.91].

Вірш починається зі спомину про скромну кімнату, в якій рівно 70 років тому лежав смертельно хворий І.Франко. Луицький поет, який щойно познайомився з життям і творчістю Каменяра, тут – біля смертного ложа великої людини – почув її заповітні думки Це було майже фізичне відчуття безпосереднього зв'язку у часі між двома поетами.

Для Б.Дирліха Іван Франко стає втіленням українського національного духу, що "жадає світла" для всіх суших. Згадав Б.Дирліх і червону калину (вірш І.Франка про калину він блискуче переклав лужицькою мовою), яка в тіні "шумливого дуба" тягнеться до сонця, як і народ України, "що віками випростатись не міг".

Іван Франко у вірші Б.Дирліха постає як титан думки і праці, який відходить у вічність, щоб назавжди залишитися "в українській землі". Франкове слово живе в сучасності, осяваючи для людей "безліч доріг, що в'ються з вершин його духа".

Цей вірш має і другу німецькомовну авторську версію, що була надрукована в збірці "Nexenbrenner" (видавництві Aufbau-Verlag у Берліні-Веймарі, 1988 р.) з приміткою, що вірш присвячений класику української літератури І.Франкові, автору "ліричної драми "Зів'яле листя".

Хоча обидва варіанти близькі за змістом, однак певна різниця дозволяє зробити висновок, що Б.Дирліх, враховуючи літературні традиції лужичан і німців, написав два оригінальні твори, присвятивши їх пам'яті Івана Франка.

В Україні обидві версії перекладені: лужицька – В.Лучуком, німецька – Т.Лучуком (поки що не надрукована). Подаю повний текст перекладів цих творів, оскільки в Україні вони маловідомі.

Біля смертного ложа Івана Франка

Я пере-
ступив поріг
твої кімнати
Чути
як дихаєш
пере-рив-часто:
легенями
усього народу
Зніжковіло шепче
моя нижня губа:
Хай тебе
хоч тепер
західний вітер
(краще пізно, аніж ніколи)
для вічності
виголисує
Ти
оманливий лет
геть

відкинув
і – не дивина ж –
що
перед вічним сном
не
причастивсь
Тим часом жадаючи
світла і знову і знову
світла
для себе
Й для всіх сотворінь
повсталих з глини
Чути як дихаєш
І водночас я чую
як з-під твого пера
у тіні шумливого дуба
сумлива калина
квилить:
Хоче на сонце!

В її квилів повно скарг
і народу мого що віками
випростатись не міг
Ти очі закрий навек
у сирій
українській землі
А жінка
що привела
мене у твій дім

квапиться йти назад:
До міста в якому
сотні тисяч
влягається спати
Ніжний голос її
осяває
безліч доріг
що в'ються з вершин
твого духа

Де упокоївся Іван Франко

Відкидаєш соборування
Прагнеш проте
Сяйво осягати
Сяйво
Чую твій подих
У що останню годину
Твого життя
І чую також
Як та калина
Під буйним дубом
З-під пера краплиною:

Вона за сонцем плаче
Над собою
І тобою і кожним
Із праху рожденням
Її криком
Голосить і мій народ
Котрий століттями
Випрямитися не міг
Ти закриваєш очі
Назавжди:
Я чую твій подих.

Ю.Кох – талановитий поет, прозаїк і журналіст, який також немало зробив для популяризації творчості І.Франка у Лужиці. Як і Б.Дирліх, Ю.Кох присвятив І.Франкові вірш (“Якби Іван Франко у Лужиці з’явивсь ...”) [23; с.249]. Син лужицького робітника-каменяра, Ю.Кох чудово зрозумів і втілює у своєму вірші потаємні думки і сподівання свого народу, пов’язавши їх з Каменярем. Франко-каменярь і борець вселив у серце лужицького поета віру й надію на відродження його народу:

Франко трима мене за руку,
Я відчуваю в ній важений молот.
За нами незліченною громадою
Шикуються каменотеси сербські.

Поет мріє про той час, коли сербські каменярі дорогу прорубають у майбутнє і тоді “докажуть правоту своєї сили...” Ця тема пов’язана зі словом, боротьбою та ідеалами Каменяря:

Увечері – бува – стою в каменоломні...
Якби Іван Франко у Лужиці з’явивсь! [24; с.250]

Неможна не погодитись з В.Лучуком, який, оцінюючи вірші про І.Франка Б.Дирліха та Ю.Коха, писав: “Образ Івана Франка по-своєму окреслений Ю.Кохом та Б.Дирліхом – це свідчення того, що слово великого Каменяря і нині живе, єднає і зближує народи і людські серця” [25; т.2-3; с.408].

Франкові мотиви знаходимо і в книзі репортажів Ю.Коха "Мандрівка на схід" [26]. Розповідаючи про свої прогулянки з друзями по Львову, він згадує: "Все, що у Львові важливе і визначне, носить ім'я славетного українського вченого і письменника Івана Франка: вулиці, площі, парки, інститути, школи і університет" [27; с.29-30].

Шанобливі слова про І.Франка сказали й інші лужицькі літератори, зокрема, відомий поет і журналіст Бено Будар, який під час перебування у Львові відвідав музей Івана Франка [28].

Ще одне визнання поваги до Каменяра належить головному редакторові нижньолужицької газети "Nowy Casnik" з Хоцебуса (Котбуса) Хорстові Адаму – він побував в Україні і, зокрема, у Львові в 1999 р. У серпні-листопаді 1999 р. в газеті з'явилося понад 20 репортажів, в яких лужицький журналіст розповів про свою мандрівку Україною, проілюструвавши розповідь серією оригінальних фотографій. Кілька репортажів присвячено Львову, зокрема, університету та його патрону Іванові Франкові.

Гострий зір журналіста побачив немало цікавого в Україні, а розповіді про І.Франка наближали до пересічного лужицького читача постать великого українського письменника, громадсько-політичного діяча та вченого. Стисло охарактеризувавши діяльність Каменяра як громадянина і культурного діяча, Х.Адам подає також красномовні факти з біографії І.Франка, які засвідчують його інтерес до культурного життя Лужиці. "Іван Франко як полум'яний патріот, – пише лужицький журналіст, – відіграв в історії українського народу подібну роль, яку для лужичан відіграв його сучасник Я.Барт-Чішинський. Франко був геніальною і багатогранною постаттю. Він був поет і прозаїк, а якщо сказати стисло – це один з засновників класичної української літератури. Як філолог, – продовжує Х.Адам, – Франко вирізнявся знанням багатьох мов... Окрім того, як громадсько-політичний діяч і письменник він залишив по собі багато важливих праць: художніх творів, велику кореспонденцію. Вся ця спадщина увійшла у 50-томне зібрання його творів" [29; с.4]. Х.Адам в одному з репортажів згадав ту високу оцінку, яку дав Каменяр знаменитому нижньолужицькому словнику А.Муки.

Усі згадані факти не вичерпують лужицьку франкіану, та водночас вони красномовно свідчать про визнання діяльності Каменяра серболужицькою громадськістю. Це визнання є ще одним свідченням невмирущої слави великого сина українського народу.

1. Українська література у загальнослов'янському і світовому літературному контексті. – К., 1987-1994. – Т. I-V.

2. Лужицькі Серби. Л. 1997; Моторний В., Лазор О. Іван Франко і Лужиця// Українська філологія: школи, постаті, проблеми. – Львів, 1999. – Ч.I.; Моторний В., Лазор О. Іван Франко і лужицька культура // Lětopis. – Будишин, 1999. – № 2; Моторний В., Лазор О. З історії львівської сорабістики міжвоєнного періоду // Práce z dějin slavistiky. – Praha, 1998; Кравець Я. Деякі відомості про лужицьких сербів на сторінках галицької преси XIX ст. // Проблеми слов'янознавства. – Л., 1989. – Вип. 39; Моторний В. Причинки до історії українсько-лужицьких культурних взаємин // Lětopis. – Будишин, 1997. – № 1 та ін.

3. *Völkel M.* Lužskoserbske-ukrajinske kulturne kontakty a jich wliw na serbske literarne žiwjenje 20 lět. // Третій міжнародний конгрес українців: літературознавство, бібліографія, інформатика. – Харків, 1996.
4. *Моторний В.* Сербська лужиця у дзеркалі галицької преси ХІХ ст. // Проблеми слов'янознавства. – Вип. 41. – Львів, 1990; *Моторний В.* Причинки до історії українсько-лужицьких культурних взаємин (ХІХ-ХХ ст.) // *Lětopis*. – Будишин, 1997. – № 1 та ін.
5. *Криль М., Моторний В., Трофимович К.* Неизвестные документы о серболужицко-восточнославянских связях // *Slavica Tartuensia*. – Тарту, 1985. – № 1.
6. Пам'ятна книга "Матниці Сербської". – Будишин, Сербський архів.
7. *Моторний В., Лазор О.* Іван Франко і лужицька культура // *Lětopis*. – Будишин, 1999. – № 2.
8. *Völkel M.* Iwan Franko – nam daloki a bliski // *Rozhlad*, 1986. – № 9.
9. *Млинк Ю.* До історії зв'язків лужицького літературного життя з літературою східних слов'ян // *Українське слов'янознавство*. – Львів, 1970. – Вип. 3.
10. *Předženak*. 1965, 3 серпня.
11. *Předženak*. 1986, 16.07.
12. *Völkel M.* Iwan Franko – nam daleki a bliski // *Rozhlad*, 1986. – № 9.
13. *Völkel M.* Там само.
14. *Trofimowicz K., Motornyj W.* Franko a Čišinski – k problemam typologije // *Rozhlad*, 1986. – № 12.
15. *Mv (M. Völkel).* Sympozij wo Iwanje Franko // *Rozhlad*, 1986. – № 11.
16. *R. Wječorek.* Ukrajinskeje poezije a prozy w NSLDž // *Rozhlad*, 1986. – № 12.
17. *Фелькель М.* Сходства и различия деятельности Ивана Франко и серболужицких деятелей культуры конца ХІХ – начала ХХ века // *Іван Франко і світова культура*. – К., 1990; *Kasper M.* Iwan Franko, Slowjanske kultury a džensnisi swět // Там само.
18. *Völkel M.* Lužiskoserbsko-ukrajinske kulturne kontakty a jich wliw na serbske literarne žiwjenje 20 lětstotka // Третій міжнародний конгрес українців: літературознавство, бібліографія, інформатика. – Харків, 1996.
19. Там само.
20. *Kasper M.* Iwan Franko, slowjanske kultury a džensnisi swět // *Іван Франко і світова культура*. – К., 1990.
21. *Dyrlich B.* Zetkanje z Tarasom Ševčenkam a Ukrajinu // *Rozhlad*, 1986. – № 5.
- * Остання публікація у зб. *Dyrlich B.* Wotmach womory. Budišin, 1997. – S.52.
22. *Дирліх Б.* Біля смертного ложа Івана Франка // *Дніпро*, 1990. – № 10.
23. *Кох Ю.* Якби Іван Франко у Лужиці з'явивсь //... Поезія лужицьких сербів. – Переклад В. Лучука. – К., 1971.
24. Там само. – Переклад В. Лучука.
25. *Іван Франко і світова культура*. – К., 1990.
26. *Koch J.* Pućowanje k ranju. – Budyšin, 1969.
27. Там само.
28. *Budar Beno.* Duma pola přećelow Serbow // *Nowa doba*, 1981 20 червня. – *Předženak*.
29. *Adam H.* Jo pisal take wo tustem Mukowem slowniku // *Nowy Casnik*, 1999.7.08. – № 32.

IF FRANKO FOUND HIMSELF IN LUSATIA...

Volodymyr Motornyj

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st.1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The article deals with I.Franko and Lusatian literature problem. Facts of Franko's works appreciation by Lusatian scholars and specialists of literature (Andryckyj, M.Felkel, M.Kasper and others) and analysis of poems by I.Koch, B.Dyrlich, dedicated to I.Franko are treated article.

Key words: Ukraine, Lusatia, I.Franko, literature, relations.

Стаття надійшла до редколегії 13.08.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

МОВОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2–3.091:81'38"18"(092)І.Франко

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ І.ФРАНКА (на матеріалі художньої прози)

Іван Ціхоцький

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Статтю присвячено новаторству мовних характеристик персонажів у художній прозі Івана Франка у контексті традиційної української літератури XIX ст. Особливістю художнього мовного соціального середовища є основою письменницької "об'єктивної" манери текстотворення. Це є причиною визначення одного з багатьох аспектів типології персонажа у прозі І.Франка – мовний тип характеру з визначальними мовними рисами.

Ключові слова: мовний тип характеру, стилізація, техніка мовної характеристики.

"Дев'ятнадцятий вік дав нам великих майстрів української мови, – писав І.Франко, – та майже у всіх їх чути було внутрішню боротьбу, зусилля письменника до виборення якогось спеціального язика. У Шевченка боровся мужик з інтелігентом... У Марка Вовчка, навпаки, інтелігент силкувався підлавитися під мужицький говор... У Куліша жива мова боролася з доктринами про високий стиль і "староруську" мову. У Старицького інтелігент бореться з мужицькою мовою... Сліди такої мовної боротьби бачимо і у Кониського, і у Грінченка" [1; т.37; с.204]. Попри зовнішню відмінність концепцій текстотворення, стилістичні манери українських класиків мають одну спільну рису – штучність мови, насилля над словом, що "родить мертві холодні маски замість живих лиць" [1; т.37; с.201].

Традиційна манера характеротворення в українському письменстві мала глибоке коріння, бо в літературі вбачали якщо не легку й забавну "розривку", то "школу панського життя та аристократичних манер" і "наипевніший спосіб до уморальнення народу" [1; т.41; 495]. Це не могло не позначитися й на мові текстів: "мова в літературних творах повинна бути добірна – не в смислі чистоти народної мови, а, власне, в такому напрямі, щоб якнайменше допускати до неї грубих, хлопських, вульгарних слів" [1; т.41; с.495]. У колі своїх літературних попередників Франко стоїть особно, закріплюючи за собою статус письменника-об'єктивіста, реаліста, новатора. Він став провісником "нового" в літературі – "нового" не тільки в обсязі тем і змісту, але й форми.

Кінець XIX ст. в українській літературі позначився наративним зламом, який вщент розстрошив схоластичні правила застарілої естетики і уможливив пошуки нових мовно-зображальних засобів. "Не вчити і моралізувати, а малювати", – ось творче кредо письменників нової генерації, домінанта нової стилістичної манери. Її риси Франко окреслює у статті "Старе й нове в сучасній українській літературі", недвозначно натякаючи й на свою до неї причетність. На відміну від представників старшого покоління письменників, що виходили "від малювання зверхнього світу", молоді "відразу засідають у душі своїх героїв..., заставляють нас бачити світ і людей їх очима" [1; т.35; с.108]. Саме ефект відчуження лягає в основу "нового способу бачення світу крізь призму чуття й серця не власного авторського, а мальованих автором героїв" [1; т.35; с.109].

Проблема викладових (наративних) форм та їх модифікацій у Франковій прозі вже стала темою дисертаційного дослідження [2]. Ми ж торкнемося питань методики пошуку та відбору мовного матеріалу для характеристики персонажів у творах епічного жанру письменника.

Намір Франка "у більших або менших оповіданнях змалювати побут Галицької Русі в різних околицях, у різних суспільних верствах та родах занять" [1; т.38; с.484] наштовхувався, природно, на певні технічні труднощі – література не мала досвіду зображення широкої соціальної панорами. Більшість художників слова потерпали від мовної некомпетентності, браку мовної інтуїції, що призводило до шаблонів характеротворення. Письменницька майстерність таких, приміром, авторів, як Нечуй, Мирний, Кониський, обмежувалась вмінням "дуже гарно ... підхопити розмову селянську" [1; т.49; с.10]. До проблеми індивідуального стилю сам Франко ставився безкомпромісно, не припускав ігнорації об'єктивних ознак мовлення: "Письменник, у якого нема своєї індивідуально забарвленої мови – слабкий письменник, він пише безбарвно, мляво і не може числити на довшу тривку популярність" [1; т.33; с.27]. Література ж номінально "повинна бути образом життя, праці, *бесіди* (підкреслення наше – І.Ц.) і думок свого часу" [1; т.26; с.12].

Проза І.Франка – явище в українській літературі унікальне: вона вражає не тільки своїм обсягом (десять повістей та романів і понад сто оповідань, об'єднаних у дванадцять збірок), але й широтою опрацьованого матеріалу, багатою галереєю типів. Селяни й сільські ремісники, робітники й підприємці, промисловці та інтелігенти, міщани, школярі, вуличники, в'язні – ось неповний реєстр Франкових героїв, кожен з яких має власне обличчя, свій неповторний світогляд і мову. "Нешаблонний спосіб малювання" [1; т.41; с.497] стає естетичним орієнтиром для Франка-прозаїка, чинником формування його мови та індивідуального стилю. Відтак, усю прозову творчість Франка можна назвати серією експериментів – тематичних, наративних, лінгвостилістичних, що подавались під рубрикою "вперше".

Дослідники творчості І.Франка серед пріоритетних мовно-стильових ознак прозової манери письменника називають конкретність мови, тобто адекватність мовлення дійових осіб об'єктивному мовленню соціальних верств; природність, тобто вживання тільки наявних у мовній дійсності граматичних і стилістичних конструкцій без штучного новотворення; стислість інформації і динамізм оповіді;

повну підпорядкованість розумового та чуттєвого в авторському мовленні й у мові персонажів [3]. Усе це свідчить про оригінальну Франкову методику текстотворення, самобутнє обличчя його як стиліста.

У коментарях до своїх писань Каменяр, щоправда, неодноразово відмежовує себе від таких специфічно письменницьких аспектів діяльності, як декоризація та поетизація викладу: скажімо, "бориславські" оповідання для нього – "студії не так поетичні, як більше соціальні" [1; т.14; с.175]; а у тюремному циклі Франко – лише "редактор з допомогою ножичок супроти дійсності" [1; т.15; с.492]. Основним матеріалом епічної творчості стають для Франка "власні спомини та спостереження, а почасти оповідання інших людей" [1; т.38; с.484]. Відтак, поширеною у автора є техніка "я-оповідання", в якій можна максимально конкретизувати оповідача, "подаючи його голос з усіма говірковими, навіть жаргонними та національно інтонаційними особливостями" [3].

До живого розмовного мовлення Франко відчував особливий сантимент. У статті "Bel parlar gentile" (1906) письменник намагається розкрити "секрети мужицького діалогу", вбачаючи у ньому "духове і моральне обличчя" народу, "характеристики живих людей, їх пригод і настроїв, їх світогляду й етики" [1; т.37; с.10]. В епічних монологах, взятих з уст народу, Франко помічає зразки народної белетристики з елементами "коли й не свідомого артизму", то "дуже тонко розвиненого артистичного інстинкту" [1; т.37; с.11]. Поетична свідомість народу часто стає об'єктом творчого наслідування для прозаїка, якого цікавлять і сам спосіб оповідання, і трактування матеріалу, і процес стилізування сирих фактів у народному мовленні. Раннє Франкове оповідання "Вугляр" (1875), в основі якого розповідь сільського ремісника, рельєфно відображає специфіку трансформування дійсності у мовній свідомості персонажа. Для старого вугляра минуле – "казка" з такими її атрибутами як багатоепізодність та драматичність. Його мовлення пересипане фольклоризмами, а в розповіді про смерть сина фольклорна стилізація набирає форм народнопісенних ремінісценцій та похоронних голосінь:

"Але мій Іванчик давно вже Богу душу віддав. Дай му там, Господи, душеньці спокій! Пішов він страшною дорогою з того світа, лишив мені тяжкий жаль, лишив старого без помічника, самого, як билинку серед поля! Ей, синочку мій, синочку, тото ж тобі, відай, така доленька судилася! ... Чужі люди переказали матері, що "Ось-ді ти, ненюко, у тугу не вбивайся, а свого сина вже не надійся! Не прийде твій син тебе на старості літ приголубити, не висипле запрацьовані гроші на стіл та не скаже: "Нате, мамо!" Поїхав твій син у далеку дорогу, в чужу сторону, де ніхто не потребує заробляти. Там тебе, мамо, твій синочок дожидає." А бідній Фенниці сказали, що "Ось-ді ти, дівонько, не надійся свого нареченого! Перемовила його до себе друга, розлучниця, сира могила!" [1; т.14; с.252].

Мовлення героїв оповідань "Добрий заробок", "Домашній промисел", "Ліси і пасовиська", написаних у стилістичній манері народного "сказу", – зразок "селянської поважної, господарської конверзації", такої не подібної до новочасного, практичного, господарського діалогу [1; т.37; с.49].

Орієнтація на живе розмовне мовлення чітко простежується й у мовних партіях персонажів "бориславського" циклу. В етнографічній розвідці Франка

“Дещо про Борислав”, окрім зразків робітничого фольклору, вміщено “оповідання про бориславську роботу”, записане з вуст колишнього ріпника [1; т.26; с.192]. Це яскравий натуралістичний зразок мовлення бориславського робітника із збереженням усіх говіркових та афективних особливостей. Структурно-семантичний аналіз вказує на спорідненість тексту із мовленням героя оповідання “На роботі”. Франко умисне не “обробляє” мови свого персонажа: не шліфує й не селекує її, не очищує від діалектизмів. Порівняймо, Франків запис-прототип із його художнім втіленням:

“...То я раз пішов до Бориславльи, так пильно треба гроший! Став я, робю одну шахту вночі, далі вдень другу, – вже ми сьї в голові крутит від тої корби, ту ледво на ногах стою, – ньї, гадаю собі, треба ще одну! Став я знов на ніч, робю ще й третю шахту...” [1; т.26; с.192].

“...Крути корбов по вісім, – або по дванадцять у яму лізь! Лишенько моє! А корбов мені страх як не хоче ся крутити! За тих вісім неділь, що-м нев крутив, – то вже ми ся день і ніч голова крутит, і світ ся крутит, і всьо. Та де ж бо, – нічо, лиш крути та крути, обертай та обертай!” [1; т.14; с.292].

Власне, такі порівняння дають можливість увійти у “святая святих” художника – його творчу робітню. Засобом типізації мови робітників – недавніх селян – служить діалект [5]. Проте сільське мовлення зазнає тут істотних змін. По-перше, деякі групи слів у мові ріпників наповнюються новим змістом, термінологізуються, створюють потрібний Франкові колорит виробничої атмосфери. По-друге, змінюється й емотивне тло репродукції мовлення. Бориславське життя – “веселе, часто гуляще й розпусне” [1; т.26; с.188] – вульгаризує мову персонажів; типові для селян сакральні вислови змінюються на зовсім протилежні сполуки. Соціальні акценти характеристики спричиняють також добір великої кількості лексем, які за своєю семантикою відповідають реаліям, здатним органічно, завдяки власним якостям, викликати неприємні відчуття та асоціації [6]:

“Я очутився, треба вам знати, у такій якійсь страшенній западні... Зразу нічо, лиш тьма-тьменна доокола. Лиш крики якісь, і писк, і виск... Призираюся... Ніби то штольня така, темна, тісна, а далека... А людей повно, – а всьо ріпники. І всі они такі чорні на лицях, і такі нужденні, і такі аж страшні з виду. Той з рискалем блудить, той з мотиком, тамтой з оскарбом...” [1; т.14; с.301].

Ще конкретніший Франко у відображенні мови декласованих елементів, мешканців суспільного “дна” – злодіїв, вуличників, в’язнів. Лінгвокультуру цих прошарків населення письменник використав уперше. Суто інформативної ролі аргументів у текстах “тюремного” циклу не відіграє, підпорядковуючись, натомість, стилістичним настановам [7] – створенню ефекту криптологічності, відокремленості мовлення:

“ – Владку, Начку, куди вас чорти носять? – Лізе один з другим, як лельом-полельом. – Свинтухи! Кажуть, що о першій будуть на місці, а отсе вже швидко другу битимуть. – Дати їм у карк по разу, нехай учаться додержувати слова. – Споневіряти їм фронт. – Закобзати їх попід щеблі. – Заїхати їм між липки, щоб аж Войтко закапурав...” [1; т.17; с.212].

Техніка "сказу" не втрачає актуальності для Франка і в тюремно тематичних оповіданнях. Одне з них, "Хлопська комісія", записане зі слів старого злодія; причому автор "не старався навіть змінювати в цілях артистичних (його) основний світогляд", добирав адекватні мовні форми, навіть коли це виглядало "дещо диким і неморальним" [1; т.15; с.497]:

"Е, що то ви, молоді яндриси, говорите!.. По місту тротуарами ходять та ходаки з долин висмикують – велика штука! А зловлять хатраки, то також що? Заведуть на дідівню, кобзнуть там чи й не кобзнуть, та й по всій історії..." [1; т.15; с.236].

Першу і єдину спробу вивести "правдиву живу конверзацію освічених людей" в українській літературі зробила, на думку І.Франка, Олена Пчілка [1; т.49; с.10]. Твори з життя української інтелігенції, написані автором у різні періоди його творчої кар'єри, і культивовані у них мовний субкод інтелігентного мовлення є своєрідною реакцією Франка на позицію деяких українських діячів, які "або раді були звузити обсяг українського письменства до рамок "домашнього обихода" і яким українська мова видається аргіогі непридатною для вислову інтелігентних думок", або доводили "бідність та некультурність української мови, брак у ній найпростіших слів і термінів для культурної потреби" [1; т.33; с.275]. Мова інтелігента у Франка – інтелектуальна, вишукана, образна і красномовна.

Аналіз типів мовлення у Франковій прозі був би неповним без проєкцій на ще одну типову рису галицького суспільства – поліетнізм. Білінгвізм чи навіть трилінгвізм – явище звичне, бо, окрім українців, тут здавна проживали поляки, німці, євреї, чехи, які залишали свій слід на мовній карті Західної України [8]. Сам Франко досконало володів декількома європейськими мовами: oprіч української, писав німецькою, російською, польською (останньою навіть художні твори). Персонажів-неукраїнців, у Франковій прозі є чимало. У відтворенні національномовного колориту Франко доволі-таки оригінальний, бо відкидає мовну натуралізацію (її випадки трапляються тільки у ранніх творах прозаїка), а вдається, натомість, до індивідуалізації мовлення [9]. Найпоширеніший прийом – уведення у структуру мовних партій полонізмів, германізмів, гебраїзмів, а також спотворене відтворення української лексики та синтаксису. Найкраще вдаються Франкові епізодичні ролі, зокрема образи жидів-гешефтманів, власників бориславських ям:

"...Приходжу до жида. – "Цього хочесь, Ггину?" – "А нічо..." – "Ну, а цього-сь пггйшов?" – "Так і так...– хтів би-м робити в ямі". – "Ню, добге!.. Гоби в ямі". – "А почому дасте?.." – "Ню, по тому, по цьому й дгугим – по дванадцять сюсток". – "Ігій на вас... по яких дванадцять? А отже ж по п'ятнадцять, виджу, роблять!" – "Хто гоблять? Де гоблять?" – "А он Матій, мій краян..." – "Який Матій? Що за Матій? ... Я ні знаю ніякого Матій!.. Воно, мусить, бгехав!.. Воно, мусить, Матій хвалився перед тобов..." [1; т.14; с.291].

Менш індивідуалізована мова персонажів-неукраїнців у повістях та романах Франка: підприємці-євреї ("Воа constrictor", "Борислав сміється") та поляки-урядники розмовляють мовою проміжною між міським койне та інтелі-

гентним мовленням. Засобом типізації виступає тут чужомовна лексика та вирази, запозичені з польської, німецької та єврейської мов.

У мовленні дітей та школярів Франко сповна відобразив вікові особливості мови, спроектовані на психологію мислення, безпосередність суджень, пошуки дитячого "раціо". У дитячій бесіді відбиваються й лексичні новотвори (*парканадіють, каня, слусалим*), і натуралістична вимова слів (*сьо, насцьо, бовиц, видзу, хо-цу, скола, пелсий, лас, дузе, добре*).

В історичній прозі ("Захар Беркут") Франко архаїзує виклад, витворює атмосферу предвічних часів.

Таким чином, І. Франка без перебільшення можна назвати фундатором нової для української літератури концепції характеротворення, в основі якої об'єктивізм, раціональність та реалістичність зображення. Суттєво поповнивши арсенал мовного інструментарію літературної мови, письменник реформував мовноестетичну сферу, яка довгі роки не могла вирватись за тісні рамки традиції, і започаткував мовностилістичний експеримент.

І. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976-1986.

IVAN FRANKO'S LINGUAL-STYLISTIC EXPERIMENTS (ON THE BASIS OF ARTISTIC PROSE MATERIAL)

Ivan Tsikhotskyi

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The article is devoted to innovation of personage linguistic characteristics in Ivan Franko's artistic prose in context of the traditional Ukrainian literature of the XIX century. The principle of artistic language social accordance is the basis of writer's "objective" manner of text-creation. It is the reason to distinguish one more aspects of personage typology in Ivan Franko's prose – character's speech-type with distinctive language features.

Key words: speech-type character, stylization, linguistic characteristic technique.

Стаття надійшла до редколегії 18.06.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

УДК 811.161.2'367.51-11"18"(092)І.Франко

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ В МОВОЗНАВЧИХ СТАТТЯХ ІВАНА ФРАНКА

Олена Труш

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
буль. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Дослідження присвячене проблемі складнопідрядних речень у наукових мовознавчих статтях Івана Франка. Автор визначає позицію головної частини стосовно підрядної, аналізує сполучні засоби між головною та підрядними частинами. У цій статті охарактеризовано особливості мовної манери Івана Франка.

Ключові слова: складнопідрядне речення, головна частина, підрядна частина, сполучні засоби.

З-поміж проблем, які ставлять перед собою дослідники історії української літературної мови, актуальним залишається вивчення процесу формування й розвитку її функціональних стилів. Донедавна увагу лінгвістів привертала мова переважно художніх творів, і тільки останнім часом об'єктом аналізу стають й інші її стилі.

В історії української літературної мови особливе місце посідає практика І.Франка, бо він, як справедливо зазначають дослідники, "швидко переріс тісні рамки локального "галицького" письменника і перетворився на письменника всеукраїнського. Саме тому І.Франко став одним із творців української літературної мови, одним із основоположників її публіцистичного, а почасти й наукового – в галузі філології – стилів" [4; с.107].

Науково-публіцистичні праці І.Франка позначені не тільки особливостями лексичної палітри, а й своєрідністю синтаксичної будови. Синтаксис письменника – це фрагмент загальної синтаксичної структури наукового мовлення II пол. XIX ст.

Об'єктом аналізу обрано мовознавчі статті І.Франка: "Говоримо на вовка – скажімо і за вовка" [7; т.28; с.167-175], "Етимологія і фонетика в южноруській літературі" [7; т.29; с.150-169], "Літературна мова і діалекти" [7; т.37; с.205-210]. Спостереження за частотністю вживання різнотипних синтаксичних структур у цих наукових працях засвідчує перевагу складних речень над простими (відповідно 224 од. (63 %) і 134 од. (37 %)), що відповідає загалом специфіці наукових текстів.

Водночас і серед складних речень є структури, які вживаються частіше чи рідше. У таблиці наведено частоту функціонування складних конструкцій в аналізованих текстах письменника:	"Говоримо на вовка – скажімо і за вовка"		"Етимологія і фонетика..."		"Літературна мова і діалекти"		РАЗОМ	
Складні речення	67	100 %	115	100 %	42	100 %	224	100 %
Складносурядні	1	1,5 %	3	2,6 %	6	14,3 %	10	4,46%
Безсполучникові	2	3 %	6	5,2 %	3	7,2 %	11	4,9 %
Складнопідрядні	25	37,3 %	47	40,88 %	14	33,3 %	86	38,4%
Складнопідрядні з кількома підрядними	25	37,3 %	35	30,44 %	12	28,6 %	72	32,14%
Складні з різними видами зв'язку	14	20,9 %	24	20,88 %	7	16,6 %	45	20,1 %

Як бачимо, з-поміж складних структур автор найчастіше вибирає складнопідрядні речення, досягаючи логічності викладу, розгорнутого розкриття власної думки тощо.

Мета статті – проаналізувати частотність структурно-семантичних типів складнопідрядних речень, які функціонують у мовознавчих працях І.Франка, виявити засоби зв'язку підрядної частини з головною.

Для синтаксису наукових праць загалом характерною є "формалізація синтаксичних структур: складнопідрядні речення тут значною мірою стандартизовані, склад службоволексичних слів досить обмежений, кількість типів складнопідрядних речень також помітно уніфікована" [1; с.173]. Про уніфікацію мовних засобів як "прояв внутрішньостильової нормативності наукового стилю" пише Н.Ларіохіна, яка стверджує, що "скорочення мовних варіантів веде до створення стандартних мовних формул, до обов'язковості вибору визначеного способу вираження змісту" [3; с.4-5].

Свідченням цього є те, що спектр підрядних частин, які вживає І.Франко в наукових працях, обмежений – це переважно означальні, з'ясувальні та обставинні частини часу, умови й причини. Спорадично трапляються обставинні способу дії та допустові. Інші типи підрядних обставинних частин функціонують у складі речень з різними видами зв'язку. Таку особливість вживання складнопідрядних речень можна пояснити полемічним характером статей, у яких автор намагається не тільки констатувати факти, але й переконливо аргументувати викладені думки, докладно розкрити причини того чи іншого явища.

У системі складнопідрядних речень із підрядними означальними предикативні частини поєднані сполучними словами *котрий* (7,6 %), *який* (1,79 %), *що* (0,5 %). Напр.: "Кобилянський радив прийняти латинські букви з чеською правописом, *котра* здобула собі місце у всесвітній науці" [7; т.29, с.163]. "Отсе й увесь їх апарат критичний, з яким вони підходять до пропускання мови писань українських і галицьких крізь свій питель" [7; т.28, с.171]. "От тут літературна мова, мова школи, церкви, уряду і письменства робиться справді

репрезентанткою національної єдності, спільним і для всіх діалектів рідним ognivom, *що* сполучає їх в одну органічну цілість” [7; т.37; с.207].

На сучасному етапі розвитку української літературної мови “у науковому стилі означальні підрядні речення найчастіше оформлені сполучним словом *який*, а речення зі сполучним словом *котрий* – нетипові” [1; с.174]. У книжній староукраїнській мові, навпаки, єдиним засобом зв’язку підрядної означальної частини виступало сполучне слово *которыи* і його варіанти *кторыи*. За даними “Словника староукраїнської мови XIV-XV ст.”, слово *которыи* вживалося 497 разів, з них 356 разів – у відносному значенні, 25 – у відносно-приєднувальному, 111 – у неозначеному; сполучні слова *кторы*, *кторыи* вживалося 18 разів, з них 16 – у відносному значенні [6; с.505-507]. Як зазначає О.Скоропада, сполучне слово *которыи* поширене в творах XIV-XV ст., а “в літературній мові XVI-XVIII ст. було найбільш розповсюдженим” [5; с.100]. На думку автора, “цю перевагу *которыи* над іншими сполучними словами (*што* чи *що*), мабуть, треба пояснювати впливами польської мови, частим вживанням його в російській мові і спеціальним культивуванням його за давнішими традиціями взагалі” [5; с.100]. Щодо *який*, то “в пам’ятках книжної мови це сполучне слово вперше знаходимо в полемічній літературі” [5; с.106]. Висока частотність уживання в наукових текстах І.Франка сполучного слова *котрий* не є випадково, бо, як зауважують дослідники, “у багатьох письменників XIX ст. *котрий* у чисто відносному значенні вживався ще паралельно з *який*, а у деяких – навіть чи не частіше, ніж *який*” [2; с.186]. Тільки на початку XX ст. відносне значення слова *котрий* поступово зникає і воно все частіше починає вживатися в розподільно-числовому значенні.

Окрему групу з-поміж складнопідрядних речень з підрядними означальними частинами складають ті, в яких у головній частині вжито співвідносні слова – *той*, *такий*, а підрядні частини приєднані до головної за допомогою сполучника *що* або сполучного слова *котрий*. Напр.: “Я аж надто добре знаю їх невисоку стійкість, невисоку з *тої* простої причини, *що* вони відповідають і мусять відповідати вимогам невисокого естетично-літературного образування галицької публіки, а в значній мірі й самих поетів” [7; т.28; с.170]. Ми знаємо й про *такі* факти, *що* українці переписували собі твори галицьких віршарів (“Ідилію” з “Зорі”, “Тюремні сонети”) або відчитували їх при врочистих зборах (віршу в роковини Шевченка з “Зорі” [7; т.28; с.170].

Зрідка вживає І.Франко і займенниково-співвідносні речення із співвідносним словом “кожний” у головній частині та сполучним словом *хто* (0,5 %): “І от *кожний*, галичанин чи українець, *хто* бажає друкованим словом промовити до найбільшої маси українського народу, мусить уживати мови *тої* найбільшої маси, а до *того* мови, виробленої найбільшим числом талановитих та популярних письменників” [7; т.37; с.206].

Головна частина речень з підрядною з’ясувальною частиною, які функціонують у наукових працях Івана Франка, здебільшого є інформативно неповною і містить дієслова зі значенням сприймання, мовлення, мислення, почуттів, волевиявлення, внутрішнього стану особи: *зрозуміти*, *нагадати*, *сказати*, *заперечувати*, *пригадати*, *розчовпувати*, *затягнути*, *думати*, *читати*, *бачити*, *знати*, *дякувати*: “Варто тут пригадати, *що* писав тоді Метлинський, університетський

професор і один із літніх знавців укр[аїнської] мови, про укр[аїнську] правопись" [7; т.29, с.157]. Та неважаючи на ті зусилля граматиків, можемо сказати, *що* наша літературна мова в останніх десятиліттях таки значно виробилася [7; т.37; с.206].

Граматичну основу головної частини формують також предикативні прислівники або іменники зі значенням сприймання, уявлення, мовлення, мислення, волевиявлення: *видно, відомо, звісно, цікаво, диво, шкода, біда в тім*: "Відомо, *що* Галичина за весь час свого історичного життя, від смерті Володимира Великого або, коли хочете, від упадку Данилового королівства галицького, майже ніколи не становила одну політичну і культурну цілість з подніпрянською Україною" [7; т.28; с.174]. "Біда в тім, *що* боротьба о етимологію і фонетику розбила нашу і так дуже малочисленну читаючу публіку на два ворожі табори, фанатичні і ексклюзивні один супротив другого" [7; т.29; с.150].

Підрядна частина приєднується до головної частини, як правило, за допомогою сполучника *що*, зрідка вжито сполучники *чи* і *наскільки*: "Ми не хочемо заперечувати також, *що* багато подробиць д.Чайченко підносить зовсім справедливо" [7; т.28; с.147]. "Та для нас важніше *те*, *чи* і *наскільки* ті діалекти досі проявили силу і охоту маніфестувати себе в літературі" [7; т.37; с.209].

Низка складнопідрядних речень із підрядною з'ясувальною частиною має в головній частині співвідносні слова *се*, *те*, причому *се* вживається набагато частіше, ніж *те*, що є однією з рис мовної манери Франка. У реченнях такого типу автор, як правило, використовує співвідносне слово *се* у головній частині, що міститься в постпозиції до підрядної, а *те* – у головній частині, яка передуює підрядній. Напр.: "Які з сього виходять "критичні" курйози, *се* побачимо зараз із заміток д.Чайченка" [7; т.28; с.171]. "А виходить *те*, *що* та православлена 1000-літня правописно-етимологічна традиція оказується міфом, фразою" [7; т.29; с.154].

Підрядна з'ясувальна частина найчастіше розміщена після головної частини (11,16 %): "Лишається нам іще сказати кілька слів о *тім*, з чого ми почали свою розмову, о урядовій реформі руської правописі, о заведенні фонетики в школах і урядах" [7; т.29; с.167].

Спорадично (1,79 %) підрядна частина передуює головній частині: "Що девіз о єдності "с русским миром" не оживив ані змісту, ані форми нашої етимологічно-об'єдинительної літератури, *се* прекрасно показав М.Драгоманов, розбираючи нові річники "Беседи" Мончаловського" [7; т.29; с.166].

В інтерпозиції підрядна частина виступає дуже рідко (0,5 %): "Як бачимо, дбання о *те*, *щоб* якомога вірніше передати живу мову, заставляло сього етимолога щокрок робити виломи в його ж власній етимологічній системі" [7; т.29; с.160].

З-поміж підрядних речень з підрядним обставинним найчастіше уживаними є підрядні часу (2,68 %), умови (2,23 %), причини (1,79 %), способу дії (1,79 %), допустові (0,89 %).

Підрядні умови приєднуються до головної частини за допомогою сполучників *коли*, *коли б*: *Коли б* діло лишилося на ґрунті теорії, то про *се* можна б зовсім не спорити [7; т.29; с.153-154].

Як правило, у складнопідрядних реченнях умови підрядна предикативна частина розміщується перед головною, причому головна частина переважно починається співвідносним словом *то*: “Коли фонетика є синонім сепаратизму, *то* етимологія є синонім об’єднання” [7; т.29; с.165].

Рідше вживаються структури, в яких головна частина передусь підрядній: “Може, *се* придасться на що-небудь, *коли* ми *adusum* [для вжитку (лат.)] наших етимологів приведемо слова проф. Ягича в оригіналі” [7; т.29; с.167-168].

Підрядні частини часу приєднуються до головної частини за допомогою сполучників *коли* (2,18 %), *як* (0,5 %). У складнопідрядних реченнях цього типу підрядні частини, як правило, уточнюють обставину часу головної частини, виражену або прислівником, або іменником у формі місцевого відмінка: “Буде вже більше як 25 літ *тому*, *як* я мав нагоду у Львові познайомитися з заїжджим петербурзьким поляком Венцьковським, людиною незвичайно освіченою та бистроумною” [7; т.37, с.205]. “Так було в XVI віці у *Франції*, *коли* як єдиний управнений зразок французької мови вироблялася зусиллями цвіту всієї інтелігенції мова панських салонів” [7; т.37; с.207].

У таких випадках підрядні частини розміщені або у постпозиції, або в інтерпозиції до головної: “Так було з початку XVIII в. в Німеччині, *коли* Готшед накинувся на диктатора мови і переводив саксонське наріччя як єдино натуральну загальнونیмецьку літературну мову” [7; 37; 207]. “Багато разів потім, *коли* доводилось міркувати про питання язикові, я згадував слова д.Венцьковського” [7; т.37; с.205].

Рідше підрядні частини часу, пояснюючи безпосередньо дієслово-присудок головної частини, виступають для неї самі обставиною часу, при цьому підрядна частина розміщена перед головною: “Коли ж від половини XVII в. южно-руси пішли цивілізувати Північну Русь, *то* понесли з собою й свій виговор старої церковщини, наробляючи тим нового хаосу і в правописі” [7; т.29, с.153-154].

Найчастіше у складнопідрядних реченнях, які функціонують у науковому мовленні І.Франка, підрядні частини причини приєднуються до головної за допомогою сполучника *бо* (1,79 %): “Мені бажалось би своїми увагами докинути цеглинку до взаємного порозуміння між українцями і галичанами на полі язиковім і таким способом причинитися до полагодження одного дуже важного питання – будущої єдності і одноцільності нашої літературної мови, будущої, повторюю, *бо* тепер ми ще її не маємо і задля звісних, дуже важних причин, мати не можемо” [7; т.28; с.171].

Зрідка для поєднання головної і підрядної частин І.Франко вживає сполучник *так як* (0,5 %) у значенні *оскільки*, – не властивий науковому стилю сучасної української літературної мови: “Українці російські, привикши до російської мови і російського виговору букв, писали по-українськи завсігди з оглядом на сей виговор, *так як* наші етимологи і досі при своїх “коренно-руських” етимологічних правилах послуговуються виговором польським” [7; т.29; с.153-154].

У складнопідрядних реченнях з підрядними причини підрядні частини розміщені у постпозиції до головної, що характерно для наукового стилю загалом: “Що ж до *БІ*, *то* вже сам сей знак є неетимологічний, *бо* заступив у нас під

впливом болгаро-сербської напрари книг церковних в XIV-XV в. давнє ЪГ" [7; т.29; с.155].

Підрядні способу дії здебільшого поєднуються з головною частиною за допомогою сполучного слова *як* (1,34 %): Ти в такім разі певно не був би прийняв у свій "Словар" сеї "в усякому разі не української речі", як се ти зробив на стор. 286 [7; т.28; с.172].

Спорадично для приєднання підрядних частин до головної І.Франко використовує сполучник *щоб*, якому у головній частині відповідає вказівне слово *так* (0,5 %): "Оттим-то, пишучи по-українськи, вони добирали букв не після правил етимології, а після правил російської фонетики, писали *так*, *щоб* при російському виголошуванні букв виходило вірно українське слово" [7; т.29; с.156].

Підрядні допустові частини приєднуються до головної за допомогою сполучника *хоч* та його варіанта – сполучника *хоча* (менш вживаний у науковому стилі): "Звісно, тут не без виїмків, назву тільки двох справді талановитих і роботящих поетів: В.Самійленка і Лесю Українку, *хоч* і на їх творах інколи видно впливи пуристичної секти" [7; т.28; с.175]. "*Хоча* проста, людова мова довгі віки була виключена від письменства, *то* проте дух людової мови проникав у стару, мертву церковнослов'янщину" [7; т.29; с.153].

Проведений аналіз засвідчує, що в науковому мовленні І.Франка переважають складнопідрядні речення з підрядними означальними та з'ясувальними. Підрядні частини приєднуються до головної за допомогою обмеженої кількості сполучних засобів, що властиве науковому стилю загалом. Більшість із них характерні і для сучасного стану розвитку української літературної мови. Окремі сполучні засоби (*котрий*, *так як*) та співвідносне слово (*се*) сьогодні вийшли з ужитку.

1. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української мови. – К., 1977.

2. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л.А.Булаховського. – К., 1951. – Т.ІІ: Синтаксис. – 408 с.

3. Лариохина Н.М. Вопросы синтаксиса научного стиля речи. – М., 1979. – 240 с.

4. Пилинський М. Мовна норма і стиль. – К., 1976. – 196 с.

5. Скоропада О.А. До історії розвитку підрядних сполучників в означальних реченнях // Питання українського мовознавства. – Львів, 1957. – Кн.2. – С.94-111.

6. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. У 2 т. – К., 1977. – 630 с.

7. Франко І.Я. Літературна мова і діалекти // Франко І.Я. Зібр. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976-1986.

THE COMPLEX SENTENCES IN IVAN FRANKO'S SCIENTIFIC LINGUISTIC ARTICLES

Olena Trush

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The research is devoted to the problem of the complex sentences in Ivan Franko's scientific linguistic articles. The author determines the arrangement of the principal part as to the subordinate part, also analyzes conjunctive means between principal part and subordinate parts. This research characterizes the special features of Franko's lingual manner.

Key words: complex sentence, principal part, subordinate part, conjunctive means.

Стаття надійшла до редколегії 18.05.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

УДК 811.161.2'367.625:821.161.2-1.091"18"(092)І.Франко

АКЦЕНТУАЦІЯ ФОРМ ДІЄСЛОВА "ВЗЯТИ" В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ І.ФРАНКА

Олеся Рязанова

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
бул. І. Франка, 24, 82100 Львів, Україна*

У статті розглядається лінгвопоетична грань Франкової творчості на основі акцентуації в поетичному мовленні письменника форм дієслова "взяти". Розглянувши приклади, автор робить висновок про те, що І.Франко свідомо йшов на фіксацію діалектної акцентуації дієслів (і не лише дієслів), акцентуації, яка є стабільною у західноукраїнському мовному ареалі і виходить за його межі.

Ключові слова: поетичне мовлення, флексійна акцентуація, нормативна (коренева) акцентуація, діалектна акцентуація дієслів.

Проблема акцентології поки що не вивчена належним чином не лише в українському мовознавстві, а й загалом у славистиці. Системне дослідження наголосу допомагає повніше аналізувати структуру мови, а також процеси її історичного розвитку.

Поетичне мовлення Каменяра в сенсі лінгвістичному дає матеріал для спостережень над історією становлення і розвитку української літературної мови на певному етапі, зокрема, над її західноукраїнською редакцією. Мова поезії Івана Франка є явищем знаковим, етапним. Досліджуючи мовну стратегію та мовну систему його поетичного світу, не можна обминути і питання акцентуації дієслів.

Під час опрацювання поетичного світу Івана Франка задля виявлення специфіки акцентуації ми мусили врахувати її дихотонний характер. У цілому акцентуація дієслів у поезії Франка відповідає сучасній літературній нормі, як це побачимо далі на прикладах. З іншого боку, в багатьох випадках наголошування дієслів у поетичному мовленні Івана Франка має діалектний характер або зумовлюється просодичною ситуацією. В останньому випадку не можемо не порушити окремих питань поетики. Метричний наголос є засобом створення версифікаційно-інтонаційного малюнку поетичного рядка й строфи, оскільки він також пов'язаний із специфікою римування. Так чи інакше, дослідження наголосу і, зокрема, наголосу дієслів дає змогу глибше побачити своєрідність поетики Івана Франка.

Тут зробимо короткий історичний відступ. Як відомо, питання наголосу порушували вже у давніх українських граматиках Л.Зизаній (1596). М.Смотрицький (1619), І.Ужевич (1645), а також у пізніших – О.Павловський (1818), Я.Головацький (1849), І.Левицький (1849). Роботи І.Верхратського, К.Ганкевича, Я.Гануша, О.Огоновського, В.Охримовича, І.Огієнка мають важливе значення для

вивчення наголосу української мови кінця XIX ст. Лінгвістичний термін "акцентологія" визначив Р.Брандт у праці "Начертание славянской акцентологии", де маємо немало прикладів специфіки наголошування лексем української мови.

У цій ділянці мовознавства велике значення мають дослідження сучасних вчених – В.Скляренка (творець оригінальної теорії праслов'янського і балтослов'янського наголосу) та В.Винницького (автор щойно опублікованої монографії "Українська акцентна система: становлення, розвиток", що є синтезом його багаторічної праці). Згадаємо також і дослідження В.Русанівського [14; с.319-325; 16; с.58-64].

Студії над наголосом дієслів у Франковій поезії проводимо передусім у річищі наукових ідей цих учених. Значною мірою узято також до уваги монографія В.Ніньовського "Поетичні форми Івана Франка". Однак названо лише основні праці, на яких, серед інших, будуються теоретичні підвалини нашої роботи. Пропонована стаття є фрагментом цілісного дослідження акцентуації дієслів у поезії Івана Франка.

Необхідно підкреслити: письменник у багатьох випадках ставив авторський наголос, що вимагає окремих пояснень причин і наслідків цього. Оскільки в 50-томнику авторські наголоси відсутні (чим порушена воля письменника), користуємося "Творами в 20 томах". Перейдемо до конкретного прикладу, визначеного в заголовку статті.

У випадку наголошування дієслів *взя́ти*, *взя́тися* поет послуговується як флексійною акцентуацією, що збігається із сучасною літературною нормою, так і кореневою. Зокрема йдеться про форму I особи однини простого майбутнього часу доконаного виду, форми минулого часу в жіночому й середньому роді та в множині. У всіх інших особах та у формі минулого часу в чоловічому роді – кореневе наголошування: "Де ж я тепла *візьму́* вам, небожата? Уста мої заціпило морозом, А серце в мене вижерла гадюка" [21; т.11; с.298]; "Коли в поході смерть мене мине *Візьму́* тебе за вірну дружину" [21; т.13; с.292]; "Лиш одинадцять Товаришів *візьму́* з собою, тату" [21; т.15; с.106]; "Усе добро, всі скарби і все царство Віддав тобі, так відки ж я *візьму́*" [21; т.10; с.411]. Ямбічний розмір чітко зумовлює флексійне наголошування, що відповідає сучасній нормі. Хореїчна тенденція фраз "*Візьму́* прилбицю широку Для військової потреби" [21; т.15; 145]; "*Візьму́* менші рукавиці. Ліпше на військові штуки" [21; т.15; с.146]; "Хай пропаде голова. Ніж з твоєї один волос *Візьму́*, поки ти жива" [21; т.15; с.130] визначає наголос на корені. Простежимо за малюнком рядків, у яких відбувається зміна ритму й розміру (ямб – хорей – ямб). Отож, якщо б у третьому рядку зберігся хорей, то дієслово мало б кореневе наголошування: "Мабу́ть, для мене заму́рована ся брама. Добре? Я проси́ть не буду, я сам *візьму́* сю ласку" [21; т.10; с.378].

Флексійне наголошування (діалектне) в II особі однини майбутнього часу: "Сто срібла – се великий гріш! Узять *візьме́ш*, віддять – хоч ріж" [21; т.11; с.115] (ямб).

У поезії Івана Франка є випадки, коли рядок можна прочитати в різних просодичних вимірах. Таким чином, можливе і кореневе, і флексійне наголошування. Такі рядки позначені розмовною інтонацією, характерною для багатьох

творів поета: "Її візьме" обігріє" [21; т.10; с.216]. Другий з наведених рядків може умовно звучати і в хорейчному, і в ямбічному ладі. Авторські наголоси засвідчують невідповідність до сучасної норми наголосу, обумовленого ритмічним контекстом при збереженні розміру (хорей): "Що ж тут думати? Тримає, то тримає, а візьме". То візьме, ні в сім, ні в тому не питатиме мене" [21; т.10; с.47].

Акцентуаційну нормативність (кореневу) спостерігаємо у словоформах теперішнього часу в множині: "Панове, стійте! Спи'ню кров,... Візьмемо На руки... Житиме" [21; т.11; с.255]. Зазначимо, що еліптично побудоване звертання, позначене цезурами (графічно вираженої трьома крапками) теж до деякої міри впливає на кореневе наголошування: "Ха, ха! То, може, й нашу Феську Візьмуть?" [21; т.11; с.124].

Вживання цих дієслів у минулому часі в поезії Івана Франка зафіксовано як із флексійним (літературним), так і накореневим акцентуванням, що відбиває діалектну (парокситонічну) акцентуацію: "І руку відтяти Марія *взяла*', До рани її приложила, І враз здоровіська рука та була. Мов краплі крові не зронила" [21; т.11; с.351]; "Весна воскресла й облила Природу морем красоти. Мов мати доню вквітчану *взяла*' В любові обійми й доброти" [21; т.11; с.439]. В наведених амфібрахічному та ямбічному рядках наголос відповідає сучасній нормі.

У другому секстеті поеми "Коляда" дієслово *взяти* в III особі однини минулого часу має авторські кореневі наголоси. Тут наявна також розмовна інтонація, і дієслово *взяла* римується з дієсловами зістала, полишала. Саме така акцентуація характерна в діалекті. "Сестра молодша, бач, цікавіша, Швидше сягнула, палату *взяла*. Старшій сестриці хата зістала. Сестра молодша, бач, цікавіша, Скоріше сягнула, шабельку *взяла*. Старшій сестриці плуг полишала" [21; т.11; с.484].

Подібні явища флексійного та кореневого наголошування цього дієслова в III особі множини минулого часу маємо в прикладах: "Що вперед канчук робив. Те в свої *взяли*' вни руки; Замість канчуків фізичних Завели моральні буки" [21; т.10; с.93]; "Від пана Дороша! Є віз? Ви довго ждали? Пакунок мій *взяли*'? Ну, в путь! Чого ж ви стали" [21; т.10; с.198].

Кореневе (діалектне) наголошування засвідчене в рядках: "За що мене в пута скували? За що мені воленьку *взяли*?" [21; т.10; с.26]. Невідповідність до сучасної норми зумовлена римуванням при амфібрахічній тенденції, "Ні, ми невольники, хоч добровільно *взяли* На себе пута. Ми рабами волі стали" [21; т.10; с.48].

Дієслово *взяти* в наказовому способі має наголос на флексії і в однині, і в множині: "Всади мене, а сам за поводи Коня *візьми*' й веди мене у город" [21; т.10; с.409]; "Каже Біда: "Гей, русине, В тебе Біда не загине, – *Візьми*' мене на свій віз. Поїдемо на об'їзд" [21; т.10; с.121]. Наведений катрен, як і вся поема, організований передусім римою з розмовними інтонаціями, наближеними до коломийкового розміру. "*Візьміть* Біду, схороніть, У всі дзвони задзвоніть" [21; т.10; с.136]. Довільна метрика й організуюча роль рими характеризують наведений уривок, "Вони гар-гар: Яка мана? *Візьмім* Її за га'мана" [21; т.10; с.128]. Ямбічна тенденція чіткіше проявляється в цьому катрені. У дієслові *візьмім* (наказовий спосіб множини) маємо сучасний нормативний наголос.

Поет уживає також чисто діалектні форми *возьміть*, які реєструє "Малоруско-німецький словар" Є.Желехівського та С.Недільського [21; 10; с.68]: "*Возьміть мене в путь, браття? Де ви? Де ви?*" [21; т.10, с.21].

Безоб'єктно-зворотнє дієслово *взятися* в особових формах здебільшого вживається в поетичному мовленні Івана Франка з наголосом, що відповідає сучасній нормі. Найбільше прикладів зафіксовано в III особі множини в минулому часі з постфіксом – *сь*. Переважають рядки з ямбічною та амфібрахічною тенденціями: "*Мов інша кров бурлила в жилах там. Думки нові взяли'сь в новій істоті*" [21; т.10; с.207]; "*Обмахувались нагайками, а далі штовхать кулаками Взяли'сь*" [21; т.10; с.311]; "... господарі *Взяли'ся* чергу укладать" [21; т.10; с.358], (ямб); "*Взяли'сь, бачте, бігать з сусідства баби Частенько до нашої хати*" [21; т.10; с.226]; "*Князів десь не стало, угорці ж взяли'сь Пожертв часть руського роду*" [21; т.11; с.412], (амфібрахій).

Флексійне наголошення маємо в III особі однини минулого часу (середній рід) та в наказовому способі, що є сучасною акцентною нормою: "*Воно, маюсіньке, зараз Взяло'ся ссати так міцно*" [21; т.10; с.215]; "*Візьмімося до діл і "русскость" боронім*" [21; т.11; с.489]. Діалектне наголошування засвідчено в III особі однини в теперішньому часі та в III особі множини в минулому часі: "*От він на хитрощі візьме'ться*" [21; т.11; с.130]; "*Передовсім вам тре сказати Без гніву і без осуди Історично і критично: "Відки взя'лись ботокуди*" [21; т.10; с.90].

Без сумніву, І.Франко в багатьох випадках свідомо йшов на фіксацію діалектної акцентуації дієслів (і не лише дієслів), яка є стабільною на західноукраїнському мовному ареалі і виходить за його межі. З цього погляду важливо процитувати професора В.Винницького, який підкреслює, що "західноукраїнська дієслівна парокситоне́за постійно конкурує з літературним наголошуванням [...], не уніфікується з літературним акцентуванням і постійно пробиває дорогу до літературного вжитку. Тому з погляду сучасної норми рекомендованим, звичайно, слід вважати флексійне наголошування дієслівних форм цього типу (кажу', пишу', роблю' і подібні), а як можливе (розмовне) парокситонне акцентування: *кажу, пишу, роблю і подібні*. І такі акцентні варіанти варто було б засвідчувати у найновіших українських словниках" [5; с.383].

Це стосується й дієслова *взяти*. Розглянутий нами приклад дозволяє знайти ще одну грань лінгво-поетичного світу Івана Франка. Насамкінець підкреслимо, що Іван Франко постійно виступав за єдину українську літературну мову, за "вироблення однастайної галицькоукраїнської мови літературної" [22; т.18; с.89].

1. Брандт Р. Начертание славянской акцентологии. – СПб., 1880. – 340 с.

2. Винницький В.М. Парокситонічна акцентуація дієслів // Мовознавство. – 1980. – № 5. – С.14-23.

3. Винницький В.М. Наголошування дієслів у поезії Івана Франка // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 8. – С.44-46.

4. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. – К.: Рад. школа, 1984. – 160 с.

5. Винницький В.М. Українська акцентна система: становлення, розвиток. – Львів: Біблос, 2002. – 576 с.

6. Головацький Я. Грамматика русского языка. – Львов, 1849. – 224 с.

7. Левицький І. Грамматика языка русского в Галиции. – Перемишль, 1849. – 128 с.

8. Малоруско-німецький словар (уложив Євгеній Желеховський): У 2 т. – Львів, 1886.
9. Ніньовський В. Поетичні форми Івана Франка. – Львів, 2000. – 314 с.
10. Огієнко І.І. Наголос як метод означення місця виходу стародрукованих книжок. Замітки з історії наголосу на послугах палеотипії. – Львів, 1925. – 28 с.
11. Огієнко І. Український наголос на початку XVII віку. – Жовква, 1926. – 31 с.
12. Охримович В. Про наголос в українсько-руській мові // ЗНТШ. – Львів, 1900. – Т.33. – С. 1-64.
13. Павловський А. Грамматика малороссийского наречия. – Спб., 1818. – 115 с.
14. Русанівський В.М. Закономірність у наголошенні дієслів // Українська мова і література в школі. – 1964. – № 6. – С. 16-21.
15. Русанівський В.М. Дієслово // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За ред. І.К.Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1969. – С.296-429.
16. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – Київ: Наук. думка, 1971. – 314 с.
17. Русанівський В.М. Дієслово – рух, дія, образ. – Київ: Рад. школа, 1977. – 110 с.
18. Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. – Київ: Наук. думка, 1983. – 239 с.
19. Скляренко В.Г. Праслов'янська акцентологія. – Київ, 1998. – 342 с.
20. Ужевич І. Грамматика словенская, 1645 (Підгот. до друку І.К. Білодід, Є.М. Кудрицький. – Київ: Наук. думка, 1970 (рукопис, факсим. вид).
21. Франко І. Тв.: У 20 т. – Київ: Держлітвидав, 1950-1956.
22. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976-1986.
23. Hankiewicz Cł. Beitrag zur Lehre vom kleinrussischen Akzent. – Arch. Für slav. Philol., 1877, BD.2. – S. 110-125.
24. Ogonowski Emil. Studium auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache. – Lemberg, 1880. – 244 s.
25. Verchratskij I. Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinrussischen. – Arch. Fur slav. Philol., 1879, BD.3. – S. 381-413.

ACCENTUATION OF THE VERB FORM "TO HAVE" IN I. FRANKO'S POETIC DISCOURSE

Olesia Riazanova

*Ivan Franko University of Drohobych Philology Department
Universytetska st., 1, UA-821000 Drohobych, Ukraine*

In the article the author considers the lingual and poetic peculiarity of I.Franko's creative activity on the basis of accentuation of the verb forms of "to have" in poetic discourse. Proceeding from the considered examples the author concludes that I.Franko deliberately fixed the dialect accentuation of the verbs (and not only verbs), the accentuation which proved to be common in the Western Ukrainian language region.

Key words: poetic discourse, флексійна accentuation, normative accentuation, dialect accentuation of verb's.

Стаття надійшла до редколегії 12.07.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

УДК 811.161.2-92.091:81'373.613"18/19"(092)І.Франко

ФУНКЦІЇ ПОЛОНІЗМІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ І.ФРАНКА (1878-1907 рр.)

Неля Блинова

*Дніпропетровський державний університет,
пр-в. Науковий, 13, 49000 Дніпропетровськ, 10, Україна*

Статтю присвячено розгляду функцій лексичних запозичень з польської у метафоричних та порівняльних конструкціях у публіцистичних текстах І.Франка, вживання згаданих конструкцій у номінативній функції.

Ключові слова: діалект, полонізми, публіцистичний текст.

За словами М.Й.Онишкевича, "Іван Франко виніс з рідного дому і школи дві мови: одну, діалектну, в основі своїй бойківську говірку, якою говорило найближче оточення поета – батьки, брати і сестри, сусіди і товариші ранніх літ, другу – книжну, штучну, т.зв. язичіє, дивну мішанину західноукраїнських говірок, польської та російської мов, якої вчився на уроках "руської" мови, з віршів, художньої галицької прози, газет тощо. Ті дві мови, мов невідступні тіні, підуть за Франком..." [1; с.139]. І.К.Білодід же зазначає, що вживання у Франка неасимільованої польської і німецької лексики у "так званих нехудожніх стилях" пояснюється даниною мовній традиції західноукраїнських письменників кін. ХІХ – поч. ХХ ст. При цьому він спостеріг, що: "...іншомовна лексика ...виступає як стилістично нейтральний компонент їхнього індивідуального мовлення. Однак названі письменники... теж користуються іншомовною лексикою як стилістичним засобом" [2; с.83]. Усе сказане повною мірою стосується публіцистичних творів І.Франка, функції полонізмів у яких і є предметом нашого зацікавлення. Ми ставимо собі за мету визначити, як діють запозичення з польської мови, виступаючи у безпосередньому сусідстві з власнеукраїнськими словами і лексикою, запозиченою з інших мов для створення лексичних переносів, що виконують експресивну функцію у тексті. Також маємо на меті розглянути польські запозичення, вживані І.Франком як номінативні одиниці. Лексеми польської мови, які використовував автор, належать до різних лексико-граматичних категорій. Здебільшого це:

– іменники та віддієслівні іменники: наїзд (пол. *najazd*); опінія (пол. *opinia*); розвій (пол. *rozwój*); цегла (пол. *cegła*); визиск (пол. *wyzysk*); усунення (пол. *usunięcie*); змагатися (пол. *zмагаć się*); п'явка (пол. *prąk*); арена (пол. *arena*); наказ (пол. *nakaz*); скарбівня (пол. *skarbnica*); продукція (пол. *produkcja*); прихильник (пол. *przechylny*); догма (пол. *dogmat*); добробут (пол. *dobrobyt*); штука (пол. *sztuka*); воля (пол. *wola*); опіка (пол. *opieka*); викорінювати (пол.

wykorzeniać); хлоп (пол. chłop); правда (пол. prawda); консеквенція (пол. konsekwencja).

– дієслова: занедбати (пол. zaniedbać); запровадити (пол. zaprowadzić); зневажати (пол. znieważać); здобутися (пол. zdobyć się); існувати (пол. istnieć); оздобити (пол. ozdobić); застосувати (пол. zastosować); квилити (пол. kwilić); квестія (пол. kwestia); рушати (пол. ruszać); посувати (пол. posuwać); потрактувати (пол. potraktować); зубожіти (пол. zubożeć); заслонювати (пол. zasłaniać); заспокоїти (пол. zaspokajać); гноїти (пол. gnoić); остигнути (пол. ostygnąć); пхати (пол. pchać); спочивати (пол. spoczywać); виявляти (пол. wyjawiać); висувати (пол. wysuwać); гоїти (пол. goić); громадити (пол. gromadzić);

– прикметники: викапаний (пол. wykapany); приватний (пол. prywatny); руховий (пол. ruchowy); конечний (пол. konieczny); клерикальний (пол. klerikalny); фіктивний (пол. fikcyjny); вихований (пол. wychowany); активний (пол. aktywny); огидний (пол. ohydny); завзятий (пол. zawzięty).

Набагато рідше зустрічаємо полонізми – прислівники: слушно (пол. słusznie); та займенники: свій (пол. swój);

У будь-якому Франковому публіцистичному творі польські запозичення, як і лексеми інших мов, природно вплетені у тканину тексту, виконують різноманітні функції, притаманні лексиці публіцистичного стилю.

Це може бути епітет, що належить до більшої метафоричної конструкції:

– ся наша *передова роля* скінчилася [3; т.45; с.405];

метафоричне перенесення – “явище, притаманне живому організму, зокрема процес загоювання ран – “суспільне життя”:

– ... нашої нації прийдеться “автономно” *гоїти* гнилі *рани*, задані їй московським чиновництвом через цілковите нагромадження свреїв на нашій території [3; 45; с.406];

метафоричне перенесення дії конкретної на дію абстрактну, пов’язану із суспільним життям:

– не сміємо... *своїх* дрібних персональних амбіцій *висувати* на першу лінію загального інтересу [3; т.45; с.406] (пол. swój; wysuwać);

–...бо тільки таке православ'є може *давати санкцію* всім її *огидним* заходам [3; т.45; с.356] (пол. ohydny);

–... участь в *активній* політиці ... не тільки не дозволена, але навіть *наказана законами* [3; т.45; с.281] (пол. nakaz);

–... участь в *активній* політиці значила участь у нелегальних *змаганнях* [3; т.45; с.281] (пол. zмагаć się – боротися).

Одним із поширених способів вживання у І.Франка запозичень з польської мови є використання їх у складі авторських метафор:

–... піддержання основ, на яких *спочиває устрій* держави [3; т.45; с.375];

Полонізми *спочиває* (пол. spoczywać) та *устрій* (пол. ustroj) поєднуються в авторську метафору, збудовану за моделлю “функції, притаманні живій істоті – суспільний устрій”;

– її [російської інтелігенції – Н.Б.] *порив* ловити бодай в обсягу теорії, бодай все чільне, найсвіжіше в європейській думці *якось остиг* [3; т.45; с.359].

Метафоричне перенесення у словосполученні “Порив ... остиг” (пол. *ostygnać*) виникає на перенесенні температурних ознак на суспільні явища.

– Вона [бюрократія – *Н.Б.*] згноїла кілька генерацій найкращої російської інтелігенції в тюремних лохах та сибірських снігах [3; т.45; с.354] (пол. *gnoić*);

У цьому випадку метафора “бюрократія згноїла...кілька генерацій інтелігенції” побудована на переносному значенні лексеми *гноїти*, яке має значення: 2. (*перен.*) “Тримати довго в тяжких згубних умовах (про людину)”. (Новий тлумачний словник). Також маємо уособлення, тобто надання якостей владної істоти державним інституціям.

– А тут синтезом усіх ідеальних зманань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного ... життя і розвою нації [3; т.45; с.284].

Лексема *цеглина* (пол. *cegła*) органічно входить до авторської метафоричної конструкції “будовою, до якої повинні йти всі цеглини”, сконструйованою за моделлю “будівля як житлове приміщення” – “державна як суспільний організм”, що своєю чергою, є поясненням до першої частини висловлювання.

– ... цілий комплекс ... фізичних і духовних потреб, який бажає собі заспокоєння [3; т.45; с.283] (пол. *zaspokojenie*).

Тут маємо так звану “стерту метафору”, що будується за зразком “особистості, притаманні живій істоті” – “суспільство”.

– Де нема росту, розвитку, боротьби і конкуренції в сфері ідеалів, там і продукція попадає в китайський застії [3; т.45; с.284] (пол. *produkcja*).

“Стерта метафора” “продукція попадає в застії” ґрунтується на схожості ознак, притаманних рухомим предметам, речовинам та ознак суспільства, зокрема такої його сфери, як виробництво.

– ... наповняючи здобутками свого духу спільну всеросійську скарбівню... [3; т.45; с.282] (пол. *skarbnica*);

Лексема *скарбівня* органічно діє у складі зазначеної метафоричної конструкції, вжита у значенні: “6.Сукупність культурних та духовних цінностей, створених людиною” (Новий тлумачний словник української мови. – К., 2000). “Стерта метафора” виникає внаслідок переносу за схожістю виконуваних функцій місця, приміщення, де зберігаються скарби і духовні надбання певного народу.

– ... витягають людей на чимраз ширшу арену боротьби [3; т.45; с.282]] (пол. *arena*).

Метафоричність є результатом вживання лексеми *арена* у переносному значенні: “4.чого і яка, перен., книжн. Галузь, поле діяльності” (Новий тлумачний словник української мови. – К., 2000) “Стерта” метафора збудована за моделлю “циркова реалія” – “суспільне життя”.

– ... великі соціальні п'явки, нассавшись, хоч і до надлюдських розмірів, можуть навіть пальцем не кивнути для добра тої нації, якої соками вони наситилися... [3; т.45; с.281];

– Се ті дрібні п'явки, з котрих кожна, бачиться, й небагато крові людської потребує, аби наповнитися, але яких тисячі виссуть усю кров навіть із велетня [3; т.45; с.147] (пол. *pijawka*).

У наведеному прикладі метафоричність виникає внаслідок вживання лексеми *п'явка* у значенні: “*перен.* Жорстокий експлуататор; кровопивця, кровожер, павук.” (Новий тлумачний словник української мови. – К., 2000). Дію, яку виконує п'явка, висисаючи кров з живої істоти, І. Франко переносить на ті дії експлуаторських класів, які багатіють на праці найманих робітників; ця праця, на думку автора, їх знесилює, позбавляє фізичних і моральних сил, необхідних нації для її розвитку.

– ... ці дві категорії не *вичерпують* всього складу польської інтелігенції [3; т.46, кн.2; с.272] (пол. *wyczerpać*).

“Стерта метафора”, що ґрунтується на переносному значенні лексеми *вичерпати*: “*2.перен.* // Використовувати, з'ясовувати, розкривати повністю, всебічно” (Новий тлумачний словник української мови. – К., 2000). Метафоричність виникає внаслідок схожості конкретної дії, що переноситься на дію абстрактну, пов'язану з останнім пунктом у переліку чогось.

– ... начебто стараються до *оздоблення* фасадів будівлі, але одночасно ослаблюють і підкопують її фундамент [3; т.46, кн.2; с.272]; (пол. *ozdobić*).

Це сказано про людей, які намагаються не допускати участі народу у громадському житті. Метафоричне перенесення відбулося на основі використання ознак, притаманних будівлі як житловому приміщенню, для характеристики суспільного життя.

– просто маскує відсутність сталих принципів або *запалу* о справи [3; т.46, кн.2; с.270] (пол. *zapał*);

– ... піддані з різних сторін брутальним способам *викорінення* ... [3; т.46, кн.2; с.268] (пол. *wykorzeniać*);

метафоричності вислову досягнуто шляхом переносу дій, які людина виконує з рослинами, на соціальне життя, зокрема політику винародовлення недержавних націй.

– ... користується щоправда *опікою* конституційних законів [3; т.46, кн.2; с.259] (пол. *opieka*);

– ... усіма засобами політичної влади і адміністративного *свавілля* утримується на рівні вегетування такою мірою, що навіть його мова там є недозволеним плодом [3; т.46, кн.2; с.259] (пол. *swawolic*);

– головне *лихо* ... *лежить* тепер в браку політичної волі ... [3; т.27; с.357] (пол. *wola*);

– національна література, *штука* і т.і. мусить же бути впливом живої *потреби нації і заспокоювати ту потребу* [3; т.27; с.356] (пол. *sztuka*).

Притаманним Франковій публіцистиці є досить часте використання перифрастичних і пояснювальних зворотів, уточнюючих конструкцій, в яких полонізми використовуються як у номінативній функції, так і в переносному значенні:

... се властиво *наїзд* і душення, затоплювання в кривавих потоках свободних етнічних одиниць, а ніяка не цивілізація [3; т.45; с.350] (пол. *pajazd*).

Полонізм *наїзд* використовується у значенні: “3. заст. раптовий, короткочасний напад” (Новий тлумачний словник української мови. – К., 2000).

– Що гонить чоловіка до *продукції*, до витворювання економічних дібр? [3; т.45; с.283] (пол. produkcja);

Лексема *продукція* вживається у значенні “Сукупність продуктів, що випускаються окремим підприємством, певною галуззю промисловості, сільського господарства або всім народним господарством країни” (Новий тлумачний словник української мови. – К., 2000).

– Чим більше багатів у центрі, тим більше бідності довкола, – тим більші простори займає *зубожіння* мас [3; т.45; с.283] (пол. zubożenie);

Лексема *зубожіти* вживана у прямому значенні: “1. Збідніти, стати вбогим; озлидніти; зруйнуватися” (Новий тлумачний словник української мови. – 2000).

– ... слабкий, котрий робить перші кроки, селянський і робітничий *рух*, польський і руський народний *рух* [3; т.46, кн.2; с.269] (пол. ruch).

Полонізм *рух* використаний у значенні: “7.перен. Громадська діяльність або масовий виступ, спрямований на досягнення певної мети ” (Новий тлумачний словник української мови. – К., 2000).

– Ця партія існує, властиво, лише через свою *репрезентацію*, через своїх представників [3; т.45; с.286] (пол. reprezentacja – представництво).

Знаходимо у Франковій публіцистиці і порівняння у складі метафоричної конструкції, де полонізм виконує номінативну функцію:

– З *продукції* матеріальних дібр, мов літорості з пня, виростили і соціальні, і політичні форми суспільності, і її уподобання, наукові поняття, етичні і всякі інші ідеали [3; т.45; с.283] (пол. produkcja).

Запозичення з польської мови, вжиті в номінативному значенні, можуть входити до складу градаційної конструкції, вживаної у тексті для фіксації наростання ознаки певного явища, вираженого віддієслівними іменниками:

–... і маємо знов продовження дотеперішньої політики руйнування, *визискування* та оглушення окраїн [3; т.45; с.406] (пол. wyzysk).

– Не в розумній самоуправі, не в мужній постанові, не в енергічній та витривалій діяльності, не в *завзятій* рівності при обстоюванні своїх горожанських прав [3; т.45; с.365] (пол. zawzięty).

– ... се тільки емблема, зверхній знак охоти піддержувати фірму, *параван*, за яким витворюється генеральне обдирання і висисання землі руської. А сей параван, ся фірма, се три сакраментальні слова: самодержавіє, православіє і народність [3; т.45; с.353-354]. (пол. parawan – ширма).

– *Вихований* у польських школах, вигодуваний поруч з іншими, і польською літературою, я почуваюся сполучним з польським суспільством такими узами, розрив яких дуже багато мені *коштував* би [3; т.46, кн.2; с.275] (пол. wychowanie, kosztować);

У публіцистичних працях І.Франка запозичення з польської мови, які здебільшого належать до шару спільнослов'янської лексики, виконують також номінативну функцію; не маючи у такому випадку експресивного забарвлення, вони можуть входити до складу більшої конструкції, яка й несе метафоричне навантаження:

- ... в житті ті принципи зовсім не дійшли до відповідного *розвою* [3; т.45; с.375] (пол. *rozwoj*);
 - його (народу – *Н.Б.*) погляди *виявляє* лише урядова адміністрація [3; т.45; с.375];
 - прилюдної *опінії* нема ... [3; т.45; с.374] (пол. *opinia*);
 - ... надій на щось таке невідоме, свого роду революцію містикою, що *пхала* людей до розпучливих учинків... [3; т.45, с.359] (пол. *porchac*);
 - І не думайте, що ті слова значили дійсно якісь принципи, яких би справді держалися ті, що нишпорять за *параваном* [3; т.45; с.354] (пол. *parawan* – ширма);
 - Для Маркса і його *прихильників* історія людської цивілізації то була поперед усього історія *продукції* [3; т.45; с.283] (пол. *przechylny* ; *produkcji*);
 - ідеали соціальної рівності і політичної волі *заслонювала* перед його очима ідеали національної самостійності [3; т.45; с.354] (пол. *zaslonuwać*);
 - число збагачених одиниць стоїть у простій пропорції до числа *зубожілих* [3; т.45; с.281] (пол. *zubożenie*);
 - ... (політично несамотійна нація)... мусить віддавати часть здобутків своєї праці на цілі, які з її *розвоєм* і безпекою не мають нічого спільного [3; т.45; с.280] (пол. *rozwoj*);
 - Усунення всякого *визиску* – се ж утопія, се неможливість! [3; т.45; с.280] (пол. *wyzysk*; *usunąć*);
 - Уся соціальна боротьба наших часів зводиться на усунення економічного *визиску* в усякій формі [3; т.45; с.279] (пол. *usunąć*; *wyzysk*);
 - ... українці у своєму власному національному інтересі будуть підтримувати поляків у їх аналогічних *прагненнях* [3; т.46, кн.2; с.268] (пол. *pragnienie*);
 - Поляки, особливо польські демократи і патріоти, повинні *здобутися* на щось краще [3; т.46, кн.2; с.267] (пол. *zдобуć sie*);
 - ... ся секта *зневажає* свою рідну українську мову [3; т.46, кн.2; с.262] (пол. *znieważać*);
 - ...що разом з *впровадженням* шкільної форми ... систематично *запроваджуваний* цілібат духовенства... [3; т.46, кн.2; с.260] (пол. *zaprowadzić*).
- Отож, можна зробити висновок про багатофункціональність лексичних запозичень з польської мови у публіцистиці І.Франка. Полонізми у його працях належать до різних лексико-граматичних класів слів, здебільшого до іменників і віддієслівних іменників, прикметників, дієслів. У тканині публіцистичного тексту вони органічно поєднуються з лексикою власне українською, запозиченою з інших, неслов'янських мов, старослов'янізмами. Польські запозичення у мовній практиці І.Франка функціонують у тексті як номінативні одиниці у своїх прямих лексичних значеннях; також можуть виступати епітетами, вплетеними у більшу метафоричну конструкцію; можуть утворювати авторську метофору як у поєднанні з іншими полонізмами, так і словами романо-германських мов. Функціонують полонізми і в так званих "стертих" метафорах. У розглянутих нами публіцистичних текстах авторська метафора І.Франка будується за такими моделями :
- функції, притаманні живій істоті – суспільний устрій;

- температурні показники – суспільний устрій;
- функції, притаманні державній інституції – держава як суспільний організм;
- циркова реалія – суспільне явище;
- будівля як житлове приміщення – держава як суспільний організм;
- дія, яку виконує п'явка як медичний засіб – дії експлуаторських класів щодо експлуатованої суспільності;
- дія, виконувана людиною з рослинами – соціальне життя.

Запозичення з польської мови мають також здатність входити до складу перифрастичних і пояснювальних зворотів, уточнюючих, порівняльних і градаційних конструкцій. Все це, на наш погляд, свідчить про поліфонічність і водночас органічну будову Франкового публіцистичного тексту.

1. *Онишкевич М.Й.* Полонізми і діалектизми та їх коментування в 20-томнику творів І.Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 10. Присвячується V Міжнародному з'їзду славистів. – Львів: – Вид-во Львівського держуніверситету, 1963. – С.139-153.

2. *Сучасна українська літературна мова: У 5 т. Стилїстика.* (За загальною редакцією І.К.Білодіда). – Київ: Вид-во "Наукова думка", 1973. – 588 с.

3. *Франко І.* Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1976-1986. Далі посилась на це видання, вказуючи у дужках том і сторінку.

4. *Новий тлумачний словник української мови.* – К., 2000.

THE FUNCTIONS OF POLISH BORROWINGS I.FRANKO'S IN PUBLICISTIC TEXTS (1878-1907)

Nelia Blinova

*University of Dnipropetrovsk Philology Department
Naukovyi st., 13, 49000 Dnipropetrovsk, 10, Ukraine*

This article is devoted to consideration of the functions of lexical borrowings from Polish in metaphoric constructions, comparative constructions, their usage in nominative function.

Key words: dialect, bookish vocabulary, Polish borrowings, publicistic text.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

ПУБЛІКАЦІЇ

УДК 821.411.16=161.2-6.09"18/19"(092)І.Франко

ОДИН З "МОЇХ ЗНАЙОМИХ ЄВРЕЇВ"

Роман Горак

*Львівський літературно-меморіальний музей І.Франка,
вул. Івана Франка, 150-152, 79011 Львів, Україна*

У публікації автор відкриває одну з невідомих сторінок франкознавства – стосунки І.Франка з його знайомим євреєм Ісидором Тігерманом, людиною, котрій Іван Франко присвятив чимало місця у своїх спогадах "Meine Jüdischen Bekannten" – "Мої єврейські знайомі". Подано 8 листів Ісидора Тігермана до Івана Франка.

Ключові слова: Іван Франко, Ісидор Тігерман, євреї, листи.

І завжди, коли мав на думці Дрогобич, тамтешню гімназію, де навчався вісім років, її вчителів та товаришів, то обов'язково згадував і його, Ісидора Тігермана, котрий заповідався під час навчання на прекрасного математика, але з невідомих причин став адвокатом і після декількох літ роботи несподівано помер. Згадав Іван Франко його і в "Споминах із моїх гімназійальних часів" [1; т.39; с.50-54], які вперше були опубліковані 1912 р. в журналі "Житє", а відтак згадав його у передньому слові до збірки "Рутенці" [1; т.15; с.7-41]. "Так само рівними між нами, – писав Іван Франко у цьому слові, – були й товариші жида, з яких особливо Ісидор Тігерман, звичайно третій або четвертий відличний, визначався як незвичайно здібний математик. Збірка "Рутенці" вийшла у Львові 1913 р., а передмова до неї написана 17 грудня 1912 р. Ісидорові Тігерману присвятив Іван Франко чимало місця у своїх спогадах "Meine Jüdischen Bekannten" – "Мої єврейські знайомі", які вперше оприлюднив М.Возняк у 117-119 номерах газети "Діло" 1936 р. Написані для газети "Die Zeit" німецькою мовою, за життя Івана Франка ці спогади не публікувались. На думку М.Возняка, автора переднього слова до їх публікації в "Ділі", ці спогади були написані 1907 р., на думку ж З.Франко, упорядника збірки творів Івана Франка, які не ввійшли до 50-томного видання, та автора вступного слова до неї [2], ця стаття датується – 1906-м р. Рукопис статті, який тривалий час зберігався в архіві Івана Франка в НТШ, а зараз – на збереженні у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, дає підставу стверджувати, що стаття написана ближче до 1908 р., коли в Івана Франка стався параліч рук.

З єврейськими дітьми Іван Франко був знайомий з Нагуєвич. А в Ясениці Сільній, де ходив до школи, то навіть мав одного з них за свого оборонця. Вчився

з ними і в школі отців василіян у Дрогобичі. Їх було в класі пересічно від 30 до 40 %. Отці-василіяни садили їх на окремих лавках і цим самим обмежували спілкування з рештою учнів. Та й самі єврейські діти трималися осторонь, говорили між собою незрозумілим для інших жаргоном і тому, навчаючись в одному класі, часто не були знайомі з однокласниками. В переважній більшості батьки учнів-євреїв були значно багатшими від батьків решти школярів, з цим вимушена була рахуватись управа школи та вчителі. Правда, часом їх проривало, і тоді вони забували основну християнську заповідь любові до ближнього, розпускали кулаки і кидалися з ними на бідних учнів-євреїв, як це зробив учитель каліграфії Василь Мелько, колишній панський економ з Грушева, побивши малу дитину за те, що за єврейським звичаєм писала не зліва направо, як вимагалось, а навпаки.

“Щойно в гімназії, – писав Іван Франко в “Моїх єврейських знайомих”, – мав я нагоду пізнати ближче кількох шкільних товаришів-євреїв. У першій черзі називаю Ісидора Тігермана. Це був найкращий математик у нашому класі й ішов через усю гімназію як один з найвизначніших учнів. Це була наскрізь шляхетна натура, щира й поважна у поведінці, при цьому з незвичайно ніжними почуваннями. Ніколи не дозволив він собі на грубий жарт або дотеп, у ньому не було ніякого сліду цинізму, як він виявлявся в найбільшій частини інших учнів, зокрема при пробудженні повноліття. Він тішився також у своїх шкільних товаришів, як і вчителів, загальною пошаною завдяки своєму знанню та своїй пильності, вчився приватно по-англійському й по-французькому та приготувався до купецького стану. Не знаю, чому пізніше він змінив цей план і пустився на правничу кар’єру. Коли досягнув ступінь доктора, став він адвокатом у Дрогобичі й помер там по кількох літах”. Зауважить при цьому Франко, що між тодішньою молоддю, котра навчалась у дрогобицькій гімназії, не було видно ніякого сліду якогось національного чи конфесійного антагонізму, який з’явився пізніше внаслідок колонізації. Правда, на той час велись різні дискусії, але учні-євреї не втручалися до них і трималися збоку. “Тоді, – писав він, – не було ще обов’язком також для євреїв маніфестувати себе польськими патріотами. Навпаки, деякі з них записувалися на українську мову й літературу, що в польських гімназіях не належить до обов’язкових предметів, але звичайно вони не робили великих поступів у цій науці і покидали її по одному або двох півріччях, певно головно з причини бездушного й недбалого викладу, яким загально тішилась цей предмет по галицьких гімназіях. “Навчання в школі отців василіян у Дрогобичі Ісидор Тігерман, як свідчать класні журнали цієї школи, котрі зберігаються у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка, почав на рік раніше від Івана Франка. Він розпочинав свою науку зі “штуби”, господарем якої був Павло Чернігевич, в минулому коваль і товариш Якова Франка. Разом з Ісидором навчались його старші й молодші брати. Разом з десятилітнім Ісидором вчився його брат Самуель, якому вже минуло 13 років, та одинадцятирічний Вольф. Пізніше в нормальній школі навчались і молодші брати Ісидора Тігермана – Майор, який народився 2 липня 1858 р. [3; арк. 21], та Мордко – він народився 28 лютого 1860 р. [3; арк. 57]. Сам Ісидор Тігерман народився 8 грудня 1855 р. [3; арк. 69], тобто був старшим від Івана Франка на рік.

В метриці Ісидора Тігермана вказано, що його батько звався "шрайбер", тобто писар Ліпе Тігерман, а мати – Майле Розенберг. Жили Тігермани в центральній частині міста, в будинку номер 38. З усіх братів школу отців василіян разом з Франком закінчив тільки Ісидор, решта через неуспішність були залишені на повторні курси. В другому півріччі третього класу разом з Франком вчився Мойше Готліб, пізніше відомий польський художник. Це він і став прообразом Готліба в повісті "Борислав сміється" Івана Франка. Він, як зазначено в класному журналі, мав 11 років і був сином дрогобицького нафтового фабриканта Ісидора Готліба. Згідно з метричними книгами єврейської общини м. Дрогобича, народився Мойше-Давід Готліб (після вихрещення Маврицій Готліб) 21 лютого 1856 р. [3; арк. 83]. Його мати Файга була рідною сестрою Ліпе Тігермана, батька Ісидора. В нормальній школі Ісидор Тігерман теж учився дуже добре, у "штубі" був першим преміантом, а опісля за успішністю виходив на четверте-п'яте місце. Після нормальної школи разом з Іваном Франком поступив у Дрогобицьку гімназію і разом з ним її закінчив, про що й свідчить його свідоцтво зрілості, яке разом з іншими зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка.

Під час навчання Ісидора Тігермана в гімназії батька його вже вважали нафтовим продавцем. Звичайно нафтовими продавцями називали людей, які спекулювали нафтою. Її скуповували від либаків, а потім перепродували рафінеріям.

У Тігерманів Франко бував часто не тільки під час навчання у гімназії, але й пізніше, однак Ісидор Тігерман не потрапив у списки підозрюваних в соціалізмі людей, котрі мали "контакт" з Іваном Франком і в цій справі його не викликали свідком і в нього не проводили, як в інших, ревізію. Василь Стефаник, який навчався в Дрогобицькій гімназії, оповідав, що дуже хотів познайомитись з Іваном Франком, а тому вдався до посередництва матері Ісидора Тігермана. Майле Тігерман належить відома фраза про те, що Іван Франко настільки розумний, аж ледве чи в Австрії є такий бодай один розумний міністр.

Свідоцтво зрілості, видане Ісидорові Тігерману 29 липня 1875 р., засвідчує, що в Дрогобицькій гімназії він учився у 1868-1873 рр., відтак у сьомому класі пішов у реальну гімназію, але повчившись у ній тільки рік, повернувся назад до гімназії і закінчив її. Мав відмінні оцінки з релігії, латини та греки. Похвальну оцінку мав з натуральної історії, географії та історії. Української мови не вивчав, а тому з неї і не атестований. З німецької мови мав задовільну оцінку, і, що найдивніше, таку ж з математики та фізики, а Франко постійно твердив, що Ісидор Тігерман був найкращим математиком в гімназії. З молодших братів Тігерманів гімназію 1879 р. закінчив ще Мордко.

Опісля Ісидор Тігерман навчався на юридичному факультеті Віденського університету, після закінчення якого практикувався у різних адвокатських конторах на звичній в такому випадку посаді конципієнта. 1888 р. помер його батько Ліпе, і мати вийшла заміж за Ківу Тігермана. Після закінчення Віденського університету 1886 р. Ісидор Тігерман здав три кваліфікаційні екзамени з права, дістав ступінь доктора та право на самостійну адвокатську практику. 1890 року став на урядову роботу в Дрогобицькому суді, що й зафіксовано у щорічних

шематизмах Королівства Галиції і Лодомерії. 1894 р. залишив державну службу і відкрив самостійну адвокатську контору в Добро-милі.

До Ісидора Тігермана Іван Франко часто вдавався за різними адвокатськими порадами та допомогою. Саме йому він доручив придбати якийсь кусник ґрунту, коли дістав посаг за дружиною і вирішив одержані гроші вкласти в якусь реальність чи нерухомість. А стаття "Найновіший галицький вибір" [1; т.46, кн. 2; с.280-291], уперше опублікована 1895 р. в газеті "Die Zeit", оповідала не лише про ті, державою майже узаконені жадливі махінації під час виборів, але й про те, як дякуючи Ісидорові Тігерману Іван Франко був урятований від фізичної розправи, яку спланували агенти Франкового суперника в депутати Павла Тишковського.

Коли і де помер Ісидор Тігерман – невідомо. В пресі повідомлення про його смерть віднайти не вдалось, а метричні книги померлих єврейської общини в Дрогобичі й Добромилі в наших архівах відсутні, проте можна стверджувати, що сталося це до 1900 р. хоч би тому, що в цьому році розпочалась тяжба за батьківський ґрунт у Нагуєвичах між вітчимою Гринем Гавриликом та братами Івана Франка, в яку був втягнений і сам Франко, однак він звертається за допомогою до інших, часто дуже непевних адвокатів, а не до Ісидора Тігермана. Очевидно, його вже не було в живих.

У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка збереглося вісім листів Ісидора Тігермана до Івана Франка, написаних між 1884-1896 рр. Відповіді невідомі, не збереглися. Листи до І.Франка, незважаючи, що їх усього вісім, виявились дуже цінними з інформативного боку і частково висвітлюють деякі досі мало документовані події у Франковому житті.

Два перші листи Ісидора Тігермана, писані влітку 1884 р., пов'язані з тим, що на його сестру Антоніну Тігерман, яка вчилася у Львівській жіночій учительській семінарії, заповзялись якісь два учителі і грозили їй поганою оцінкою з "обичаїв", тобто поведінки. В тій семінарії працювало чимало знайомих Івана Франка, зокрема Омелян Партицький, в журналі якого "Зорі" працював Іван Франко, а також учитель математики Іван Бічай. Саме до них просили Франка звернутись за допомогою Ісидор Тігерман та його вітчиму Ківа Тігерман. Справа, очевидно, була поладжена, бо Антоніна успішно закінчила семінарію у 1886 р., а опісля працювала учителькою в Дрогобичі, однак невдовзі померла.

Свої листи до Івана Франка Ісидор Тігерман писав з Відня, а тому вони становлять інтерес, ще й тому, що в них він торкається життя студентського товариства "Січ", до якого належало чимало тодішніх товаришів Івана Франка.

Особливо цінним як інформація є дуже коротенький лист від 9 березня 1885 р. В ньому йдеться про паспорт, потрібний Іванові Франкові для поїздки в Київ. З приводу паспорта Франко звернувся до Ісидора Тігермана, який на той час працював у Дрогобичі. Точна дата поїздки Івана Франка в Київ у 1885 р. досі була невідома. Вважалося, що подія ця відбулась десь наприкінці лютого – початку березня. Тепер можна частково уточнити цю дату. Згідно з листом від 9.03.1885 р. І.Франко тільки дістав закордонний паспорт і міг виїхати до Києва дещо пізніше. Виїхав, як твердили знайомі у Києві, разом з групою галичан, котрі після двох днів перебування в столиці вирушили в Канів на Шевченкову могилу,

а Франко залишився. Тоді він і познайомився зі своєю майбутньою дружиною Ольгою Хоружинською.

Діставши невелику суму посагових грошей, Іван Франко вирішив купити якийсь кусник ґрунту поблизу Нагуєвич, а тому заходився через вітчима та знайомих напитувати продавців. З проханням допомогти, як було згадано вище, звернувся він і до Ісидора Тігермана. Від людей Іван Франко дізнався, що продається земля в сусідніх з Нагуєвичами Унятичах, а тому просив Ісидора Тігермана зайнятись цією справою. Справа із купівлею землі тягнулась аж до 1890 р. поки її власник гофрат Крайсберг відмовився її продавати, а Іван Франко втратив охоту купувати.

З 1887 аж по 1898 р. Іван Франко працював у доволі поміркованій польській газеті "Кур'єр Львівський" (опісля він назвав цю працю "наймами у сусіда"). З цією працею пов'язані два останні листи Ісидора Тігермана до Івана Франка. Справа в тім, що після того як австрійський цісар відвідав Галичину та оглянув стан справ фабрик та заводів, за діяльністю останніх було введено нагляд і створено державну промислову інспекцію. Ця інспекція мала контролювати дотримання їхніми власниками правил та законів, впроваджених урядом на місці. Очолив цю інспекцію в Галичині та Буковині А.Навратіл. 1896 р. він перевіряв справи на тартаках Галичини, і "Кур'єр Львівський" у 130 номері опублікував звіт А.Навратіла. Через деякий час 176 номер цієї ж газети опублікував статтю без підпису "Ілюстрація до звіту промислового інспектора", в якій оповідалось про експлуатацію робітників на тартаку в Устріках Долішніх, що дуже обурило власника цього підприємства. Він звернувся до Ісидора Тігермана, який на той час працював адвокатом в Добромилі, щоб той допоміг йому в "Кур'єрі Львівському" видрукувати спростування. Ісидор Тігерман, знаючи, що в "Кур'єрі" працює Іван Франко, звернувся до нього, щоб той трохи "підправив" допис та справив його публікацію в газеті. Минав час, але спростування не було опубліковане, й Ісидор Тігерман вдруге звернувся з тим же проханням до Івана Франка, вимагаючи водночас і відповідних пояснень. Чи то непорозуміння, пов'язані з цією справою, чи, можливо, несподівана смерть Ісидора Тігермана стала причиною того, що листування старих шкільних друзів припинилось, – зараз встановити важко.

Лише опісля, пишучи своє вступне слово до збірки "Рутенці", Іван Франко сумно зітхне, згадуючи своїх шкільних товаришів, зелені роки юності і його, Ісидора Тігермана, а відтак багатьох інших, кого доля порозкидала по світах та примусила кожного заробляти по-різному на свій хліб насущний.

1. Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976-1986.

2. Іван Франко. Мозаїка. – Львів: Каменяр, 2001.

3. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 701, оп. 1, справа 40.

Листи Ісидора Тігермана до Івана Франка

№ 1

[кінець травня 1884 р.]. [1].

Здорові були!

Маю до Вас "ein Anliegen"[2], і мав надію, же Ви мі теє зробите. Ви прецінь тепер "ein viel umvorbener Mensch"[3], а Ваша протекція, ну, же знати чого би доказала. Згадайте, чого хочу? Скажу Вам би-сьте у Партицького[4] і цього року вставились за сестрою[5], би Бічай[6], дав спокій з математикою. Бічай не злий є чоловік, котрий не знає алгебри, не зможить оциганити чоловіка. Скажіть самі, чи не дивний він? Шкода, що нема у Відню, бо би-м його анцейовав[7], взяв би його "nach Döbling"[8].

Маю велику надію і рахую на Вас, як поляки на якогось Завішу чорного, що турків на смерть забивав, що для мене "diese kliekenheit"[9] з великою утіхою схочете зробити. "Treba mi zagrozić"[10], Партицькому, если би не хотів, наприклад, сказати, що І/ван/ Ф/ранко/ в "Зорі" не буде всі статті та й повісті друкувати, тай годі.

Що я Вам ту говорити маю. Ви, прецінь, такий мудрий чоловік, та Ви би не знали такому "баламазі" що сказати? Ей, не надіюсь того, бо я би-м за Вас встидатись мусив. Досить того, а може ні?

Отже скажу Вам відки-м я такий потний русин. Щодень буваю в Січі, тай буду "Mitglied"[11]. А може Ви не знаєте, що то є "Mitglied"?

Ну "einfach"[12] член. Читаю Ваше "Повстанє польське" і знаю много людей. Полянський[14] мене зарекомендував, бо Кобрин[15] у Кропивнику, а Терлецький[16] ся гніває, бо "москвофілів" до Січі приймали до бібліотеки. Січ грошей не має, може Ви би що дали? Кажуть, же ся маєте женити з вчителькою, тай гроші будуть. "Was ist"[17] Гарак та й і я позичу немного, ні, не бійтеся. В Січі люди о Вас ся "furt"[18] питают, як знаю, то не кажу, а як не знаю, то кажу. Полянський дуже ся лютить, же "ефемеридною" роботою до "Діла" ся займаєтесь. Ту Вам щось поцтивного треба написати. А бо я знаю? Може і правда, а може і ні.

Здорові будьте.

Ваш Ісидор.

Ще минулого місяця мав замір Вам написати і так проволоклася ця справа аж до сьогодні. Бачу, однак, коли-м лист взяв знову до рук, що в справі важній взагалі на серію до Вас не пишу. Не маю при найліпшій охоті часу, щоб другий раз взятися до писання, отож прошу Вас, щоб Ви на форму не дивились. Сподіваюсь, що не відмовите моїй просьбі, а я буду Вам щиро зобов'язаний.

Зараз я дуже зайнятий екзаменом, маю надію вже в липні повернутися додому. Отож до побачення.

Поздоровляю Вас сердечно.

Ісидор.

Lederergasse 17 F 12.

Прошу відповісти. Тепер винятково дуже прошу відповісти. Дуже прошу зробити це.

Ф. 3, № 1603, арк. 267-270. Автограф. Оригінал.

№ 2

22 червня [1884 р.].

Коханий приятелю!

Кілька тижнів тому післав Вам на цю саму адресу листа з проханням відповісти мені. Впевнений, що справу Ви залагодили – одначе думаю, що зробите виняток із вашого загального правила і, звичайно, мені відповісте. Оскільки ще до цих пір не сталося, нагадую Вам ще раз – прошу повідомити мені про результати Ваших старань. У липні закінчується півріччя. Якщо до того часу не допоможе Б.[19], то буде вже пізно. Я повернуся в середині липня додому і особисто віддячуся за старання.

Обнімаю Вас сердечно.

Ісидор.

Lederergasse 17 F 12.

Ф. 3, № 1618, арк. 515-516. Кореспонденційна картка. Автограф. Оригінал.

№ 3

22/6 1884 р.

Шановний пане Франко!

Зважаючи на Вашу загальновідому доброту і людяність, дозволю і я собі звернутися до Вас, достойний муже, з дуже малим проханням, яке, якби Ви були такі ласкаві, могло б мене позбавити від дуже великої неприємності. Напевне Вам писав мій Ізидор про те критичне положення, що із страшними потугами матеріальних сил отримує за своє добре виховання дочка[20] у Львові. Доносить вона мені, що крім її золотої успішності, її переслідують два професори і їй загрожує незадовільна поведінка. Це було б для мене, бідного чоловіка, великим нещастям. Звертаюсь, насамперед з тою бідою до Вас з покірним проханням, щоб Ви змилосердилися наді мною і звернулись особисто до тих професорів і щось зробили, щоби мою дочку якось доглянули. Завжди буду Вам за це вдячний.

Зістаюся з тією надією і з найглибшим пошануванням.

Ківа Тігерман[21].

Ф. 3, № 1603, арк. 209. Автограф. Оригінал.

№ 4

Дрогобич, 9/3 885 р [22].

Секретар нічого не знаючи, не вручив мені паспорт, лиш відіслав його, знаючи Вашу адресу в дорозі урядовій до Львова.

Щасливої дороги.
Ваш Ісидор.

Ф. 3, № 1616, арк. 115-116. Кореспонденційна картка. Автограф. Оригінал.

№ 5

15/11 1886 р.

Коханий пане!

Лист Ваш тільки сьогодні дійшов до Синяви, де я тепер знаходжуся з метою приготування до ригорозум. Доповідаю Вам, що гмінні книжки домінії Унятич знаходяться у Львові, тобто в домініканах[23]. Потрібні дані можете там дістати в табулі. А тепер доповідаю Вам, пертрактація спадкова була відправлена до Самбора і, отже, в дрогобицькому суді нема жодних паперів ані документів, що стосуються цієї справи. Спадкоємці щодо Унятич до цих пір не погодились, але це йде своєю чергою. Що ж до решти маєтку, то вже підписали угоди. Евентуально справу купівлі нема поки з ким залагоджувати, поскільки для цього потрібна згода всіх.

Поздоровляю сердечно.
Ісидор.

Ф. 3, № 1615, арк. 597-598. Кореспонденційна картка. Автограф. Оригінал.

№ 6

Дрогобич, 12/1 1890 р.

Коханий колего!

Говорив про Твою справу з гофратом Крайсбергом, теперішнім власником Унятич, і він мені сказав впевнено, що ні за які гроші не продасть.

Згідно з таким dictum accibum[24], я не зміг далі з ним торгуватись.

При нагоді прийми запевнення, що лист Твій дуже мене втішив, тому, по-перше, що Ти не забув свого старого товариша, а, по-друге, що з Твого листа видно, що Тобі добре поводитьься, і радувало б мене невимовне, якби Ти ще колись дав чути про себе.

З сердечним побажанням
твій друг
д-р Тігерман.

Ф. 3, № 1605, арк. 409. Бланк адвокатської контори доктора Ігнація Тігермана в Дрогобичі. Автограф. Оригінал.

№7

6/7 896 р.

Коханий пане Докторе!

У "Кур'єрі Львівськiм" № 176 була стаття[25], скерована проти власника тартаку в Устриках фірми Страєца. Страец був у мене, щоб внести скаргу. Відрадив я йому процесуватися, а порадив його на спростовання.

Спростовання це відповідає правді і я пересилаю його на Ваші руки і прошу Вас о поміщення його в найближчому номері.

Вдаюся тому до Вас з тою справою, бо прошу Вас, щоб Ви це спростування трохи огиблювали згідно із погляду журналіста, щоб це виглядало трохи полюдськи.

Думаю, що Ви мені не відмовите, а також, що спростування буде зараз же поміщене[26].

Pro publicus [27].

Чутка доносить, що Тишковський[28] безпричинно не кандидує. Селяни весь час про Вас розпитують, хочуть до Вас їхати. Якщо Тишковський зніме свою кандидатуру, то єдиним серйозним кандидатом будете Ви, пане Докторе.

І що ж Ви на це?

Відпишіть мені, які Ваші плани в тому напрямку, бо вже треба починати рухатися.

Поздоровляю Вас сердечно.

Вдячний Вам І.Тігерман.

Ф. 3, № 1613, арк. 585-536. Бланк адвокатської кантори Ісидора Тігермана в Добромилі. Автограф. Оригінал.

№ 8

Вельможний пане Докторе!

На Ваші руки вислав я спростовання на фірму Страєця з Устрик в тому переконанню, що також за Вашим посередництвом воно буде в Кур'єрі поміщене.

Однак помилився, що принесло мені багато неприємностей. Клієнт мені робить тисячі дорікань, що я не постарався помістити спростовання належним чином.

Обіч того, ще дана справа могла б потягнути за собою неприємні для мене наслідки, ще раз прошу пана за поміщенням згаданого спростовання, а в разі, що моє прохання пан доктор не хоче або не зможе задовільнити. Прошу тоді надіслане спростовання прислати мені назад, щоб я міг законним шляхом добиватись прав мого клієнта.

В надії, що захоче пан моїй просьбі в одному або в другому кірунку вчинити радість зістається з добрими побажаннями

Тігерман

Ф. 3, № 1613, арк. 589-590. Канцелярський бланк адвокатської кантори Ізидора Тігермана в Добромилі. Автограф. Оригінал.

1. Датується на підставі змісту листа, писаного за два-три тижні перед листом № 3.

2. Справу (нім.).

3. Така людина, до якої йдуть з проханням (нім.).

4. Омелян Партицький (1840-1895) – редактор журналу "Зорі", в якому Іван Франко на

той час публікував більшість своїх творів, а також викладач Львівської жіночої учительської семінарії, де працював від часу її заснування (1871 р.) аж до самої смерті (3.02.1895 р.).

5. Мова йде про Антоніну Тігерман, яка навчалась у Львівській жіночій учительській семінарії у 1882–1886 рр., після закінчення якої працювала вчителькою в Дрогобичі (померла 17.05.1894 р.).

6. Іван (Ян) Бічай – викладач української мови та математики у Львівській жіночій учительській семінарії. Перед тим був викладачем в чоловічій учительській семінарії у Львові (до 1876 р.).

7. Оскаржити, зробити донесення (нім.).

8. Тут – “до шопи”.

9. Таку дурничку (нім.).

10. Треба йому загрозити (поль.).

11. Член (нім.).

12. Просто (нім.).

13. Правильна назва статті “Повстання польське в Галичині 1846 року”. Цю історичну розвідку Іван Франко друкував у “Зорі” від № 1 по № 19 1884 р.

14. Василь Полянський – один з близьких друзів Івана Франка. Свого часу був довіреною особою Франка у листуванні з колишньою нареченою Ольгою Рошкевич, коли Іванові Франкові заборонили бувати в Лоліні. Спочатку навчався у Львівському університеті, а відтак у Віденському. Був активістом студентського товариства “Січ” у Відні. Закінчивши навчання, виїхав у Сербію військовим лікарем.

15. Володимир Кобрин – товариш Івана Франка. Навчався на юридичному факультеті Віденського університету, був діяльним членом “Січі”. Переклав і видав 1914 р. польською мовою поему Івана Франка “Мойсей”. Збереглося сім листів В.Кобрин до Івана Франка з приводу перекладу поеми, але не знайдено, на жаль, листів Івана Франка до В.Кобрин. Переклад поеми був здійснений за безпосередньої участі самого автора поеми. Працював В.Кобрин адвокатом в Дрогобичі.

16. Остап Терлецький (1850-1902) – відомий український економіст. Разом з Іваном Франком проходив у справі тасного соціалістичного товариства 1877 р. Працював у Відні бібліотекарем.

17. Чи то так?(нім.).

18. Постійно (нім.).

19. Бічай (див. прим. 6).

20. Антоніна Тігерман (див. прим. 5).

21. Батько І.Тігермана.

22. Паспорт потрібен був Іванові Франку для поїздки в Київ.

23. Тобто в архіві, що містився в Домініканському соборі у Львові. Зараз це Державний архів Львівської області.

24. Рішучою постановою (лат.).

25. У № 130 “Кур’єра Львівського” від 10.05.1896 р. був поміщений звіт інспектора промислового для Галичини та Буковини Арнульфа Навратіла про жахливу експлуатацію робітників на тартах Галичини. В № 176 цієї ж газети з’явилась стаття без підпису “Ілюстрація до звіту промислового інспектора”, в якій оповідалось про жахливу експлуатацію робітників на тартаку в Устріках Долишніх.

26. Спростування не було поміщене, хоча Іван Франко на той час працював у редакції згаданої газети.

27. До відома (лат.).

28. Павло Тишковський – протикандидат Івана Франка на виборах до Віденського парламенту від округу Перемишль-Доброміль-Мостиська. Шляхом махінацій він виграв вибори.

ONE OF "MY JEWISH ACQUAINTANCES"

Roman Horak

*Lviv Ivan Franko memorial-museum of literature,
Ivan Franko st., 150-152, UA-79011 Lviv, Ukraine*

In the publication the author opens one of the unknown pages of Franko studies relations between I. Franko and his acquaintance Isydor Tigerman, a Jew, the person who Ivan Franko devoted a lot of attention in his memories "Meine Jüdischen Bekannten" – "My Jewish acquaintances". The eight letters addressed by Isydor Tigerman to Ivan Franko.

Key words: Ivan Franko, Isydor Tigerman, Jewish people, letters.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

УДК 821.161.2-96.09:215"18/19"(092)І.Франко

“ДЛЯ ТИХ, КОТРІ ІНТЕРЕСУЮТЬСЯ РОЗВОЄМ НАУКИ ТЕОЛОГІЧНОЇ В ЄВРОПІ”: РЕФЕРАТИ І.ФРАНКА

Ярослава Мельник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
буль. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті розглянуто богословський корпус текстів І.Франка, проаналізовано стилістику цих текстів, а також причини звернення критика до теологічної теми. Публікується ряд текстів, котрі не ввійшли до Зібрання творів письменника в 50 т.

Ключові слова: реферат, богослов'я, наукова критика, інтерпретація, християнство, доктрина.

“Для тих, котрі інтересуються розвитком науки теологічної в Європі” [6; 46, кн.2; 103], був адресований цілий корпус різножанрових текстів І.Франка: наукові дослідження [10], видавничі проекти й переклади [2], [3], [4], реферати й анотації праць “найперших спеціалістів” на полі дослідів новозавітного письменства та історії перших віків християнства [11], [7], [8], [5], [13], а також “pogadankie” на тему наукової критики книг біблійних [12].

Ключове місце в цьому корпусі належить текстам реферативного характеру. До типу реферативних структур належать і статті, котрі публікуємо нижче: “Коли вмер Ісус Христос”, “Вавилон і Новий Завіт”, “Ісуса чи Варраву?”, “До історії “небесного вогню” в Єрусалимі”, “Нововіднайдений уривок Євангелія”. Всі вони, нагадаємо, вперше були оприлюднені на шпальтах “Літературно-наукового вісника”, три перші – у рубриці часопису “Наукові листки”.

Цікаво, що на своїй скромній ролі референта І.Франко повсякчас наголошував (причому і в текстах, які не цілком вписуються в канон реферативних структур, напр., у “Поемі про сотворення світу”, студії з біблійної герменевтики). Однак попри постійні декларації критика на кшталт – “моя праця не має найменшої претензії чи то речі, чи методи. Виступаю тут як референт декількох сучасних теологічних праць...” [6; т.38; с.414], йому, далебі, не завжди вдавалося витримати всі “приписи” реферативного жанру.

Власне, найбільш канонічними в жанровому аспекті є ці п'ять вісниківських публікацій, які ми щойно назвали. Хоча й тут автор подекуди дозволяє собі певні “вільності”, приміром, реферуючи розвідку німецького вченого Йоганна Меркеля “Die Begnadigung am Passalfeste” (стаття “Ісуса чи Варраву?”), в інтродукційній частині згадує (за його словами, “мимоходом”) про традицію пасійних читань на Україні під час Страсного тижня. До речі, у цих “мимохідних” заувагах критик торкається цілої низки дуже цікавих моментів, не

відрефлексованих належним чином і досі в українському науковому дискурсі, як от: поетика "Пасій", мандрівка пасійних текстів західноєвропейськими просторами, їхні "перерібки" на українському літературному ґрунті тощо.

В інших рефератах-популяризаціях здобутків наукових дослідів багатьох учених – Д.-Ф.Штрауса, Е.Ренана, Ю.Вельгаузена, Ю.Нольцманна, Т.Цана, М.Верна, Е.Рейса, Ф.Гоммеля, Е.Штукена, Г.Вінклера, А.Кюнена, І.Зільбернагеля – інтерпретаційне "я" критика проявляється ще виразніше. (Список авторів, які потрапили в поле зору І.Франка, можна продовжити. Обіч того, майже на кожному кроці критик, за власним визнанням, "притягав" для свого викладу найновіші монографії, поміщувані в спеціальних часописах, зокрема, у *"Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft"* і в *"Revue de L'histoire des religions"*). З цього погляду дуже цікавим видається порівняння двох тематично суголосних текстів – "Вавилон і Новий Завіт" та "Нові досліді над найдавнішою історією жидів", у яких І.Франко доносить до українського читача концепції німецьких учених, насамперед берлінського професора Г.Вінклера, про вплив староорієнтального астрологічного світогляду на Святе Письмо. Якщо у вісниківському тексті дослідник, справді, обмежився роллю референта, ніяк не маніфестуючи свого ставлення до концепції Г.Вінклера, то в "Нових дослідіх над найдавнішою історією жидів" акцентує на відкритості проблеми, остерігає перед небезпекою поспішливості висновків і спекуляцій, не підкріплених достатньою сумою першоджерельного матеріалу: "...Не можучи заперечити великої талановитості і бистроумності тих учених і пожитку їх праць, що дають імпульс до нових студій і до ревізій утертих досі поглядів, ми добре зробимо, коли щодо їх результатів будемо держатися в резерві. Се тільки перші, але далеко ще не остатні слова молодої поки що науки" [8; т.47; с.190].

"*Adiatur et altera pars*" ("Нехай буде вислухана й друга сторона"), – також одна із засад І.Франка – популяризатора теологічних праць. Як на ілюстрацію такого плюралізму пошлемося на публікацію Франкового перекладу (спершу в "Житі і Слові", згодом окремою книжкою у серії "Літературно-наукової бібліотеки") "Подвійного викладу" про життя Ісуса Христа двох французьких авторів – патера Ф.Дідона, репрезентанта католицької доктрини, і М.Верна, представника наукової критики в студіях біблійних. "Сей подвійний виклад, надіємось, приймуть наші читачі з подякою: аджеж і для раціоналістів цікаво знати, як дивляться на жите Ісусове католики, і для віруючих не менш важно знати ті здобутки, до яких дійшла сучасна критика", – такою преамбулою супроводжувалося видання Ф.Дідона й М.Верна в "Літературно-науковій бібліотеці" [3; с.3].

Симпатії ж самого І.Франка, як засвідчує риторична організація багатьох його рефератів (їхній оціночний дискурс зосібна), значною мірою схилялися на бік представників реалістичної наукової критики. Не будемо зараз говорити про те, які чинники спричинилися до цього найбільше – сцієнтизм, притаманний науковій свідомості І.Франка (до речі, значно більше, ніж естетичній), несприйняття тих чи інших догматів, певна недовіра до традиції, інші моменти, – як і про те, чи всі оцінки критика витримали іспит часу; це особний сюжет, розгорнення якого вимагає спеціальних студій, у тому числі і студій інтердисциплінарного характеру. Натомість застановімся над іншим аспектом проблеми – над

причинами, котрі спонукали І.Франка, "світського і нефахового чоловіка", як сам про себе мовив, порушити теологічну тему.

Основна мета богословського корпусу текстів І.Франка (як, до речі, свого часу й типологічних текстів М.Драгоманова [1]) – учительна: прагнення познайомити українську громаду, освічену й не вельми, із вершинними здобутками тогочасної наукової критики, "ввести читачів у той наскрізь новочасний світ релігійних змагань, що потрясають на наших очах цілою Європою не лише в особах її чільних інтелігенцій, але також у широких народних масах" [6; т.38; с.414]. Франкові проби орієнтації "на неходженім у нас досі полі" були викликані не тільки "почуттям пекучої потреби нашого народного життя", відсутністю спеціалістів у тій царині ("Коли у нас фахових людей у тім фаху або зовсім нема, або, принаймні, їх голосу не чути, то не здивуйте, що "коли люди мовчать, заговорить каміння" [6; т.38; с.415], – обґрунтовував критик свою "експансію" чужих теренів – чи чужих?), але й глибоко особистісними чинниками, стилем життя дослідника назагал. "Не лишитися чужим у жаднім таким питанні, що складається на зміст людського життя", – ця домінанта духовної структури І.Франка актуалізувалася і в його глибокому зацікавленні розвитком теологічної науки в Європі.

І насамкінець ще одна, в ієрархічному плані, далєбі, не остання причина звернення І.Франка до теологічної проблематики. Це архіважливість теми, визнання "живої, імпульсивної сили" [6; т.47; с.169] й високих етичних ідеалів християнства, ролі християнської церкви, релігійних інституцій і організацій у поступі людства, у розвою "морального почуття поодиноких людей і цілих націй". "Матеріалізм дуже часто вбачають у занепаді релігійного почуття і в зрості безвір'я або т.зв. атеїзму. Історія затирила й такі часи, а класичним зразком такої епохи була Франція в другій половині XVIII в., коли французька революція за почином деяких фанатиків атеїзму думала увінчати діло перевороту скасуванням християнської церкви, тобто еманципацією людей з-під власті Бога. Здоровий людський інстинкт, який від первопочинів людської цивілізації об'являвся й досі об'являється між іншим у вірі в посмертне, загробове життя душі людської та в існування якоїсь вищої, божеської сили, що має безперечний вплив на долю чи то поодиноких людей, чи цілих народів, сей здоровий інстинкт швидко взяв перевагу у Франції та привернув права християнської церкви. Він виявив себе протягом XIX в. величезним зростом наукових дослідів, технічних, географічних та політичних здобутків, що всі основані на високім ідеалізмі освічених людських душ, які розвивають і з'осереджують свої сили в працях вищих понад буденні людські інтереси. Що в ряді тих праць, сплджених безмірним зростом справді релігійного, чоловіколюбного ідеалізму, високе та почесне місце зайняли також праці над виясненням розвою релігійного почуття та релігійних вірувань і організацій у минулих часах та над поясненням тих вірувань, почувань і понять у теперішньому, се розуміється само собою. Найрізномородніші релігійні організації та інституції зросли та розвиваються скрізь, а разом із їх ростом та розвитком підіймається чим раз вище моральне почуття поодиноких людей і цілих націй", – писав І.Франко в передньому слові до збірки "Вавилонські гімни й молитви" [9, с.3]. До речі, передмова до "Вавилонських

гімнів й молитов" (1911), як і тексти, які публікуємо нижче, так само не ввійшла до його Зібрання творів в 50 т.

1. Драгоманов М. Наука теологічна в Західній Європі. – Львів, 1890 [Серія "Літ.-наук. б-ка. Кн.5. "З історії публичного виховання в сучасній Європі].
2. Дрепер Дж. Історія боротьби між релігією і наукою. – Львів, 1898.
3. Житє Ісуса Христа, статті Патера Дідона і Моріса Верна. З французької переклав др. Іван Франко. – Львів, 1897.
4. Основи критики біблійної Моріса Верна. З французької переклали Б [Іван Белей] і Ф [Іван Франко]. – Львів, 1891.
5. Франко І. Енциклопедія юдаїстики //ЛНВ, 1904. – Т.25. – Ч.11. – С.119.
6. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976-1986.
7. Франко І. Нові досліді над найдавнішою історією жидів //ЗНТШ. 1901. Кн.4. С.1-19.
8. Франко І. Нові книги по історії релігії //Народ, 1892. – №5-6. – С.86-87.
9. Франко І. <Передне слово до збірки> "Вавилонські гімни і молитви". – Львів, 1911.
10. Франко І. Поема про сотворення світу. – Львів, 1905.
11. Франко І. Сучасні досліді над Святим Письмом // ЛНВ, 1908. – Т.41, Кн.2. – С.326-336; 516-532; Т.42, Кн.4. – С.119-128.
12. Pogadanka Iw.Franka w Czytelní naukowej //Kurjer Lwowski, 1890. – №103.
13. Franko I. Die Bibel und die neuen Entdeckungen in Palästina, in Aegypten und in Assirien, von F.Vigouroux Priester von Sain Sulpici // Przegląd społeczny, 1887. – №3, №5. – С.448-452.

Франко І. Коли вмер Ісус Христос?*

Сими днями вийшов новий випуск часопису "Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristenthums", видаваної Е.Прайшеном у Дармштаті. Сей випуск розпочинає п'ятий річник тої цінної часописі, що подала досі ряд дуже цікавих праць з-під пера найперших спеціалістів на полі дослідів новозавітного письменства та історії перших віків християнства. На вступі сього випуску знаходимо цікаву статтю видавця "Todesjahr und Todestag Jesu", з якої основою й аргументацією хочемо познайомити читачів.

Головне джерело для біографії Ісуса Христа – чотири Євангелія – не подає року його смерті; з Євангелій знаємо лише те напевно, що се сталося за урядування Понтія Пилата, який урядовав у Палестині 10 літ. Вказівки на первосвящеників Анну і Каяфу також не ведуть нас до цілі, бо докладних реєстрів первосвящеників не маємо. Історичні комбінації доводили різних екзегетів до найрізніших висновків, так що в десятилітнім урядуванні Пилатовім майже кожний рік уважав хтось роком смерті Ісуса. Г.Ахеліс пробував дійти до певнішого висновку при допомозі астрономічних обчислень і дійшов до двох можливих дат: п'ятниця 7 цвітня року 30 нашої ери (783 від заснування Риму), і п'ятниця 3 цвітня р. 33 н.е. (786 від з.Р.). Ахеліс прихиляється до першої з тих дат, але не дає доказів, чому б і друга мала бути невірною. Прайшен також стоїть за першою з тих дат, мотивуючи її одиноку правдоподібність ось як. "Кожну дату можна справдити двома способами: 1) коли про сю дату знайдемо десть якусь традицію, або 2) коли поданий факт має в собі якісь елементи, що умож-

ливлюють хронологічне обчислення. Найстарша традиція про Христову смерть у Євангеліях не має певної дати, значить, треба пробувати винайти сю дату при допомозі другої методи.

“Всі чотири Євангелія згоджуються в тім, що Ісус умер у п’ятницю; всі подають також, що ся п’ятниця стояла в тіснім зв’язку з жидівською Пасхою. Але тут зараз починається трудність. Три перші Євангелія (Марко, Матвій і Лука, т. зв. синоптики) оповідають, що Ісус їв іще пасху зі своїми учениками (Мар. XIV, 12; Мт. XXVI, 17; Лк. XX, 7). А по жидівським приписам ся пасхальна вечеря припадає на 15 нізана, що так, як і кожний жидівський день, розпочинається в вечір і кінчиться в вечір. Коли се так, то Ісуса розп’ято вранці 15 нізана, а ввечері перед тим він їв пасхальну вечерю. Сьому перечить четверте (Іванове) Євангеліє, яке тайну вечерю виразно кладе на день перед Пасхою (Pro de tēs ēorētēs tou pascha, XIII, 1) значить, твердить, що Ісус був розп’ятий 14 нізана рано, а похований пополудні, додаючи, що жида, власне, наставляли на швидке поховання, бо ввечері заходила Пасха (XIX, 31 і д.). Значить, маємо вже дві дати: п’ятниця 15 нізана і п’ятниця 14 нізана”.

Той день, 15 нізана, був у жидів підставовим днем у календарі: він мусив бути днем повні місяця, від нього починався новий рік, зараз на другий день по нім (16 нізана) приношено в жертву до храму перваки польових плодів. Берлінський астрономічний уряд обрахунковий обчислив, що 15 нізан, повня місяця припадала на п’ятницю в тих часах два рази, а власне 7 цвітня р. 30 (початок після єрусалимського часу о 10-11 годині вечора в четвер д. 6 цвітня) і д. 3 цвітня 33 р. (початок о 5-6 год. вечора в п’ятницю). Сі обі дати означали би початок Пасхи. Друга дата згоджується з Івановим оповіданням: у четвер Ісус їв вечерю, а в п’ятницю д. 3 цвітня 33 був розп’ятий; ввечері того дня починалася Пасха; Ісус у тім часі лежав уже в гробі. Обі дати впливають із відповідних джерел зовсім ясно, але ми не маємо можності рішити, котра з них правдива. Прайшен віднаходить два досі незаважені свідоцтва, що перехиляють вагу на користь дати синоптиків та рівночасно оправдують твердження Івана, що день Ісусової смерті не був першим днем Пасхи, а власне днем перед Пасхою, і що Ісус перед своєю смертю не їв агня пасхального. Перше з тих свідоцтв, се слова єв. Марка XIV, 1, що два дні перед Пасхою вже первосвященики ухвалили арештувати й убити Ісуса, і що того ж дня Юда обіцявся доставити їм його в руки (XIV, 10). Та тут зараз оповідання перескакує два дні і XIV, 12, у перший день опрісноків, коли різано агня пасхального, ученики йдуть до Єрусалима й собі ж приготувляти пасху для Ісуса. Се, по думці Прайшена, мало правдоподібне, і попросту перечить словам того ж євангелиста (XIV, 2), по яким первосвященики виразно застерігаються, щоб не арештувати його в день празника, щоб серед народу не повстав розрух. В зв’язку з сим виходило би, що Ісус був арештований ввечері 13 нізана, розп’ятий 14 нізана, – значить, даліше оповідання єв. Марка про приготування й споживання пасхального агня не може бути первісною традицією. Правдоподібність сього викладу збільшується тим, що ся хронологія згоджується з Єв. Івановим.

Таку саму хронологію має, очевидно, на думці й ап. Павло, коли в Першій листі до коринтян XV, 7 і д. пише: “Виметіть старий квас, щоб ви були новим

тістом, так як і єсте вже незаквашені. Бо й наша пасха була пожертвувана, Христос; тим-то не хочемо святкувати в старім квашенім тісті" і т. д. Се докладний опис жидівського приготування до святкування Пасхи. В день приготування, д.14 нізана, повинні жиди поперед усього вимести старий квас: усе кисле в домі збирало і палено, до полудня не сміло бути в домі нічого квасного. Рівночасно печено опрісноки. Пополудні (між пів до першої і пів до другої) приношено насамперед вечірню жертву, а потім у храмі різано пасхального баранчика. Кожний ніс свого баранчика до храму, де його оглядали, а потім різали; тут же його обдирали, виймали нутро, і кожний забирав свого додому. З заходом сонця, тобто з настанням 15 нізана, всі ті приготування мусили бути покінчені, бо тоді починався празник, і той день, який будь він був, уважався рівним суботі. Як бачимо, Павло описує тут докладно порання того приготовного дня: 1) вимітання всякого квасу (перед полуднем), 2) різання пасхального агнця (пополудні) і 4) розпочинання празника. А що смерть Ісуса в цілій Павловій теології мала величезне, основне значення, то мусимо прийняти, що він дуже добре знав її дату, знав, що Христос умер не в перший день Пасхи, отже, не 15 нізана, а день перед Пасхою, отже, 14 нізана. В тім зв'язку пояснюється й інше місце того самого Павлового листа (XV, 20), де апостол каже, що Христос воскрес із мертвих, "як первенець усопших". По жидівським обрядам, 15 нізана вечором, отже, коли вже настав 16 нізан, зжинано на полю сніп-первак, який і приношено другого дня (16 нізана) до храму. Коли Павло порівнює Христа з тим снопом-перваком, то се значить, що він воскрес 16 нізана.

Нарешті, за сею датою Ісусової смерті промовляють і річеві мотиви. Се ж майже незрозуміле, щоб священики назначали засідання синедріона на сам момент, коли заходив найбільший празник; так само незрозуміло, щоб вони дозволили dokonувати кари смерті рано в празник Пасхи. Навпаки, коли правда те, що каже Марко (XIV, 2), що вони боялися розрухів задля арештування Ісуса, вся правдоподібність промовляє за тим, що для його арештування й засудження покористувалися днем приготування, коли кожний жид був зайнятий у себе дома, а не днем празника, коли юрби народу висипали без діла на місто.

Франко І. Вавилон і Новий Завіт*

Незалежно від гомону, який наробив у Німеччині проф. Деліч своїми відчитами на тему "Bibel und Babel", поступає чим раз далі праця над поглибленням і розширенням нашого знання на полі старинних вірувань та релігійних понять. Для дослідників стає чим раз ясніше, що все життя культурних народів передньої Азії та тих, що жили довкола Середземного моря, від тисячів літ було зв'язане численними нитками, і що зрозуміння часткових його явищ неможливе без зрозуміння цілості.

Дуже важним здобутком наукового досвіду треба вважати сформульований уперве берлінським асиріологом проф. Вінклером факт існування т.зв. о р і є н т а л ь н о г о с в і т о г л я д у, якого не сміє ігнорувати ніхто, що має діло з виплодами орієнтальної літератури, а особливо історіографії. Сей світогляд, як доказує Вінклер, оснований на астрології, себто на вірі в ненастанний зв'язок тіл

і явищ небесних із життям поодинокого чоловіка і народів. Із сеї віри виросла вся вавилоно-ассирійська міфологія, та не лише вона одна; можна сказати, що нема міфології, яка б у більшій або меншій мірі не опиралася на тім віруванню, не з'ображала в собі явищ небесних. Одначе спеціально в Вавилоні витворився цілий ряд астрологічно-міфічних представлень, що розійшлися відси далі на захід – пригадаймо лише 12 образів Зодіака в формі 12 фігур та міфологічне представлення бога Сонця Мардука як короля, що, перейшовши точку свого найбільшого блиску, гине, щоб потім знов воскреснути і увільнити себе й увесь світ від ворожої переваги.

Отсей образ набирає з часом чим раз більше красок і деталей. З огляду на факт, що д. 25 грудня, в часі зимового пересилання, Сонце сходить із знаку Панни, повстала у вавилонян віра, що "король спаситель" мусить бути сином Панни, чистої дівчини. Життя того короля, то ряд чудес, творених для запомогти страждущим людям, та zarazом ненастанна боротьба з ворожою силою, князем тьми; нарешті, князь тьми перемагає, короля спасителя висмівають, а потім карають смертю, але в день Нового року (у вавилонян рік починався в цвітні) він воскресає. Весь отсей круг вірувань був здавна розповсюджений у надевфратських краях. Вірено, що народження "короля-спасителя" мусять заповідати чудесні знаки на небі, і так само його смерть мусить зазначуватися незвичайною пертурбацією в природі; перед новим роком обходжено празник, що символізував муки і смерть "короля-спасителя", і ще з римських часів маємо свідоцтво, що в Персії щороку відбувався празник "саккей", під час якого невольника або злочинця, засудженого на смерть, одягано в царську порфиру, саджано на престолі і осміювано, а потім карано смертю.

З того чисто міфологічного круга ідей виростили деякі дуже конкретні факти. Вавилонська віра в "короля-спасителя", себто в Сонце, що щороку підіймається з упадку, осягає найбільшу силу, робить добро людям, слабне й змагає, щоб знов піднятися, породила віру в особистих королів-спасителів, що час від часу являються для підмоги поневоленому людству і зазнають такої самої долі. Найякішим виплодом сеї ідеї була віра жидів у прихід Месії, віра, що в зароді жила давно у жидів, так як у всіх народів, причасних до вавилонської культури (пор. єгипетську віру в Озіріса, сирійську в Мітру, грецьку в Діонізо́са, Атті́са), але набрала життя і форм, без сумніву, вже на вавилонському ґрунті (книга Даниїла і апокрифічна книга Єно́ха). Інтересним виплодом тої віри була, прим[іром], подорож сирійського мага Тірідата з товаришами до Риму в році народження Нерона, в якому ті астрологи на підставі небесних знаків бачили будущего спасителя світа; про сю подорож згадують римські історики Светоній та Діон Кассій; про те, щоб се була копія євангельської звістки про прихід трьох волхвів зі Сходу до дитини-Ісуса, не може бути ані мови.

Сим астрологічним світоглядом просякла наскрізь уся старовинна історіографія, яка без його зрозуміння являється не раз абсурдною або дитячо наївною. Проф. Вінклер виказує сліди впливу того світогляду на описах життя Олександра Македонського і інших великих людей старинної історії, на концепціях історичних початків Риму і т.і. Найякіше свідчать про вплив тої живої віри деякі написи вавилонських царів. І так Саргон, основатель Вавилону,

пише про себе: "Моя мати була Панною, мій батько невідомий, а брат мого батька живе в горах... Іштар (богиня любові) полюбила мене". Інший, пізніший вавилонський господар Гудеа говорить у гімні до богині Га-тум-дуг: "Я не мав матери – ти моя мати; я не мав батька – ти мій батько; в святій місці ти вродила мене". А тепер прочитаємо, що писали малоазійські міста на вість про смерть Августа на каменях, присвячених його пам'яті: "Провидіння, що кермує все в нашому житті, розбудило завзяття і змагання і надало найкращу оздобу нашому життю через те, що зіслало нам Августа, якого наповнило чеснотами для людської уподоби (въ человекѣхъ благоволеніе!) і послало його нам і нашим потомкам як спасителя, що має усунути всяку війну і все привести до ладу. День уродин сего бога стався початком радісного посольства (ευαγγελιον) для всього світу".

Отсі і тим подібні факти дали привід кільком німецьким ученим до цікавих розвідок, у яких, особливо в трьох останніх з цитованих нижче, ставиться питання, наскільки наше Святе Письмо стоїть під впливом старо-орієнтального астрологічного світогляду, або іншими словами, наскільки факти, оповідані про Ісуса Христа і аналогічні з представленими вище деталями вавилонської міфології, можна вважати історією, а наскільки справді міфологією. Єрем'яс, по званню протестантський пастор, силкується вибрати з трудного положення таким твердженням, що ті деталі вавилонської міфології в житті Ісуса зробилися справді фактами і що подібність між євангельськими оповіданнями і міфологічними деталями – тільки формальна. На се вірно зауважує Фібих, що раз се подібність доходила до того, що справді сталася фактом, то вже ж вона не формальна, а зовсім есенціональна. Та чи справді вавилонські міфологічні деталі сталися фактами на особі Ісуса? Бодай щодо одного, а власне щодо затьміння сонця при його смерті, ми можемо сказати напевно, що се не був факт, а легенда. Сполучення Ісусової особи з сонцем у сьому випадку вказує напрям, у якому треба шукати далі. Уставлення Різдва Ісусового на д. 25 грудня, не основане на Євангеліях, показує, що тоді ще живо відчувало зв'язок Ісуса з міфологічним "сонячним королем". Потожсамлення Ісуса з "агнцем" у Апокаліпсі вказує на те ж саме: в часі Ісусового життя сонце стояло в знаку Барана. Число 12 апостолів відповідає числу 12 знаків Зодіака; що більше, майже кожного апостола не важко ідентифікувати з одним із тих знаків. Особливо інтерна тут фігура "князя апостолів" св. Петра, який відповідає першому з 12-ти римських богів, Янусові, якого емблемами були – ключі і півень. Св. Тома зветься в Євангелії "Близнець" – знак Близнят у Зодіаку по-вавилонськи зветься *t u a m u*. Іван і Яков по Євангеліям були сини Зеведея, а Зеведей, по-вавилонськи, значив планету Юпітера. Отжеж, ті сини Зеведея в Євангеліях зовуться – сини Громові; неясне прозвище відповідає жидівському, сини вавилонського бога Нергала. Яков син Альфея, а Альфей по-вавилонськи, знач. Бик, знак Бика в Зодіаку, і назва Мардука-Зевеса. Навіть число 70 або 72 учеників відповідає вавилонському числу 73 тижнів, із яких складався рік (по 5 день кожний), а також поняттю заселеного світу, в якому живе 70 народів.

Особливо багато слідів вавилонського чи орієнтального астрологічного світогляду бачимо в листах ап. Павла та в Апокаліпсі, але не можна сказати, щоб

їх не було і в самій стилізації Євангелій, і в самих висловах Ісусових. Коли він називає себе "Сином чоловічим", коли говорить про "врата адова", які не переможуть його, або про 12 легіонів ангелів або про 12 престолів, на яких засядують його апостоли; коли каже: "нечистий дух блукає сухими місцями", або "я бачив Сатану, що падав униз, як блискавка", то все те вислови, утерті в жидівських апокаліпсах, які черпали повними пригорщами з вавилонської ритуальної та магічної літератури. Сих кілька прикладів нехай послужать вказівкою, на які цікаві шляхи наводять дослідників нові відкриття на старих культурних кладовищах.

Франко І. Ісуса чи Варраву?

Великий піст – пора розпам'ятування не лише власного життя і власних вчинків, але головно також життя і страждання Ісусового. У нас віддавна, ще від кінця XVI в., усталився був звичай відчитувати в тім часі, а особливо в Великім тижні спеціальний твір, т. зв. Пасію, поетично оброблене оповідання про муку і смерть Ісусову. Ще, мабуть, у XVI в. для заспокоєння сеї потреби видавали друкарні окремою відбиткою т. зв. пасійні перікопи Євангелій, тобто ті уступи з Євангелій, де оповідається про Ісусові страсті. Тій же потребі відповідали також незвичайно популярні в XVI–XVIII віках "Учительні Євангелія", де на основі канонічних Євангелій оповідалося ширше, з відповідними моралізаціями про страсті Христові. Та згадана вже повість "Пасія" пішла далеко далше, бо, лишаючи на боці моралізацію, розмальовувала широко всі згадані в Євангеліях моменти страстей, користуючися при тім апокрифічними оповіданнями або тими ампліфікаціями пасійної історії, яких наплодили західноєвропейські середньовікові містики та візіонери вроді св. Анзельма, св. Бернарда, св. Брігіти, св. Мехтільди і інші. Власне, з сих додатків пізнаємо, що наші Пасії прийшли до нас із Заходу, через Польщу, дещо, може, через Чехію. Тих Пасій заховано в нас споре число в рукописах; на жаль, вони досі не опубліковані і не розсліджені, так що годі сказати щось певне про їх мандрівку та їх перерібки у нас.

Та се я тільки так, мимоходом. Бажаючи нав'язати до нашого старого звичаю пасійних читань по домах (вони відбувалися не лише в домах священиків та міщан, але, як показують заховані досі в селянських родинях рукописи, також у селянських хатах), я хотів би звернути увагу наших освічених людей на нові праці сучасних учених коло досліду початків християнства та особистого життя і страждання його основника. Сі досліди важні й цікаві не лише з методичного погляду як взірці незвичайно обережної, тонкої та детальної критики та екзегези тексту Св. Письма; вони мають велике значення і поза кругом спеціалістів як проби згармонізування новочасного людського духа і його нових здобутків із прастарими релігійними традиціями на ґрунті високого етичного ідеалізму.

Отже, користаючи з сеї нагоди хочу подати тут зміст праці проф. д-ра Йоганна Меркеля, відомого юриста в Геттінгені, про той уступ євангельської пасійної історії, де говориться про уласкавлення розбійника Варрави Пилатом, що попередило засудження Ісуса на смерть. Як відомо, всі наші Євангелія оповідають згідно, що був звичай, по якому римський прокуратор у Юдеї при нагоді

празника робив "народові" ласку, випускаючи на волю одного в'язня, і то по вибору самого народу. Та при тій згідності в основі маємо в деталях дуже цікаві різниці.

1. Одні євангелисти признають сей звичай прокураторові, або, може, лише тодішньому прокураторові Понтійському Пилатові (Матвій: "як привик був игемон" XXVII, 15; Марко: "як завсіди чинив" XV, 8); інші признають, що се був звичай краєвий, жидівський (Іван вкладає в уста Пилата слова: "Є звичай у вас" XVIII, 39; так само і в апокрифічних євангеліях).

2. Одні говорять про празник взагалі (Матв. XXVII, 15; Марко XV, 6; Лука XXIII, 17), інші лише про празник Пасхи (Іван XVIII, 39 "Празник опрісноків", апокрифи); деякі старі переклади мають навіть: "на кожний празник".

3. Лука додає надто, що се була "потреба" для прокуратора dokonувати таке уласкавлення.

4. Той сам акт уласкавлення означають євангелисти різними термінами: "розв'язати" (ἀπολύειν), "увільнити" (ἐλευερόιν) і уласкавити (χαριστῆναι).

Над походженням сього звичаю застановлялися вже найдавніші інтерпретатори новозавітних книг. Оріген у своїм коментарії остерігає: "Не треба дивуватися (видко, що сам таки дивувався!), що римляни в початку свого панування "подарували" жидам сей звичай, бо ж звичайно народи, поконавши якесь інше плем'я, дають йому якусь ласку, доки не укріпиться їх ярмо над ним". Значить, "заховання сего звичаю було в римлян "ласкою", концесією для жидів. І пізніші християнські письменники вважали сей звичай за жидівський і виводили його зі старозавітного оповідання (1 кн. Самуїла XIV, 44,45) про те, як засуджений на смерть Йонатан був уласкавлений Саулом "на просьби народа". Інші, як Теофілакт, думали, що джерелом сього звичаю було право азілю, здавна заведене у жидів, а середньовікові латинські коментатори бачили в ньому згадку про увільнення жидів із єгипетської неволі, якого пам'яткою був власне празник Пасхи.

Та вже Теофілакт завважив, що сей звичай властиво перечить духові Мойсеєвого закону, який, говорячи про різні кари, ніде і в жоднім випадку не згадує про помилування. Рішуче висловив сей погляд славний учений і політик Гуго Гроцій (1583-1645), виказуючи, що ані жидівські царі, ані синедріон, ані простий народ жидівський ніколи не мали і не могли мати такого права, а оповіданий у кн. Самуїла випадок із Йонатаном, крім своєї одиничності, зовсім не в'яжеться з сим звичаєм, бо ж там народ випрошує помилування у царя, а не уласкавлює сам. Гроцій висловив думку, що сей звичай мусить бути римський і перед заведенням римського панування в Юдеї зовсім був не відомий. Він пригадав Лівієве оповідання про римський празник "лектістерній", при якому "і з в'язнів здійснено кайдани", і вважає правдоподібним, що на взірць того звичаю Август надав сю ласку й жидівському народові, так що прокуратори мали в своїх мандатах також виконання сього права уласкавлення. Бо без такого виразного вповноваження — додає Гроцій — вони не були б важилися присвоювати собі те право.

Гроцієва думка здобула собі багато прихильників, які не перевелися ще й у XIX віці. Деякі з них старалися ще "скріпити" сей погляд вказівками на грецькі правники Тесмофорій та Панатнеїв, доказуючи, що жиди і в інші свої празники, отже, в Зелені свята та Кучки, виконували сей звичай. Дехто вважав Пилата

першим завідцею сього звичаю, а інші признавали його “винайдення” архієресві Каяфі.

Та майже рівночасно з Гроцієм виступали й противники його погляду, які признавали, що хоча сей звичай і був незгідний із Мойсеевим законом, але проте був се старожидівський звичай, що держався в народі. Римляни терпіли його, щоб не дразнити народу, але обмежили його настільки, що признали прокураторові право визначати двох злочинців, із яких “народ” мав право наділяти одного свободою. Підношено против Гроцієвих здогадів рішучу увагу, що заведення римського чи грецького звичаю тодішні жиди були би признали не за ласку, а за порушення їх святої традиції. Правда, і проти погляду на давність такого звичаю у жидів промовляло те, що ані жидівські святі книги, ані їх пізніші письменники та історики, прим[іром], Йосиф Флавій, нічогосінько не знають про існування і виконання такого звичаю. Дуже невігідним виходом із сеї трудності було припущення, що се був звичай новіший або винайдений Каяфою, бо і в такім разі незрозумілою була би мовчанка про нього Йосифа, що жив значно пізніше, а про часи Христові писав досить докладно.

У початку XVIII в. англійський теолог Джон Спенсер відкинув усі давніші погляди на сей звичай, доказуючи, прим[іром], що признавання жидам права уласкавлення з боку римлян не було б ніякою політичною концесією, а власне знаком їх поневолення, боцїмто вони і такого нужденного права за кождим разом мусять допрошуватися від римського урядника. Він нав'язує знов до грецьких празників, при яких увільнювано всіх в'язнів, і додає, що жиди перейняли сей звичай від греків, але не в повній формі, щоб тим відрізнитися від поган.

Інший учений XVIII в., швейцарець Готтінгер, підніс той факт, що власне в часі жидівських національних празників був звичай прилюдно тратити злочинців, так що уласкавлювання при тій нагоді треба вважати виключеним; проте й він зупиняється на тім, що в пізнішій часі виробився звичай в часі Пасхи уласкавлювати одного злочинця на пам'ятку увільнення Ізраїля з єгипетської неволі, і що римляни затвердили сей звичай.

В XIX в. треба піднести поперед усього критичні уваги В. Брандта. Він признає зовсім неправдоподібною думку, що римський прокуратор сам радив поневоленому і завсіди склонному до бунтів народові вибрати собі одного злочинця, якого б він мав випустити на свободу. Так само абсурдною видається йому думка, що се мало діятися як раз в часі Пасхи, коли задля величезного натовпу народу в Єрусалимі найбільше треба було боятися збіговищ і розрухів. Так само годі припустити, щоб прокураторові “була потреба” чинити се, “бо який сенат або цісар був би признав такий привілей”? Брандт уважає, отже, оповідання євангелістів у тій формі, яку маємо його тепер, пізнішою видумкою. Він признає конкретним факт уласкавлення якогось, ближче нам невідомого Варрави (дослівно значить син рабина), але припускає, що сей факт стався пізніше, і що тільки “рефлексії” пізніших християн зробили з сього одиничного факту “звичай” і перенесли сам факт на час засудження Христа, при чім автори Євангелій, кермуючися тенденцією якнайбільше оправдувати Пилата і якнайбільше обвинувачувати жидів у смерті Ісусовій, заставили Пилата розіграти перед народом таку сцену, якої опис маємо в Євангеліях.

Варто ще зазначити погляд італійського вченого Джованні Розадо, який звертає увагу на різні роди уласкавлення: *abolitio ex lege*, *abolitio publica* і *abolitio privata*. Два перші роди не підходять до нашого факту, але третій підходить, на думку д. Розадо. *Abolitio privata* полягала в тім, що жалібник відступав від своєї жалоби, чи то пізнавши свій блуд, чи з якої іншої причини. Отже, на думку д. Розадо, Пилат, протиставляючи Ісуса звісному бунтівникові Варраві, хотів склонити жидів, щоб відступили від оскарження Ісуса. Се толкування, одначе, зовсім недоладне. Раз тому, що воно відкидає євангельське твердження про "звичай уласкавлення", а робить з нього одиничний випадок; друге, тому що Варрава по євангельському оповіданню був бунтівником, отже, чоловіком, що повставав проти римлян, значить, у очах жидів патріотом, так що його протиставлення Ісусові згори мусило мати успіх, зовсім противний тому намірові, який буцімто мав Пилат; третє, що жалобником у Ісусовій справі був не народ, а синедріон, так що і впливати на народ для відступлення від жалоби не було ніякого резону; а четверте, що Ісус явився перед Пилатом не як обжалуваний, а як уже засуджений на смерть синедріоном, який лише не мав права екзекутиви.

Резюмуючи всі ті досліди, др. Меркель зупиняється на тім, що неіснування зазначеного в Євангеліях жидівського звичаю уласкавлення одного злочинця перед Пасхою можна вважати доказаним, а право прокуратора щодо помилування засудженого злочинця бодай дуже сумнівним. Та все те ще не виключає можності, що оповідані в Євангеліях події мали під собою фактичну підставу. Раз тому, що прокуратор міг не мати права помилування злочинця засудженого по римському праву, але тут діло було відмінне, бо Ісус був засуджений жидівським синедріоном, і Пилат мав право або потвердити, або не потвердити той засуд, отже, фактично помилувати в'язня і пустити його на волю. А друге ось що. Др. Меркель звертає увагу на зазначені римськими істориками часів цісарства факти увільнення злочинців або невольників "*per acclamationem populi*". Коли невольник, змушений виступати в цирку яко гладіатор, лишився живий, траплялося так, що розентузіазмований його подвигами народ, змушував присутнього імператора дарувати йому свободу.

Таке оповідають про Тіберія, який не міг опертися оплескам народу і пустив на волю свого улюбленого невольника, що відзначався як комічний актор. Тіберій наслідком сього був незадоволений і довго не ходив на театральні та циркові вистави, "*ne guid exprosceretur*", себто, щоб не вимагали від нього знов яких увільнень. Мусили такі випадки траплятися в Римі часто, коли з часом видано навіть закон, який такі увільнення рабів у цирку, всилувані оплесками народу, признав неважними. От таке чисто римське уласкавлення "*per acclamationem populi*" могли мати на думці автори, що писали Євангелія. В четвертім віці нашої ери деякі коментатори Євангелій виразно покликаються на сей римський звичай, а один із них кличе патетично: "Горе тобі, Пилате, що ти, будиши римлянином, не знав римського права і, увільнивши Варраву, засудив на хрест Ісуса!" На думку д-ра Меркеля, такий відклик до народної симпатії не був би суперечив жидівським звичаям, бо се не було ані перестерігання давнього звичаю, ані заводження нового поганського, тільки простий акт людськості.

Очевидно, що з того всього знаємо тільки можливість; як було насправду при засудженню Ісуса, сього при суперечності і пізнім повстанню джерел не можна знати.

Франко І. До історії “небесного огню” в Єрусалимі*

Прочитавши інтересну і тепло написану статейку проф. М.Сумцова “Небесний огонь” у першій книжці сьогорічного Вістника, вважаю не зайвим подати крім того, що навів шановний професор, ще одне старе свідоцтво про існування того огню, хоч і в дещо іншій формі, і не в Єрусалимі, а на річці Йордані. Се маленьке оповідання тим важніше і цікавіше, що міститься в одній з найстарших пам’яток слов’янського письменства взагалі, і було, по всій правдоподібності, написане ще за життя св. Мефодія на великоморавським або паннонським ґрунті, отже, не пізніше кінця IX віку і звиш два століття давніше від нашого Данила мниха. Се старослов’янське оповідання не було відоме в нашій старій Русі і, як сказано, малює діло зовсім у іншій формі.

Твір, про який тут мова, се “Чтение на крещение Господне”, перекладене з грецького, отця Григорія Богослова і широко відоме також у старій Русі ще від XI в. в знаній рукописній збірці “XIII слів святого Григорія” та її пізніших копіях. Московський учений А.Н.Попов знайшов, одначе, в рукописній збірці А.І.Хлудова найстаршу досі слов’янську копію сего “Чтения” з прикметами сербської редакції. Те сербське “Чтение”, се властиво компіляція з двох слів Григорієвих, а властиво з слів *Εἰς τὰ ἄγια φῶτα* і *Εἰς τὸ ἄγιον βάπτισμα*, і визначається надто досить численними додатками і вставками перекладача-слов’янина. Точний дослід над мовою і текстом допровадив Попова до переконання, що сей текст належить до найстарших пам’яток південнослов’янської мови, що, прим[іром], його автор не признає західного догмату, а навпаки, виразно застерігається проти нього, бо, перекладаючи точно грецький текст св. Григорія про походження св. Духа, до Григорієвих слів: “духа святей во истинну духъ естъ убо исходяй от отца”, додає до них своє застереження: “а не от сына, яко же етери рѣша”. Що автор, не вважаючи на своє догматичне, не іопаторське становище, як у паннонських житіях називається становище західності (Константин прямо називає іопаторіанців, отже, й римського папу еретиками!), сам признає себе членом Західної Церкви, се доказує інтересною цитатою з іншого уступу його “Чтения”, де сказано: “тѣмже образом пакы пріемши отгуду и римская церкви священіе (звичай свячення води) и сама держащи доселѣ, и всему западу сему подала естъ”. “Свідоцтво ясне, — додає від себе д. А.Попов, — згадка про Римську Церков, а не Константинопольську, і слова “всему Западу сему” (отже, якби ми тепер сказали “нашому”) вказують на той Запад, на країну, піддану Римському престолові, як на місце, де жив і працював наш невідомий автор. Та де ж сей Запад? І що се за країна? На се відповімо словами похвального слова на честь просвітителів слов’ян, Константина і Мефодія: “въ западныхъ же странахъ, паннонстѣхъ и моравскихъ странахъ яко солнці въсияша просвѣтиста буквами и научша ученикы церковному чину исполнь”. І справді, Моравія і Паннонія була одиноко західною країною, де хоч не дуже

довго, а власне, в другій половині IX віку, під церковною зверхністю Римського престолу явно і вселюдно проповідувано віру в походження Духа Св. тільки від Отця і де за сей символ Східної Церкви велася боротьба з місцевим німецьким духовенством, що по смерті Мефодія (885 р.) скінчилася погромом діла св. Мефодія, втекою його учеників і повним тріумфом ворогів. При паннонсько-моравським походженню сеї пам'ятки виявляється й та крайня здержливість автора в вислові про Римську Церкву і сама характеристика догми про *filiogone*, про яку сказано тільки: "яко же етери рѣша не домыслише ся"¹. А тепер подаємо тут сам текст панноно-моравської вставки в слово св. Григорія, поміщене в книзі Попова на стор. 263-4 гаразд, воно коротеньке собі. Подаємо його в перекладі на нашу мову², відсилаючи цікавих на оригінал до книги Попова, який, як уже було згадано, визначається сербізмами, але лише в правописі (систематичне вживання ь замість ѣ і замість њ, хоч не зовсім консеквентне). Отже, читаємо тут ось яке закінчення, починаючи від місця, де кінчиться переклад Григорієвого слова:

"От тим-то з огляду, що маємо багато образів сеї тайни, для того живучі там (у Палестині) християни сим обичаєм не образ, але саму правду творять з великою почестю, щоб і в часах була не забута і многими літами не закрита така велика ласка (Божя). Ми чули від багатьох (людей), що кожного року з великою парадом (в оригіналі "съ чинномъ чиномъ" – характеристичний вислов, як з уст винятій св. Константину, що любив говорити поетичними висловами та притчами!) і піснями похвальними і хвалою Божою великою. Ставши над рікою святого Іордана, молитви творять, поставлявши свічки на дошках і спустивши їх у ріку. А коли закаламуться вода, нараз дошки зі свічками пливуть горі рікою¹. Розуміючи з сего, що ласка Святого Духа зійшла на води, в тій самій хвилі і з того самого часу з великою радістю починають скакати в ріку, а інші кроплять себе і черпають (воду) на освячення свого тіла і душі і домів і на прогнання всякого зла. От тим-то у всіх народів свята християнська церква в кожному краю землі і місці на подобу (Палестини, в тексті тѣм ся подобяще) творить те саме кожного року в той самий час. Ставлять гарну посуду посеред церкви, наповнюють її чистою водою і, запаливши свої свічки, співають гарні пісні і читають писання, гідні того празника. Таким робом, також перенявши се відтам, і Римська Церква свячення води і сама держиться його й досі і передала всему нашому Заходові.

"Від многих людей чули ми таке, що в Єрусалимі всі люди гасять усякий огонь (у Страсну суботу). В святій церкві Воскресенія над гробом Господнім у годині, в якій Він воскрес (колись), і в ту саму хвилю свічник запалюється ласкою Святого Духа. І від того нового світла розносять усі люди і розпалюють огонь на весь рік".

Отсе і все оповідання паннонського проповідника, властиво, як бачимо, зложене з двох оповідань або епізодів, з яких один відбувається на Іордані, в часі празника Хрещення Ісусового, а другий має місце вночі перед Великоднем і вповні згоджується з тим, що оповідає наш старий паломник.

Не зайвим буде, думаю, зазначити й ту обставину, що звістки про святий огонь у Західній Європі були значно старші від тих, про які згадує проф. Сумцов. А. Попов у своїм згаданім творі згадує ось про які найстарші звістки того рода: за

найдавнішу вважається звістка монаха Бернарда Мудрого, про якого знав уже німецький учений і батько старинної бібліографії та наводить його писання в своїй *Bibliotheca latina* (т.1, стор. 217); дехто датував його опис 870 роком, але Попов сумнівається щодо сеї цифри і догадується в ній помилки о 100 літ, а в таким разі той Бернард був би сучасник солунських братів і особливо Мефодія. Друге свідоцтво в хронологічному ряді походить аж із першої чверті XII в. (1122); воно безіменне і вписане на картках одного грецького Типика. Трохи вчасніше, бо роком 1101, датоване оповідання Пульхерія де Шартра, що було видане по-французьки разом із книжкою нашого паломника, який таким чином у хронології подорожей до Палестини стоїть на четвертому місці. Розуміється, що паннонську звістку, що черпала з усного переказу, може, навіть про Бернардове паломництво, нема чого ставити в тім ряді.

Франко І. Нововіднайдений уривок Євангелія *

Недавно доносили газети про віднайдений нового уривка Євангелія, а отсе появилася він у друку в англійській серії "Oxyrhynchos Papyri" (ч. 840) в оригіналі і відси в перекладах у різних фахових журналах. Німецький переклад з цінними увагами д-ра Ервіна Прайшена стоїть на чолі першого випуску дармштадської "Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristenthums" дев'ятого річника, виданого дня 29 лютого б.р., п.з. "Das neue Evangelienfragment von Oxyrhynchos" (стор.1-11). Отсею працею я й користуюся для невеличкого реферата про сей новий причинок до історії новозавітних книг.

Новознайдений текст – се одинокий захований долею листок якоїсь більшої книжки, розміру 8·8 і 7·4 сантиметри пергамену, а 5·5 і 5·2 см записаного місця. Книжечка, на думку англійських видавців Гренфеля і Гонта, походить із IV, а може, із V віку. Більше не можна з маленького листочка дізнатися нічого. Загадка також, з якою метою був він писаний; в такому малюсінькому форматі біблійні книги звичайно не писалися. Може, увага Івана Золотоуста про те, що жінки й діти носили на шиях маленькі уривки Євангелія як амулети, причинитися для пояснення й сеї пам'ятки. Як у наших часах для відвернення злої сили носять хрестики та дукачики, яких магічна сила вже забулася, так у IV віці носили євангельські книжки. Можна уявити собі, що й отся картка належала до більшого зшитка в тім роді.

Ще одна обставина важна тут, а власне та, що письмо, хоч грецьке, йде єврейською модою справа наліво. Найпростіший догад був би такий, що листок був писаний рукою похристияненого жида геллініста.

Подаємо тут дослівний переклад маленького уривка. Початку, як звичайно, нема, текст починається другою частиною речення:

"...поки зробить кривду, обдумає все хитро. Але стережіться, щоб і ви не потерпіли щось таке, як вони. Бо не лише між живими єствами одержують (свою відплату)¹ ті, що чинять лихо людям, але й вони терплять кару і багато мук".

Се кінець якогось більшого уступу, що містився на попередніх картках, якого змісту не легко догадатися. Видно, що се була якась полемічна промова, звернена, мабуть, проти лицемірів, що, не вважаючи на свої хитрощі, відбирають

заслужену кару. Дальший уступ можна вважати більш-менш повною (в порівнянні з євангельськими) главою твору і виглядає ось як:

"Тоді взяв їх (Ісус) із собою і завів їх до святині і ходив (з ними) по храмі. А один фарисей, архіерей (Левіт?) на ім'я, приступив до них і сказав до Спасителя: "Хто позволив тобі входити в сей храм і оглядати сі святі посудини, коли ані ти, ані твої ученики не мили (ніг?). Натомість ти вступив на се (чисте) святе (місце) брудний, хоча сюди не доходить ніхто, крім таких, хто обмився і перемінив одежу, і хоча ніхто не сміє оглядати сих святих посудин".

"І зараз (Спаситель зупинився) зі своїми учениками (і відповів йому): "А ти, що живеш тут, у святині, ти чистий?"

"Той мовить йому: "Я чистий, бо я вмився в студні Давидовій і зійшов (до неї) одними сходами, а вийшов другими, і надів білу й чисту одежу, а потім прийшов і оглянув отсі святі посудини".

"Спаситель відповів і мовив до нього: "Горе вам, сліпі, що не бачите! Ти вмився в отсій каналовій воді, в яку день і ніч кидають псів і свиней. Ти обмив свою зверхню шкіру і очистив себе, та се чинять також блудниці і свистільниці, що мажуться (мастями), купаються і чистяться, і рум'яняться, щоб підбужувати людську хіть, але в нутрі повні скорпіонів і всякої погані. А я і мої ученики, про яких ти говориш, що ми не купалися, купалися в чистій (живучій) воді, що витікає з Єрусалима. Але горе"...

На сьому й уривається текст. Він нагадує найбільше той уступ Євангелія Маркового (гол. XI, зач. 27), де кажеється (цитую переклад Куліша й Пулюя): "І приходить знов у Єрусалим, і як по церкві ходив він, приступають до нього архіереї та письменники та старші (28) і кажуть йому: Якою властю ти се робиш?" і т.д. Сцена відбувається в храмі (ἱερόν), відрізненим від "святині" (ἁγιοῦτέρου), що, очевидно, значить увесь комплект святих будинків, крім самого храму. Ісус ввійшов у нутро храму і дійшов до властивого центру храму, де стояли святі посудини, такі як позолочений стіл на хліби приносові і належні до них миски, тарілки, чарки і коновки для вина, черпаки, семираменний світильник і таке інше. Про вимоги, щоб ніхто не смів уходити до храму, крім таких, що вмилися і перемінили свою одежу, біблійні книги, як заважають видавці сего уривка, не згадують нічого, та, на думку Е. Прайшена, се розумілося само собою. Всі в храмі мусили стояти босо; єреї правили свою службу теж босо, як іще досі роблять мусульмани; отже, і чищення ніг так само було обов'язкове в храмі, як і у всякім приватнім покою, де також здійснювали сандалії. Для чищення рук і ніг було також окреме приспособлення. Так само вимагала проста приличність, щоб у буденній одежі не йти до храму, хоч і про се не було ніяких законних приписів. Для єреїв була приписана довга, біла полотняна риза і часті омивання. От тим-то даремно англійські видавці вважають ці побутово вірні деталі фантастичними додатками; навпаки, сей опис храму має за собою всю внутрішню правдоподібність і доповнює наші і без того неповні відомості про устрій храму дуже щасливо.

Сумніви будить далі згадка про окремий басен, призначений для вмивання, що зветься "студня Давидова". І про таку студню (λίμνη), в інших джерелах, що подають нам звістки про устрій храму, нема жодної згадки. При пробі означення

її місця треба виходити з того, що вода до неї допливала з каналу. Се був басен доступний через сходи, отже, заглублений, що лучився з Соломоновим водопроводом. Докладніше про такі річі знаємо так мало, що поки не будуть переведені широкі розкопи на місці, де стояв давній храм, поти можна послугуватися тут хіба догадками.

В усякім разі наше оповідання, скільки можемо судити про відносини, не містить у собі ані одної рисочки, яка б перечила у автора доброму познайомленню з місцем. До сего додати ще й те спостереження, що вода в каналі була занечищувана вкиданими псами та свиньми. Розуміється само собою, що те вкидання не відбувалося в саму "Давидову студню", але ж вода до басену йшла каналом із далеких єврейських гір. Сей канал був головно мурований, а декуди просічений у скелях і покритий плитами, а в часі Ісуса був такий занедбаний, що Понтійський Пилат мусив направляти його. Без сумніву, був той канал тоді, як і тепер, позбавлений плит у многих місцях, так що в нього можна було кидати всяку нечисть. Що власне сим способом прятано падло нечистих звірів, пса і свині, се так правдоподібно, що і в сьому можна бачити доказ доброго локального знання у автора. Поза Палестиною і Єрусалимом ледве чи хто міг би упасти на таку думку.

Що обік псів, названо свині, се також не диво. Певно, домашніх свиней у Палестині не держали, а євангельські уступи Луки XV, 15, Матвія V, 11, його ж VIII, 30, усі говорять про заграничних свиней. Тут треба розуміти, очевидно, дикі свині, які цілими стадами шляються ще й досі, як і колись, по Йорданській долині, по саронській рівнині, по Фаворі та Кармилі. От тим-то й увага нашого тексту про занечищування каналу свинячим падлом набирає значної правдоподібності.

Гідне уваги також у нашім тексті зіставлення блудниць (πόρναι) і свистільниць (αὐλητρίδες), до якого паралелю бачимо також у євангельській притчі про трьох слуг і таланти (Матв. XXV, 14 і далі) у тій редакції, яку переписав Евзевій із Євангелія, писаного єврейськими буквами, і в якій стоїть речення: *τρεῖς γάρ δοῦλούς περιεῖχε, τὸν μὲν καταφάγοτα τὴν ὑπαρξιν τοῦ δεσπότου μετὰ πορῶν καὶ αὐλητρίδων* і т.д. (мав хазяїн трьох слуг, із яких один проїдав засоби свого пана з блудницями і свистільницями). Єврейські і сирійські свистільниці відомі були тоді по всьому світі і юрбами ходили по містах; певно, що в виконанню свого "артистичного промислу" вони не були дуже строгі і зіставлення їх з блудницями насувається само собою.

Основна думка нашого оповідання має ще одну аналогію, а власне в Євангелію Марковім, гл. VII, рядки 1-5, де "сходяться до нього фарисеї та деякі з письменників, і, побачивши деяких з учеників його, що нечистими, се єсть немитими, руками їдять хліб, судили". Як там розіграється се питання про різницю між чисто зверхньою, миттям осягненою чистотою, і чистотою сумління, так і тут. Тільки що поняття культової чистоти стоїть ще більше на переді. Омивання і переміна убрання потрібні для архієрея, коли хоче бути здібним до культу. Коли вода в водопроводі перепливла по падлі звіра, а ще до того нечистого, то занечищує й єрея, хоч би й як він видався чистим.

Порівняння з блудницями і свистільницями показує далі, куди мірить Ісус. Вони намазуються, купуються і рум'яняться, а їх нутро повне скорпіонів – вислів дуже драстичний, що виявляє велику небезпеку тих жінок. Образом небезпеки називаються скорпіони і деінде: єв. Лука, гол. XI, 12 ("Коли проситиме яйця, чи подасть йому скорпіона?") Та в того ж Луки, гол. X, 19: "Ось даю вам силу наступати на гадюки і на скорпіони". У Єзекіїля II, 6 маємо вислів "жити між скорпіонами". Річево дає повну аналогію св.Матвій, гл. XXIII, 27: "Горе вам, письменники та фарисеї, лицеміри, що подобитесь гробам побіленим, що зверху являються гарними, всередині ж повні мертвих костей і всякої нечисті". Та порівняння єрея, прибраного до сповнювання культу, з дівкою, пристроєною для свого брудного ремесла, мусило бути ще далеко болючіше, як порівняння фарисеїв з повапненими гробами. Та неможливими в Ісусових устах ці слова, певне, ніхто не може назвати.

На жаль, остатнє речення, де Ісус себе і своїх учеників протиставить фарисейським очищенням, заховалося не так добре, щоб можна було його напевно ужити для оцінки оповідання. Що єврейським "יְבֵאֵתָא חֶבְעֵינָא", камаловим водам протиставиться "джерельна" вода Єрусалима, се ще виразне. Образ відомий євреям іще зі Старого Заповіту, пор. Єремії, гл. II, 13, який потріскану цистерну, в якій вже не держиться вода, називає "джерельною криницею".

Щодо мови немає наше оповідання майже нічого такого, що дозволяло б його уважати фантазуванням якогось грецького письменника. Що вислів σωτήρ, Спаситель, про Ісуса не вживається у синоптичних Євангеліях, се ледве чи може служити доказом його пізнього походження. Сей вислів, що пізніше зробився дуже частим, стрічається в пастирських посланнях про Ісуса (Тимоф. I, 10, Тит. I, 4), знає його й Павло (Філем. III, 20), знають і Апостольські діяння (V, 31, XIII, 23), другий лист Петра і перший лист Івана. Та й взагалі мова нашого оповідання мало чим різниться від мови інших канонічних Євангелій. Проста будова речень, нештучна форма розмов, остро шліфовані речення стрічаються тут, як і там, а що основна думка сходиться з думками про верхню чистоту і внутрішню чистість, знаними нам із синоптичних Євангелій, се піднесено вже вище.

Правда, можна б допустити, що наше оповідання скомпоноване на підставі Єв. Матвієвого, гл. XXXIII, зач. 25-27, та все-таки подібність тут дуже далека і нема зовсім того місцевого колориту, якого представлення, як уже було сказано, хоч не можна його оперти на інших джерелах, все-таки не перечить тим певним відомостям, які маємо про храм і його окруження. І дивне було б при таких припущеннях уживання таких незвичайних висловів, як ἀγρευτήριον. Коли нато-мість припустити переклад оповідання первісно арамейського, то особливості легко пояснити з перекладу.

Відки ж узято сей відривок? Прайшен думає, що шукати його зв'язку з найстаршими апокрифічними євангеліями, єврейськими і єгипетськими, була би зовсім марна робота. Се довело б лише до затемнення фактів і відвело б увагу від головної теми на дрібниці. Питання наразі може бути лише в тому, чи традиція, що лежить в основі сего відривка, може витримати порівняння з традицією наших Євангелій. І тут Прайшен не бачить нічого, що давало би підставу до заперечення. На якій парості євангельської традиції виросла отся гіллячка, вида-

ється йому поки що байдужим. Та він звертає увагу ще на одну точку. Автор сего уривка виявляє дуже добру знайомість з єрусалимською традицією. В Євангелію Івановім давно вже завважено джерело, що мусило визначатися особливими традиціями єрусалимського і юдейського походження. Чи не буде й наш відривок шматком того джерела?

"TO THOSE, INTERESTED IN THE THEOLOGICAL SCIENCE DEVELOPMENT IN EUROPE": IFRANKO'S SYNOPSIS

Jaroslava Melnyk

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

In the article the theological corpus of I. Franko's texts is considered as well as their style peculiarities, and the reasons of the author's interest in theological theme. A number of texts not included into the writer's collection in 50 volumes.

Key words: essays, theology, scientific criticism, interpretation, christianity, doctrine.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2001
Прийнята до друку 14.10.2001

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 821.161.2.091.091"18"(092)І.Франко

ІВАН ФРАНКО ТА МОДЕРНІЗМ: ПОГЛЯД ІЗ ВІДНЯ
(Simonek S. Ivan Franko und die "Moloda Muza": Motive in der
westukrainischen Lyrik der Moderne. – Köln-Weimar-Wien, 1997)

Богдан Тихолоз, Наталя Тихолоз

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Стаття є відгуком на монографію австрійського літературознавця Стефана Сімонек "Іван Франко і "Молода Муза": мотиви західноукраїнської лірики модернізму" (1997). Критичний аналіз методологічної стратегії, історико-літературної концепції та інтерпретаційних знахідок ученого засвідчує, що його праця, попри окремі дискусійні моменти, відзначається академічною ґрунтовністю й дослідницькою глибиною, а тому заслуговує на пильну увагу франкознавців (зосібна, з огляду на оригінальне трактування І.Франка як "соромливого модерніста", який на рівні літературно-критичного дискурсу різко відмежовувався від "декадентства", натомість у власній поетичній творчості активно експлуатував мотиви західноєвропейського естетизму).

Ключові слова: модернізм, декадентство, естетизм, естетистичні мотиви, рецепція, літературна критика, лірика.

Останнім часом в українському літературознавстві склалася непроста методологічна ситуація. Це, власне кажучи, ситуація компенсаторного (після десятиліть уніфікації *sub specie* ідеологічного диктату) методологічного плюралізму, що межує з дезорієнтацією [див., зосібна: 8; с.30-36]. Узороуючися на західноєвропейські й американські наукові стратегії, незрідка рецептовані не прямо, а за посередництвом російської чи польської традицій, українські вчені, на жаль, здебільшого зважають не так на пізнавальну продуктивність того чи іншого підходу, застосованого до певного предмету, як на його "модерність" (чи "постмодерність"), намагаючись писати й мислити "по-модньому" (мовлячи назвою знаного водевілю М.Старицького) і нехтуючи при цьому набутками тверезого академізму. У цьому контексті особливої ваги – ваги парадигми "нормального" (Л.Бондар) літературознавства (себто сучасного і справді наукового водночас) – набувають найновіші праці європейських дослідників нашого письменства, які демонструють органічний синтез новітньої методології, справді модерного (а не лише "модного") теоретичного мислення та, з іншого боку, глибокого філологічного студіювання самого предмета вивчення (літературного тексту чи процесу), не захмареного термінологічним "туманом".

До таких серйозних, виважених праць належить і ґрунтовна, досить велика за обсягом (446 с.) монографія австрійського славіста Стефана Сімонєка, професора Віденського університету, учня знаного літературознавця Гюнтера Витженса, відомого українським філологам своїми франкознавчими працями ("Іван Франко як студент і доктор Віденського університету", 1960 та ін.). Ця праця, що називається "*Іван Франко і "Молода Муза": мотиви західноукраїнської модерністичної лірики*" (Кельн-Ваймар-Відень, 1997) [1], становить собою істотний внесок до дослідження української літератури в європейському контексті. В Україні досі з'явився лише один, досить загальний і стислий, відгук на монографію С.Сімонєка (пера Ульріха Шмідта [5; с.481-482]). Тим часом книга, безперечно, заслуговує докладнішого фахового обговорення. Крім того, вона, як прагнув того сам автор, націлена на "ревізію історії української літератури" загалом [1; с.54] (зокрема, в аспекті переосмислення місця та ролі І.Франка в еволюції художніх напрямів на зламі XIX-XX ст.), та водночас може розглядатися і як поле розгортання своєрідного теоретико-методологічного мислення.

У чому ж полягає своєрідність Сімонєкового підходу до явищ української літератури зламу XIX-XX ст.?

По-перше, цей підхід можна кваліфікувати саме як *історико-літературний*, а не аксіологічний (оцінково-ціннісний). Аналізуючи розмаїтий і багатий текстуальний матеріал, зібраний надзвичайно ретельно й скрупульозно в умовах, де, очевидно, комплектація україністики не є достатньою, а тим паче вичерпною, дослідник розглядає їх не з погляду своїх суб'єктивних смаків і уподобань, а з погляду їхньої ролі й значущості в процесі розвитку національної літератури.

Відтак, по-друге, вихідним пунктом наукової праці С.Сімонєка є дещо несподіване, та насправді глибоко вмотивоване твердження, що *тексти*, які прийнято вважати *естетично неповноцінними*, другорядними (як, наприклад, творчість багатьох представників "Молодої Музи"), можуть мати велике *історико-літературне значення*. Більш від того: саме завдяки їхній художній другорядності вони якнайкраще надаються до пізнання тенденцій і закономірностей літературного розвитку [пор. 1, с. 2-4]. У таких текстах їх приналежність до тієї чи іншої стильової системи бачимо, так би мовити, на поверхні, в той час як твори складної, багатопланової структури здебільшого реалізують цю приналежність надто своєрідно й "скомпліковано", найчастіше виявляючи ознаки кількох таких стильових систем.

Тож, по-третє, аналіз текстуального матеріалу, згідно з настановою літературознавця, скерований на *реконструкцію абстрактного "пратексту"* – узагальненої основи певної естетичної системи, до якої можна звести (редувати) усі окремі тексти – шляхом вичленування й кваліфікації найпоширеніших мотивів.

По-четверте, усі ці мотиви С.Сімонєк розглядає на широкому *інтертекстуальному тлі*, відстежуючи численні літературні алюзії, ремінісценції, типологічні перегуки, встановлюючи іноді досить несподівані, але завжди влучні аналогії між художніми явищами різних національних літератур загальноєвропейського контексту.

По-п'яте, на загальне, літературознавчу методологію австрійського славіста можна окреслити як продуктивний *синтез системного та порівняльно-історичного підходів*: кожне явище він трактує в контекстуальному зіставленні з іншими, генетично чи типологічно спорідненими, а також як елемент ширшої ("вищепокладеної", надрядної) системи, яка у свою чергу може бути підсистемою інших систем вищого порядку. Так, поодинокий мотив включається в систему мотивів окремого тексту, творчості певного автора, літературної групи, стильового пратексту, зрештою – літературної стильової формації певної культурно-історичної епохи (в цьому разі доби модерну). У цьому контексті варто розрізняти *модернізм* як ідейно-художній напрям (конкретне стильове явище) та *модерн* – культурно-історичну епоху зламу XIX–XX ст., котра охоплює цілий ряд мистецьких, філософських, наукових напрямів і течій. Тож модерн – поняття значно ширше, ніж модернізм; поруч із модернізмом, у мистецтві модерну розвивалися й інші художні напрями ("оновлений", психологічно поглиблений реалізм, натуралізм, імпресіонізм тощо). Інтернаціональна спільність та національна своєрідність різних варіантів цієї формації за такого підходу постають у взаємодоповняльній діалектичній сув'язі, позбавлені вульгарної "впливології" чи абстрактного естетичного "космополітизму".

Отож, послуговуючися системно-структурною та компаративістичною дослідницькими стратегіями, автор на конкретному текстуальному й документальному матеріалі розглядає творчість І.Франка та членів літературного угруповання "Молода Муза" як представників галицько-української літературної системи, що водночас є підсистемою й української національної, і загальноєвропейської літератури. Такий підхід, на перший погляд, дещо регіоналізує (ба, навіть провінціалізує) письменство Західної України, неначе б ізолюючи його від загальноукраїнського літературного процесу. Проте подібне "перепозиціонування" має суто службовий характер; воно потрібне вченому для "зміни контексту" і не обмежує, а навпаки, розширює простір типологічних зв'язків і відношень. При цьому галицько-українське письменство С.Сімонек трактує як важливий елемент "європейського помежів'я" ["europäische Zwischenfeld"] (за Зораном Константиновичем) – поля "культурної (в тому числі літературної) напруги" між Західною і Східною Європою, зони особливо тісних взаємозв'язків та інтенсивних контактів між різними національними літературами. Головним предметом уваги вченого є риси модернізму в українській літературі зламу XIX–XX ст. на тлі їх центрально- і західноєвропейських аналогів. Ідеться переважно про ранній модернізм, який і в Україні, й на Заході часто іменують "декадентством" ("занепадницьким" мистецтвом), а С.Сімонек (слідом за А.А.Ганзен-Льове) здебільшого кваліфікує як *естетизм* (Ästhetismus) – художній напрям, що поєднує різні течії, котрі сповідували гасло "мистецтво для мистецтва", виступали за звільнення естетичного від позаестетичних (передусім суспільно-політичних) завдань і культивували самодостатню, "чисту красу". Метою роботи є, властиво, виявлення естетистичних (С.Сімонек розрізняє поняття "естетичного" (ästhetisch) та "естетистичного" (ästhetistisch): перше походить від "естетики" (науки про прекрасне в природі та мистецтві), друге ж – від "естетизму" (художнього напрямку, опертого на культі "чистого мистецтва"). Цієї важливої

семантичної диференціації ми послідовно дотримуємося у подальшому викладі) мотивів у творчості І.Франка й “Молодої Музи”, з’ясування їхньої інтернаціональної основи та національної своєрідності на широкому інтертекстуальному тлі (шляхом зіставлення паралельних мотивів, аналогічних художніх структур у різних представників модернізму) та наступна реконструкція “естетистичного пратексту [Urtext], наявного як потенційний конструкт, котрий розгортається у конкретних окремих текстах [Einzeltexen], що черпають із визначеного фонду мотивів [Motivbestand]” [1; с.2].

Дослідження складається з трьох частин: Розділ I. Вступ. *Про метод і будову праці*; Розділ II. *Іван Франко – соромливий модерніст*; Розділ III. *Естетистичні мотиви у ліриці “Молодої Музи”*.

У першому, вступному, розділі висвітлюються загальні теоретико-методологічні проблеми праці, окреслюється конкретно-історична своєрідність процесів розвитку української (зокрібно західноукраїнської) літератури в добу інтенсифікації модерністичних віянь у Європі, критично переглядаються дотеперішні інтерпретації феномену модернізму в українській і зарубіжній літературі, з’ясовуються головні поняття, якими оперуватиме дослідник при дальшому, конкретно-текстуальному аналізі естетистичних мотивів у творах І.Франка та поетів-“молодомузівців”. Істотне місце у логіці цього розділу, почасти диктованій міркуваннями інтеграції галицько-українського письменства в літературну систему Австро-Угорської імперії, посідає історико-літературний екскурс із проблеми “Відень як екстериторіальний центр українського письменства”, у якому досить докладно й ретельно простежуються біографічні і творчі зв’язки українських митців (насамперед І.Франка і членів “Молодої Музи”) з австрійською столицею, а також висвітлюється еволюція образу Відня у їхній художній творчості. Численні приклади приводять до висновку, що Відень, котрий у свідомості авторів з Галичини здебільшого фігурує як зовнішній, вихідний чи кінцевий пункт поїздки й оцінюється амбівалентно (з одного боку, як місто розкоші, багатства, стрімкої кар’єри, високої культури, а з іншого як місце горя й злиднів, центр імперської бюрократії, осередок монархічної влади), був не тільки центром “європейського помежів’я”, але й важливим проміжним пунктом у трансляції естетичних принципів і цінностей західноєвропейського модернізму (зокрема, французького) у Галичину і далі – на Велику Україну. Своєрідним доповненням до заангажованості життя і творчості Франка та членів “Молодої Музи” в контексті центральноєвропейських літератур є їхня “вкоріненість у загальноєвропейській системі мотивів естетизму, яку розробили Бодлер і Верлен та яка стала взірцевою, з різною мірою інтенсивності та акцентованості, для всіх європейських літератур на зламі століть” [1; с.52]. Глибокий аналіз цих проблем автор пропонує в наступних частинах свого дослідження.

У другому розділі, присвяченому Франковій полеміці з українським та європейським модернізмом у 1891-1911 рр., С.Сімонек демонструє ті суперечності, які існують у творчості І.Франка щодо дефініції понять “декаданс” і “модернізм”, і при тому ілюструє, в який спосіб пов’язуються різке й полемічне заперечення цих літературних моделей у Франкових статтях і рецензіях із використанням центральних елементів естетистичної поетики в ліриці митця. С.Сі-

монек доводить, що Франко як критик і моральний авторитет української громадськості "на рівні літературної події нібито гостро заперечував естетику, яка в його очах прагнула репрезентувати мистецтво для мистецтва і відміняла моральні категорії; цю позицію треба розглядати також у зв'язку з Франковою утилітаристично-спрямованою концепцією, згідно з якою культура і література мусили сприяти духовному й соціальному розвитку народу" [1; с.67].

З іншого боку, Франко як митець, який усвідомлював культурну обмеженість тогочасного галицького письменства і відтак висував вимогу вчитися в літератур Європи, не міг не зауважити нових мистецьких віянь, що линули із Заходу. Таким чином, це призвело до парадоксальної ситуації: хоча Франко завжди протестував проти зближення з декадентством, однак у його поетичних збірках "Зів'яле листя" і "Із днів журби" (відповідно 1896 і 1900) безсумнівно присутні елементи європейського модернізму. З цього погляду Франка можна вважати еволюційним попередником авторів "Молодої Музи", які, однак, відкрито заявили про свою причетність до нових європейських течій модернізму і перенесли на експліцитну площину літературної події відповідну модель, наявну у автора "Мойсея" тільки імпліцитно в художніх текстах (особливо виразно в його ліриці). На основі аналізу "естетистичного складу мотивів" двох вищезгаданих поетичних збірок дослідник доводить, що ці тексти слід зараховувати до естетики європейського модернізму. Властиво, мета другого розділу – "показати Франкову лірику у її фокусуванні на естетистичних мотивах, запозичених із фонду загальноєвропейського модернізму, показати як той літературний вихідний пункт, від якого могли виходити у своїх (тепер і програмно проголошених) мистецьких прагненнях наступники Франка – автори "Молодої Музи", проти якої він так різко виступав" [1, с. 70].

Відтак логічно, що наступний, третій, розділ праці присвячений компонентам естетистичної системи мотивів у ліриці "Молодої Музи". Згідно зі С.Сімонек, цей добір естетистичних мотивів можна своєю чергою поділити на такі групи: "естетистичні стани" (туга, безсилля, резигнація та ізоляція), "естетистичні моделі редукції буття" (згасання, в'янення й замерзання) та "естетистичні моделі руху" (блукання / дрейфування та потопання / падіння) [див.: 1; с.71]. У результаті ретельного, тонкого аналізу широкого текстуального масиву вчений доходить висновку, що у творах членів "Молодої Музи" настільки домінують естетистичні мотиви безсилля й безцільності, втоми, заблуканості й занепаду (у свою чергу пов'язані з мотивами безодні й Нірвани), що "сам характер їх відсилання (референції) як символу позамовної реальності інколи різко змінюється на сигніфікаційну структуру [Signifikantenstruktur] самого тексту, внаслідок чого цей текст стає тоді образом [Ikon] емпатично утверджуваного в ньому порожнього й безцільного повторення та вичерпування, і через це постійне повторення споріднених мотивів немовби відтворюється у собі самому" [1; с.72]. Тобто йдеться про принцип "літературності" цих творів, які немовби замикаються у власній (інтер)текстуальності.

Як видно вже зі стислої характеристики, монографія С.Сімонєка охоплює широке коло різноманітних теоретико- та історико-літературних питань. Та особливе зацікавлення викликає свіжий погляд віденського дослідника на одну з

найактуальніших та найбільш дискутованих проблем сучасного франкознавства – Франкову теоретичну й практичну рецепцію модерністських віянь у літературі fin de siècle. Звернення саме австрійського літературознавця до цього питання, одного з центральних у його книзі, вочевидь, не випадкове: адже віяння ці в Галичині значною мірою сприймалися крізь призму специфічної духовної атмосфери “веселого апокаліпсиса” столиці “клаптикової імперії” Габсбургів.

Проблема “Іван Франко і модернізм” щойно в останнє десятиліття почала набувати справді співмірної її значущості дослідницької уваги. Ідеться навіть не стільки про всебічне й ґрунтовне висвітлення цього питання, скільки про саме його існування і – відтак – правильну, об’єктивно-неупереджену постановку. Науковий інтерес до цієї теми сьогодні особливо великий, оскільки ідеологізоване літературознавство минулої доби на довгий час наклало табу на будь-які розмови про І.Франка як модерніста (та й про модернізм узагалі), а якщо й мовилося про “модернізм” і “модерністів”, то завше тільки у негативних конотаціях – як про “занепадницький”, “декадентський”, “хворобливий” феномен. Відтак радянська літературна наука силоміць втиснула багатогранний геній Франка у прокрустове ложе критичного реалізму та марксистсько-ленінської ідеології класової боротьби, витворивши шаблонно-нудний образ Франка-Каменяра, Франка-Вічного Революціонера, натомість фактично ігноруючи Франка як проникливого лірика, тонкого психолога (навіть психоаналітика), глибокого мислителя екзистенційно-філософського складу, зрештою – як одного з піонерів модернізму в національному письменстві. Відтак сьогодні українське літературознавство постало перед потребою “реабілітувати” Франка-митця не тільки перед нащадками, але й перед самою пам’яттю про нього.

З приводу проблеми “Іван Франко та модернізм” уже існує чимало різноманітних поглядів, не позбавлених проблемно-дискусійних моментів. Скажімо, такі дослідники, як С.Павличко [10], К.Москалець [7], Я.Поліщук [11] та інші вбачають у Франкові “чистого” “народника” (ортодоксального речника “офіційного, народницького дискурсу” [10; с.124]), “наукового реаліста”, заперечуючи приналежність митця до модернізму, водночас усіляко підкреслюючи його вороже ставлення до нових появ у національному письменстві зламу століть (передусім “Молодої Музи”). Зрештою, авторка монографії “Дискурс модернізму в українській літературі” відверто говорить про “антимодернізм” Франка [10; с.128]. Натомість Т.Гундорова вважає, що Франкова збірка “Зів’яле листя” “веде до витворення принципово нового – модерного – комплексу ідей і настроїв” [2; с.5]. Системне й обґрунтоване потрактування проблеми належить М.Легкому, який аргументовано доводить, що “естетика модернізму не була для Франка чужою, і розглядати її поза його творчістю принаймні не варто”, ба більше – можна з певністю говорити про виразне “домінування модерністської естетики у творчому доробку письменника..., маючи на увазі період зламу століть, і то не лише ліричну драму “Зів’яле листя” і “Сойчине крило”, а й поетичні збірки “Із днів журби” та “Semper tunc”, оповідання “Син Остапа” і “Неначе сон”, повість “Великий шум” тощо” [6; с.92, с.88]. Указуючи на потяг до містики, інтерес до ірреального, фантастичного, трансцендентного, схильність до символізації буття, концепцію “світу як гри”, імморалізм, передекзистенціалізм, демонізм, еротизм,

звернення до акцентуєваних постатей, використання засобів імпресіоністської поетики, нову наративну стратегію “потoku свідомості” як визначальні “риси естетики І.Франка епохи fin de siècle”, М.Легкий висуває вимогу переосмислення, деканонізації канону українського модернізму “без Франка” [див.: 6; с.83-93].

Цікаве вирішення цієї дилеми (Франко – модерніст чи антимодерніст?) пропонує М.Неврлий; він протиставив І.Франка як суспільно заангажованого письменника, що не сприймав модерністських гасел “Молодої Музи”, – Франкові-поетові, поетична збірка якого “Зів’яле листя” започаткувала український модернізм. Таке різновекторне трактування взаємин І.Франка з модернізмом сьогодні, гадаємо, пов’язане не тільки з тяжінням над деякими дослідниками догм ідеологічно збанкрутілого радянського франкознавства, але й із об’єктивною “роздвоєністю” самого Франка, який у своїх критичних статтях різко негативно виступав проти модерністських течій (чим і ввів в оману окремих сучасних учених, які вважають його винятково народником-антимодерністом), а натомість “у своїй власній творчості йшов за духом доби, поетику якої чудово засвоїв і плідно розвивав” (М.Неврлий) [9; с.159]. Такі амбівалентні висловлювання і вчинки самого письменника потребують, з одного боку, ґрунтовного наукового аналізу його поглядів на нові віяння у літературі межі століть, а з іншого, – практичного “діагностування модерності” його творів періоду 1890 – 1900-х рр. Саме ці наукові завдання вирішує С.Сімонек у своїй монографії, розглядаючи творчість І.Франка комплексно – у єдності його літературно-критичних і теоретичних поглядів та, з іншого боку, художньої практики, докладно аналізуючи Франкову ліричну поезію на широкому тлі західноєвропейської літератури fin de siècle. Ці два аспекти – критично-теоретична та художньо-творча рецепція естетики модернізму – творять смислову магістраль другого розділу книги.

Австрійський дослідник будує свій виклад за хронологічним принципом. При цьому за нижню часову межу він обирає 1891 р. – час виходу у світ польськомовної статті “Z dziedziny nauki i literatury” (“З галузі науки й літератури”), у якій Франко чи не вперше звернувся до проблем модернізму. Верхня часова межа впливає зі смерті митця в 1916 році. Однак фактично письменник (судячи з 50-томного видання його творів), за спостереженнями вченого, востаннє публічно звернувся до питання модернізму в 1911 р. – отже, маємо період рівно в двадцять років, протягом якого Франко “знову й знову обговорював у найрозмаїтіший спосіб ті нові художні течії, які саме в ці роки утвердилися в Європі і прийшли на зміну реалістично-міметичній моделі як домінанті” [1; 68]. С.Сімонек структурує цей досить тривалий відтинок часу, виділяючи такі етапи розгортання взаємин письменника з новими літературними віяннями:

1.1891-1896 рр.: початок полеміки Івана Франка з європейським модернізмом;

2.1896: Франкова поетична збірка “Зів’яле листя” у контексті європейського модернізму;

3.1896-1900: Франкові переклади з французької та його поетична збірка “Із днів журби”;

4.1900-1911: полеміка Івана Франка з українським модернізмом.

Кожному з цих етапів присвячений окремий підрозділ монографії. Не маючи змоги докладно висвітлити зміст цих підрозділів, застановимося лишень над найважливішими, на наш погляд, моментами.

Становлення модернізму у європейській культурі кін. XIX – поч. XX ст. не могло пройти повз увагу І.Франка – літератора, перекладача і критика, заангажованого в загальноєвропейське духовне життя уже в силу географічно-просторового позиціонування українсько-галицької літератури в контексті вже згадуваного “центральноєвропейського помежів’я”. Цей контекст конкретизується на літературному полі у таких визначних явищах письменства зламу століть, як модерністичний доробок “Молодого Відня” (Г.Бар, Г. фон Гофманнсталь та ін.) та “Молодої Польщі” (К.Пшерва-Тетмаєр, С.Виспянський, В.Оркан, Т.Міцінський та ін.). Вимальовується своєрідна просторово окреслена магістраль, якою трансливалися в Західну Україну європейські культурні вартості, у тім числі модерністичні: Відень – Краків (проміжний пункт) – Львів – цей “Відень Сходу” (Рудольф А.Марк). С.Сімонек стверджує, що “...Львів близько 1900 року слід розглядати насамперед як східний, орієнтований на Захід форпост центральноєвропейського помежів’я, у якому українсько-галицька література вступає у різноманітні взаємопереплетені аж до нерозрізненості генетичні й типологічні зв’язки з іншими слов’янськими й неслов’янськими літературами (наприклад, румунською, угорською чи єврейською) цього простору, що позначені подібними рисами розвитку” [1; с.48]. Продуктивність цих культурних зв’язків австрійський славіст, власне, і доводить на матеріалі Франкової рецепції західноєвропейського модернізму.

С.Сімонек виділяє три головні шляхи цієї рецепції:

1) сприйняття системи мотивів модернізму крізь призму польської модерної літератури (особливо через поезію Тетмаєра; варто було б згадати ще й Я.Каспровича, з яким Франко тривалий час співпрацював у редакції газети “Kurjer Lwowski”);

2) безпосередня рецепція європейського модернізму через оригінальні тексти (пряма вказівка на цю форму рецепції – Франкові переклади віршів Верлена чи Мореаса);

3) третя (знову непряма, опосередкована літературною інстанцією перекладу чи статті) форма рецепції – Франкова лектура німецькомовної періодики (зокрема, віденського журналу “Die Zeit”, який пропонував на своїх сторінках репрезентативний огляд європейського модернізму, причому публікував не тільки художні тексти, але й маніфести й полемічні статті) [див.: 1; с.69-70].

Учений вважає, що Франко сповна використав усі ці шляхи отримання інформації про літературні новації Європи. Властиво, сам початок Франкової полеміки із західноєвропейським модернізмом дослідник пов’язує із останньою формою рецепції. Ідеться про статтю “Z dziedziny nauki i literatury” (“З галузі науки і літератури”, 1891), написану значною мірою під впливом програмної праці Германа Бара “Декаданс”, яку Франко у своїй статті частково дослівно перекладає, частково перефразовує, при цьому, за спостереженнями С.Сімонєка, посилюючи негативні оцінки явищ модерністського мистецтва. Прикметно, що український письменник відгукується про поетику декадентства як про

занепадницьку, хворобливу, нервову, знесилену, безцільну, "наскрізь патологічну, близьку до певного виду божевілья" [12; т.28; с.164], а декадентство загалом характеризує як явище тимчасове, недовговічне, що швидко зникне, причому "чим швидше, тим краще" [12; т.28; с.166].

Цікавим є спостереження С.Сімонек, що у Франкових висловлюваннях виявляється коливання між дефініцією декадентства як історично локалізованого літературного напрямку, угруповання, з одного боку, та "вічного", надчасового життєвого й духовного укладу, з іншого (до речі, в Бара таке термінологічне хитання відсутнє). Так, письменник говорить про декадентів як про нову генерацію літератури "*fin de siècle*"; вважає, що батьківщиною декадентства є Франція (Париж), а історичним джерелом його виникнення – Третя республіка. Та розумінню декадентства як літературного напрямку, фіксованого у часі й просторі, протистоїть Франкове бачення декадентства як певного способу життя. Зокрема, у рецензії на поему "Магдалена" Й.С.Махара критик виходить за межі суто літературного розуміння декадентства і визначає його як явище вороже чеському національному темпераментові – сангвінічному, повнокровному та не схильному до абстрактного філософування над вічними загадками буття. У статті "Інтернаціоналізм та націоналізм у сучасних літературах" (1898) І.Франко вказує на те, що приналежність Махара до крикливої купки "модерністів" випадкова і пов'язана тільки з модою, знову демонструючи у такий спосіб розуміння декадентизму не в естетичній сфері, а в царині психології.

Термінологічна дифузія доповнюється ще й тим, що І.Франко використовує для характеристики найновіших тенденцій у французькій, бельгійській і слов'янській літературах, поруч із термінами "декадентизм", "модернізм" та "імпресіонізм", зрештою ще й поняття "символізм" (також часто з негативними конотаціями). "Нанизування різноманітних понять – "суб'єктивний містицизм символістів і декадентів" – приводить до висновку, – резюмує С.Сімонек, – що Франко не має чіткого уявлення про розмежування між цими напрямками і, очевидно, зовсім не має наміру це розмежування робити" [1; с.154].

С.Сімонек указує на низку суперечливих позицій у міркуваннях І.Франка щодо європейського модернізму. З одного боку, Франко у більшості своїх статей і рецензій однозначно заперечував "декадентство" як явище хворобливе. Та, з іншого, іноді визнавав естетичну вартість формальних пошуків символістів. Утім, суперечність ця, на наш погляд, радше позірна, ніж реальна; адже критерії оцінки в кожному випадку різні: з етичного погляду речники декадансу справді були навряд чи бездоганні, проте годі заперечити їхню художню майстерність. Ідеться про два аспекти інтерпретації одного феномена, й амбівалентність тут іманентна самому об'єктові критики. Тож не таким уже й парадоксальним видається нам той факт, що в добу найбільш гарячої критики модерністських віянь у західноєвропейських літературах український письменник удається до перекладів тих же французьких символістів, яких він вважає чільними представниками "декадентства" – П.Верлена, Ж.Мореаса, Ж.Роденбаха. Так, "того ж року, в якому Франко назвав Верлена у своїй статті "появою наскрізь патологічною", він опублікував переклади двох віршів Верлена" [1; с.160]. Та С.Сімонек, зіставляючи Франкові переклади з французькими оригіналами,

доходить висновку, що, прагнучи якомога адекватніше передати віршову форму і навіть подекуди підсилюючи символістичні риси творів додатковими нюансами, перекладач на рівні змісту вводив у поетичні тексти чужорідні їм суспільницькі й дидактично-виховні елементи. У цьому виявилася принципова протилежність естетичних засад самого перекладача, націленого на соціально-утилітарне призначення літературних текстів, та авторів поезій, які сповідували гасло абсолютної незалежності митця.

Ще парадоксальнішим є активне залучення загальноєвропейського фонду естетистичних мотивів до оригінальної поетичної творчості І.Франка. С.Сімонек дуже докладно простежує використання цих мотивів у збірках "Зів'яле листя" (1896), "Із днів журби" (1900), частково "Semper tiro" (1906) та їхню інтернаціональну, загальноєвропейську природу. Ідеться, зокрема, про мотиви великого міста, безодні, падіння (зосібна зів'ялого листя, снігу тощо), безцільного блукання, потопання, в'янення, смутку, замерзання тощо. Для кожного з цих мотивів, широко представлених у Франковій ліриці вказаних збірок, С.Сімонек віднаходить численні аналоги у різних національних літературах: французькій, бельгійській, австрійській, польській, російській та інших, зокрема у творчості П.Верлена, Ш.Бодлера, С.Малларме, Г. де Мопассана, К.Пшєрви-Тетмаєра, І.Анненського, В.Брюсова тощо. Особливу увагу вчений присвячує інтертекстуальним зв'язкам Тетмаєрової та Франкової лірики, стверджуючи, що саме "віршам Тетмаєра при цьому випала функція "фільтра" чи "призми", яка передувала власним Франковим естетистичним текстам як у часовому плані (лірична збірка "Зів'яле листя", яка великою мірою відсилає до Тетмаєра, з'явилася в 1896 р.), так і в географічному (Краків як проміжна ланка між Галичиною та Віднем і Західною Європою), і крізь яку Франко сприйняв істотні аспекти загальноєвропейського модернізму" [1; с.69]. Очевидно, подібною "призмою" була для Франка й поезія Я.Каспровича: крім суто особистісних контактів (починаючи з кінця 80-х рр.), між двома письменниками існувала й глибока творча спорідненість, виявна, зосібна, й на рівні поетичних форм, мотивів і жанрів (так, "Осінні мелодії", сонети "Із в'язниці" з Каспровичевої збірки "Поезія" (1889) відлунюють у циклах "Осінні думи" та "Тюремні сонети" Франкової книги "З вершин і низин" (1893); збірка "Anima lachrymans" (1894) має багато спільного з віршами "Із днів журби" (1900) тощо). Шкода, що ці мистецькі перегуки залишилися поза увагою віденського літературознавця; адже пізня символістська творчість польського лірика – вдячний матеріал для зіставлень із поетикою автора "Зів'ялого листя".

Утім, колекціонуючи паралельні мотиви з різних літератур, автор настільки захоплюється інтертекстуальними зв'язками, що іноді немовби забуває про момент індивідуальної образотворчості, не пов'язаної з літературною традицією. Ні, як ми вже вказували вище, С.Сімонек ніде не опускається до примітивної "впливології"; сам його надзвичайно ретельний мікроаналіз іманентної естетичної структури тексту унеможливорює вульгарні "натяжки", та за рясногранністю типологічних паралелей іноді якось губиться авторська своєрідність. Щоправда, це цілком відповідає центральній настанові дослідника на "реконструкцію естетистичного пратексту", що передбачає ігнорування оригінально-неповторного, та все ж видається доцільним зважати саме на специфічні елементи художніх

структур особливо високовартісних текстів. Так, у випадку з поезією "Привид" із Франкової збірки "Зів'яле листя" вчений, на наш погляд, аж надто захоплюється своєю гіпотезою, нібито це "розгорнута варіація" вірша Бодлера "А une passante", формулюючи дещо поспішний висновок про "приховану" рецепцію французького джерела" [1; с.128]. Таке припущення, вважаємо, потребує додаткової аргументації; самі тільки перегуки мотивів ще не свідчать, що в цьому випадку Франко взорувався саме на цю літературну модель. Надто вже багато конкретно-текстуальних розходжень між цими двома текстами українського та французького поетів (на що, зрештою, виразно вказує сам С.Сімонек у своєму ґрунтовному зіставному аналізі). Та загальний висновок австрійського славіста щодо модерністичної природи значної частини Франкового ліричного доробку не викликає сумнівів: власне, той же достеменний текстуальний аналіз з неодмінною компаративістичною перспективою переконливо доводить, що численні естетистичні мотиви – не випадковість, а системне стильове явище, закономірно вписане в загальноєвропейський контекст. Щоправда, сам Франко, як відомо, всіляко відхрещувався від його ідентифікації з декадентством. "Щоб не викликати підозру у заграванні з декадентськими течіями, але все-таки запропонувати українській публіці разом зі своїми віршами відлуння європейського модернізму, Франко у передмові до "Зів'ялого листя" вдається до двох стратегій, немовби відсторонюючись від своєї власної лірики: по-перше, він користується прийомом фікції видавця і включає ліричного суб'єкта в дискурс, який не ідентифікує зі своєю власною особистістю. [...] Як другу стратегію Франко презентує утилітаристичний підхід, вказуючи на суспільну користь публікації: так як віспи можна вилікувати щепленням вірусу віспи, так і зображенням душевних страждань можна вилікувати хворі душі у суспільстві. [...] ...Таким чином, зміст збірки її автор у моралізуєчий спосіб ставить перед молоддю немовби "напис-пересторогу" [1; с.143-144]. Ці міркування на загал слушні; доводиться лише шкодувати, що віденському вченому залишилося невідомим відкриття того самого "фіктивного" "щоденника самогубця" (галицького учителя Супруна, закоханого в Уляну Кравченко), яке вже понад десять літ тому зробили львівські дослідники І.Денисюк та В.Корнійчук [див.: 4; с.126-133].

Незважаючи на Франкові літературні "обманні маневри", Василь Щурат, за формулюванням С.Сімонєка, "впізнав естетистичний підхід у "Зів'ялому листі" [1; с.145]. Таку ідентифікацію галицький літературознавець вперше здійснив у своїх статтях "Д-р Іван Франко" (1896) та "Поезія зів'ялого листя в виду суспільних задач штуки (Прочитавши ліричну драму І.Франка "Зів'яле листя")" (1897). Попри намагання І.Франка "замаскувати" своє "декадентство", В.Щурат, добре знайомий зі сучасною європейською літературою, впевнено "дешифрував" естетистичну природу поезії "Зів'ялого листя". При цьому риси декадентства він зауважив не так у песимістичних настроях збірки, як у її формальній довершеності, віртуозному володінні мовою та формою вірша, багатій образності. Та рецензія В.Щурата викликала рішучий спротив самого І.Франка, йдеться про відомий вірш "Декадент", який пізніше увійшов до книги "Мій Ізмарагд". Причину такого розходження у поглядах критика і поета С.Сімонек убачає у "семантичній дивергенції" самого поняття декадентства: у той час як

В.Щурат трактував його як мистецький напрям, І.Франко знову сприйняв "звинувачення" у декадентстві як "діагноз" хворобливої тужливості, занепадницьких настроїв, деморалізації – одне слово, як патологічне морально-психологічне явище. Тобто сталося літературне непорозуміння, пов'язане з недостатньою термінологічною диференційованістю тогочасного українського літературознавства. Важливо, що австрійський дослідник не зупиняється на Франковій реакції на статті про його "ліричну драму", а уважно "вислуховує" й іншу сторону, докладно аналізуючи, зокрема, маловідому Щуратову віршовану відповідь на поезію "Декадент" – твір "Се не декадент!". Істотним є також зауваження, що вже в другій своїй статті Василь Щурат, намагаючись досягнути порозуміння з ображеним поетом, пристає на його "подвійне" розуміння декадентства й уточнює, що назвав Франкову поезію "декадентською" саме в суто літературному, схвальному, "компліментарному" сенсі. Утім, письменника ці уточнення, на жаль, не переконали.

Окремим рядком слід виділити об'єктивне висвітлення у монографії С.Сімонєка Франкових літературних дискусій щодо проблем модернізму з М.Вороним та О.Луцьким, у яких автор "Каменярів" та "Мойсея" знову виявив свою прихильність до "реалістично-міметичної", "суспільно-утилітарної" моделі розвитку української літератури. Щоправда, така позиція письменника зовсім не виключала культивування власне художніх вартостей; інша річ, що "алмази творчості блискучі" не заслоняли в його очах "каяття терни колючі" та "черепки надій розбитих", ба – навіть потворність "гидк[их] червів" [12; т.3; с.108-109]. На наше переконання, Франкова критика модернізму ґрунтувалася не так на неприйнятті "естетства", як на тверезо-об'єктивному розумінні його ідейно-художньої обмеженості й неповноти, ледве чи меншої, ніж аналогічна обмеженість "міметичних" напрямів.

Згідно зі спостереженнями віденського франкознавця, у 1898-1899 та, загалом, і в 1900-1911 рр. у Франкових статтях та критичних виступах щодо європейської літератури його ставлення до декадентства і модернізму на загал залишалося незмінним. Однак численні новаторські явища українського письменства початку ХХ ст. (творчість Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Василя Щурата, Богдана Лепкого, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Володимира Винниченка) викликали схвалення і радісне подивування у старшого колеги цих митців. Франко дивним (на позір) чином поєднував індивідуальне поцінування представників нових мистецьких напрямків та загальне заперечення їх програмових естетичних засад. У статті "Література українсько-руська (малоруська)" Ольга Кобилянська, Василь Щурат, Богдан Лепкий і Василь Стефаник згадані як представники тієї генерації, яка черпає "свої стимули прямо із західноєвропейських напрямів імпресіонізму та неоромантизму, прозваного *refas* [осудливо – лат.] декадентизмом" [12; т.41; с.87]. Франко вочевидь визнає модерні художні напрями, спрямовані насамперед на вдосконалення чуттєвого сприйняття і виражальних засобів, та своє заперечення гасла "мистецтво для мистецтва" він пояснює соціальною специфікою української літератури як літератури "сільської", "музицької", котра відтак "...мусить дбати про простоту, ясність і прозорість композиції, загальну зрозумілість теми і вислову, глибоке

розуміння народу, його життя та інтересів" [12; т.41; с.88]. У працях 1900-1906 рр. Франко, хоча й полемізує з українськими модерністами (насамперед з М.Вороним та "молодомузівцями"), все ж схиляється до більш виваженого погляду на "модерні" здобутки новочасного письменства, високо цінуючи його психологізм, мовну й формальну витонченість та довершеність (особливо показові хрестоматійні вже пасажі про своєрідність нової української белетристики з класичної праці "З останніх десятиліть XIX віку" (1901).

З цього приводу С.Сімонек зауважує: "В обстоюванні мистецької свободи письменника (порівняно з ранішими статтями значно поміркованішому й дистанційованішому) можна вбачати ознаку того, що українська література близько 1900 року завдяки представникам модернізму досягла такого бажаного єднання з Європою – і не в останню чергу завдяки зусиллям Франка як лірика, критика й перекладача" [1; с.219].

Цей висновок надзвичайно важливий для усвідомлення небуденної культуротворчої ролі І.Франка в становленні нової української літератури, у тім числі й її модерністичної "стильової формації". Зрештою, саме піклування про шляхи поступального розвитку національного письменства мотивувало Франкову (хоча й іноді зажорстку) критику молодих митців, серед них і представників "Молодої Музи". С.Сімонек цілком слушно неодноразово наголошує, що І.Франко не відкидав творчість молодого покоління апріорно як однозначно негативне явище; саркастично викриваючи її слабкі, недолугі сторони, оперуючи при цьому категоріями "здоровий" (щодо реалістичної моделі відображення) – "хворобливий" (на адресу модернізму), він водночас підносив правдиві художні вартості, без огляду на те, у якій стильовій системі вони постали (як-от окремі твори В.Пачовського, П.Карманського, М.Яцкова тощо); нищівно розбиваючи програмні маніфести угруповання, він цілком доброзичливо ставився до більшості самих його членів. Недарма І.Денисюк указує, що "І.Франко критикував представників нових мистецьких напрямів не за те, що вони були модерністами, а що були модерністами заслабкими" [3; с.13]. Фактично, до подібного висновку доходить і С.Сімонек, хоча й має на увазі принципову "опірність" І.Франка до "декадентства" – радше не як літературного, а як морально-психологічного явища.

Отже, дуже влучною видається назва розділу реферованої монографії, присвяченого літературним взаєминам І.Франка з модернізмом: *"Іван Франко – соромливий модерніст"*. Справді: хоча Франко немовби "соромився" своїх "скоків" у царину модерністичної естетики і на рівні літературно-критичного дискурсу всіляко намагався розвінчати її, та його творча практика як поета (і не меншою мірою як прозаїка – втім, засадничі завдання монографії С.Сімонєка передбачають аналіз тільки віршової творчості) свідчить протилежне: український письменник не тільки сприйняв і продуктивно засвоїв здобутки найновіших європейських мистецьких течій, але й став одним із їх репрезентантів на зламі XIX-XX ст.

Праця С.Сімонєка в аспекті наświetлюваної теми взаємин І.Франка з модернізмом важлива насамперед як реінтерпретація звичного погляду на "Каменяра" як заледве не предтечу соціалістичного реалізму. Натомість австрійський учений,

не ігноруючи реалістичної стильової іпостасі українського письменника, трактує його радше як предтечу модернізму, міцно вкоріненого в загальноєвропейський культурний ґрунт. Франкові послідовники – поети-“молодомузівці” (переважно вони не афішували своєї мистецької спадкоємності щодо автора “Мойсея”, хоча й глибоко його шанували), на жаль, не змогли на належному естетичному рівні продовжити його напівнеусвідомлену творчу ініціативу “нової краси”. Проте невдовзі модерністичні художні течії повносило розквітнули на Великій Україні – у творчості П.Тичини, Д.Загула, Г.Чупринки, М.Філянського, М.Семенка, В.Поліщука, М.Бажана, М.Хвильового, В.Підмогильного, Ю.Яновського, Є.Плужника... Український символізм, неоромантизм і модернізм, попри всі складнощі їхнього історичного розвитку, постають у праці С.Сімонек як цікаве й природне художнє явище, жодною мірою не вторинне щодо здобутків “реалістично-міметичної моделі” національного письменства. Звісно, рівень творчої обдарованості не всіх митців цієї “стильової формації” був однаково високим, та деякі з них спромоглися дати Україні і світові небуденної сили поетичні шедеври. Серед них – і Франкова лірика збірок “Зів’яле листя” та “Із днів журби”, глибоко новаторський, модерністський характер якої чи не вперше довів з такою мірою ґрунтовності, методологічної коректності та сили наукової аргументації С.Сімонек.

1. *Simonek S.* Ivan Franko und die “Moloda Muza”: Motive in der westukrainischen Lyrik der Moderne. – Köln-Weimar-Wien, 1997.
2. *Гундорова Т.* Ранній український модернізм: до проблеми естетичної свідомості // *Радянське літературознавство*. – 1989. – № 12.
3. *Денисюк І.* Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи // *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф.* – Львів, 1998.
4. *Денисюк І., Корнійчук В.* Подвійне коло тасмниць: Нові матеріали до історії “Зів’ялого листя” // *Дзвін*. – 1990. – № 8.
5. *Дух і літера*. – 1998. – № 3-4.
6. *Легкий М.* Іван Франко і канон українського модернізму [Спроба (де)канонізації] // *Франкознавчі студії: Збірник наукових праць*. – Вип. 1. – Дрогобич, 2001.
7. *Москалець К.* Людина на крижині: Літературна критика та есеїстика. – К., 1999.
8. *Наєнко М.* Методологічні візії, дискурси і перспективи на межі століть // *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колеґіумах*. – 2001. – № 2.
9. *Невралій М.* Етапи формування західноукраїнської модерної поезії // *Сучасність*. – 1993. – № 5.
10. *Павличко С.* Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1999.
11. *Поліщук Я.* Міфологічний горизонт українського модернізму. – Івано-Франківськ, 1998.
12. *Франко І.Я.* Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1976-1986.

IVAN FRANKO AND MODERNISM: POINT OF VIEW FROM WIENNE
(Simonek S. Ivan Franko und die "Moloda Muza": Motive in der westukrainischen Lyrik der Moderne. – Köln-Weimar-Wien, 1997)

Bohdan Tykholoz, Natalia Tykholoz

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The article is a response to the monograph "Ivan Franko and "Young Muse": the motives of Western Ukrainian modernistic literature" by Stephan Simonek, the Austrian critic (1997). The critical analysis of metodological strategy, historico-literature concept and interpretation achievements of the scientist testify to the fact, that his working activity, in spit of some facts open to discussion, is characterized by academic and research depth, and, consequently, is worth paying attention by the people studying Ivan Franko's works (ecspesially, owing to the original interpretation of Ivan Franko "as a shy modernist", who, at the level of literature and critical discourse, separates from decadence. Instead of his fact he exploited the motives of Western Ukrainian aestheticism in an active way in his poetic activity).

Key words: modernism, decadence, aestetism, aesthetic motives, reception, literature criticism, lyrics.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2001
Прийнята до друку 14.10.2001

СПОГАДИ

З ІСТОРІЇ КАБІНЕТУ ФРАНКОЗНАВСТВА. ЯРОСЛАВ ШУСТ, АНГЕЛИНА КАБАЙДА

УДК 811.161.2-94.09"18/19"(092)

ІЗ НЕДАЛЕКОГО МИНУЛОГО...

Михайло Гнатюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Сьогодні, на початку ХХІ ст., маємо своєрідний вибух мемуаристики, літературної зокрема. Якщо в радянські часи на мемуари про непросте літературне й культурне життя на Україні у ХХ ст. було накладене своєрідне табу, то нинішня відкритість у подачі інформації про події недавнього минулого, зокрема у мемуарах, робить їх особливо привабливими. Сучасний читач навряд чи пройде повз мемуари про бурхливе ХХ ст. Уласа Самчука чи Юрія Шереха (Шевельова) в яких з непідробною правдивістю відтворено жахливі умови українського літературного процесу на материковій землі та на еміграції. Широкий пласт української культури піднімає Лариса Крушельницька у "Спогадах галичанки". Разом з недавно опублікованими щоденниками Сергія Єфремова чи Аркадія Любченка ці мемуари дають випуклу картину подій не такого вже й далекого минулого.

Але якщо у щоденникових записах відсутнє загальне охоплення подій, окремі розповіді поєднуються між собою тільки особою автора та системою його поглядів, то спогади як форма мемуарної розповіді дають можливість авторові охопити більший відтинок часу. Саме у спогадах є більші можливості до відбору подій. Власне ця особливість підвищує актуальність твору при порівнянні двох форм мемуаристики – щоденників і спогадів. Значні відмінності між ними перш за все у різному способі відображення дійсності: синхронному у щоденниках та ретроспективному у спогадах.

Якщо щоденник відтворює подію, що проходила на очах, то спогади – продумане відтворення минулого життя. Поза всіляким сумнівом роль мемуарів у наближенні важливих подій минулого до нашого сучасника неоціненні. Невипадково вважають, що за матеріалом, його достовірністю і відсутністю вигадки мемуари близькі до історичної прози, наукових біографій, документально-історичних нарисів.

Для нашого сучасника надзвичайно повчальною й цікавою є недалека складна й нелегка історія Львівського університету. Особливо хвилюючі момен-

ти цієї історії, пов'язані з обстоюванням права на вільний розвиток культурної та наукової думки в умовах тоталітарного режиму.

Заснування академіком М.Возняком збірника "Іван Франко. Статті і матеріали", утворення кабінету франкознавства при Львівському університеті – події не такого вже далекого минулого, які в деталях передають атмосферу тих складних 40-50-х рр. минулого століття. 1957-й р. – рік заснування кабінету франкознавства в університеті франкового імені. З одного боку, такий кабінет був конче необхідний: адже треба було утворити якийсь центр, що координував би зусилля дослідників творчості І.Франка не тільки регіону, але й у загально-українському масштабі. З другого боку, офіційна влада хотіла показати "турботу" про розвиток національної культури. Перші успіхи кабінету франкознавства в університеті пов'язані з іменами небуденних особистостей: Ярослава Шуста, Ангелини Кабайди, Михайла Косіва, Ірини Михайлюк та ін. З творчістю І.Франка пов'язана діяльність знаних сьогодні вчених: Івана Денисюка, Івана Дорошенка, Андрія Пашука, Степана Злупка, Олексія Мороза.

Ярослав Шуст – оригінальний літературознавець, фольклорист, життя якого обірвалося досить рано, – як і Т.Пачовський, не був пристосований до життя в умовах радянської дійсності. Але вроджений педагогічний такт, уміння побачити початки наукового мислення у студента – це були ті риси, які зберегли про нього особливо теплі спогади Б.Завадки, М.Мороза, покійного нині І.Сірака, І.Галенко.

Другим з черги завідувачем кабінету франкознавства Львівського університету була Ангелина Кабайда-Сасенчук. Сестра видатного діяча ОУН, Анатолія Кабайди, Ангелина пройшла добру школу Луцької гімназії, а потім Варшавського університету. З луцьким періодом життя А.Кабайди пов'язана дружба з сім'єю Кохів, один з представників якої Богдан Кох був серед провідних акторів Львівського театру ім. Марії Заньковецької. А далі Варшава, професори-українці Варшавського університету: Роман Смаль-Стоцький, Мирон Кордуба, Владислав Татаркевич. Зустрічі з Іваном Огієнком, Дмитром Донцовим, Оленою Телігою, Євгеном Маланюком, Юрієм Липою – такі знайомства на ціле життя залишили слід у пам'яті Ангелини Василівни. Праця у Львові, в університеті, Центральному державному історичному архіві, приятелювання з Оленою Степанів, Валентиною Черняк, а поза тим постійне перебування під недремним оком спеціальних органів – це ті етапи, які довелося пережити талановитому філологу, франкознавцеві Ангелині Кабайді. Віддамо належне мемуаристам: Галині Сварник, Дмитрові Гринчишину, Левкові Полюзі, Улянці Єдлінській, Мирославу Морозові, І.Галенко, І.Вороновській, які своїми спогадами донесли пам'ять про перших завідувачів кабінету франкознавства.

Добру справу робить Інститут франкознавства Львівського національного університету на чолі з Ларисою Бондар, наближаючи до нас час заснування одного з видатних центрів вивчення творчості Івана Франка – кабінету франкознавства. Така робота тільки на користь сучасній літературознавчій науці.

Стаття надійшла до редколегії 20.09.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 001.89(477.83-25)"19"(092)Я.Шуст:929"18/19"(092)І.Франко(091)

ЗЕРНО, ПОСІЯНЕ ЯРОСЛАВОМ ШУСТОМ

Богдан Завадка

Я поступив на студії української філології Львівського університету ім. Франка 1956-го р. Це був рік особливий і з огляду на політичний клімат, який склався на цей час у тодішній імперії Кремля, і з огляду на ситуацію, що склалася в структурі самого університету. Ректором став академік Євген Лазаренко, який вишукував скарби не тільки в надрах землі, а й у надрах національної культури. Цій славної пам'яті особистості університет завдячує багато чим, зокрема – заснуванню кабінету франкознавства, кабінету патрона університету. Від перших днів існування кабінету як твердині Франкового духу там – наскільки пам'ятаю – працювали Ярослав Шуст та Ангелина Кабайда. Вони були надзвичай милі, привітні, доброзичливі люди. Вони щиро любили нас, студентів, охоче розмовляли з нами якимось, по-товариськи, навіть по-родинному, так що до кабінету франкознавства хотілося зайти, аби в сердечній розмові зогріти трохи ще положку першокурсницьку душу.

Ми, що переступили поріг Храму Української Науки того року, були вихідцями, відай, із усіх країв України, мали різний особистий досвід і, без сумніву, світоглядні розбіжності теж були нам властиві. Але всі ми були помолодечому чисті душею, – і, власне, це нас ріднило, згуртовувало, творило незабутній комфорт студентського буття. І ще: всі ми любили своїх викладачів – усіх, хто нас навчав.

Ярослав Шуст, як і Теоктист Пачовський, нас дуже втомлював: пальці боліли після лекції одного й другого. Коли Я.Шуст або Т.Пачовський читали лекцію, то тільки пера скрипіли, але годі було встигнути все записати. Ні Я.Шуст, ні Т.Пачовський не мали особливого хисту до красномовства, але їхні лекції були дивовижно густі на наукові дані, на наукову інформацію – те, що студент почув од них за півтори астрономічної години, того самотужки в бібліотеці не випитав би й за тиждень. Більшість слухачів це вчасно зрозуміла. І пера скрипіли, не було часу навіть кинути оком на чорноброву грацію, яка красувалася за сусіднім столиком...

Я.Шуст читав курс з історії давньої української літератури. Це був "твердий горішок". Чому? Ми ще не мали відповідної філологічної підготовки. Стародавня наша книжна мова була тією перешкодою, яку годі було подолати, – а подолати конче мусили, аби сприймати текст як витвір мистецтва слова...

Я.Шуст заохочував нас пробувати свої сили і в науково-дослідній праці. Не пам'ятаю вже, з чого то почалося, але я зацікавився полемічними творами Івана Вишенського. Я.Шуст передовсім навчив мене правильно читати тексти, заохотив розгадувати семантику лексики полеміста. Завдяки співбесідам із Я.Шустом я почав цікавитися поетичним синтаксисом послань Ів. Вишенського.

Виникла ідея дослідити ритмо-мелодичну організацію тексту як характерну особливість індивідуального стилю Ів.Вишенського. Я.Шуст захопився... моїм захопленням. Він сам розшукував мені літературу до теми. Завдяки Я.Шустові я почав студіювати праці Ф.Колесси, С.Смаль-Стоцького, у яких ішлося про ритмо-мелодику перлин нашого фольклору, творів Т.Шевченка. Я.Шуст був напрочуд музикальною людиною: він і скандував, і виспівував, і вистукував, і віддириговував переді мною народні голосіння, думи, пісні і ... також уступи з послань І.Вишенського. Я поринав у незнаний, але тим більше спокусливий світ різноманітних засобів ритмотворення і мелодійності рідної мови.

Хочу відзначити, що Я. Шуст виявляв шляхетно-педагогічну тактовність, працюючи зі мною. Бувало, я незграбно, поспішно робив хибні висновки, а він так терпеливо мене виводив із манівців і – завжди! – щось таке знаходив у моїх штубацьких спробах, що заохочувало працювати й шукати далі...

... Минуло чотири роки. Бурхливі, бо студентські, роки! Я ніби вже й забув про ритмічну організацію тексту в посланнях Ів.Вишенського. Забув чи так здавалося? Тема моєї дипломної роботи (на моє прохання!) – “Ритмо-мелодика поезій Кобзаря” (керівник – доброї пам’яті Прокіп Гонтар). Вчена Рада рекомендувала цю роботу до друку. Потім дискусія з М.Рильським, знаменитий поет і вчений на шпальтах “Літературної України” визнав мені рацію в деяких міркуваннях про Шевченків ямб. Чи в тій дискусії не ожили настанови незабутнього, доброго й мудрого Ярослава Шуста?

... Тепер, переглядаючи свого листа до М.Рильського, я схиляю голову перед Я.Шустом, не тільки тому, що він відкрив для мене завісу до таїн ритмомелодики. Він навчив мене також тактовно опонувати – залізно аргументуючи свої міркування, водночас максимально виявлювати шану до особи й міркувань опонента.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 001.89(477.83-25)“19”(092)Я.Шуст:929“18/19”(092)І.Франко(091)

МОЇ СПОГАДИ ПРО ЯРОСЛАВА ШУСТА

Мирослав Мороз

З Я.Шустом я познайомився влітку 1943 р. У той час він мешкав на одній з вулиць Знесіння, передмістя Львова. А я з батьками мешкав у селі Нові Збоїща, яке тепер входить до території Львова. Збоїська й Знесіння – сусідні місцевості.

У 1943 р. я був активним членом театрального гуртка “Просвіти” в Збоїськах. Цей гурток часто їздив зі своїми виставами в ближчі та віддаленіші місцевості. Саме літом 1943 р. ми ставили виставу в Знесінні. Там у читальні “Просвіти” я й познайомився з Я.Шустом. Йому в той час було 30 років, мені 20. Я.Шуст вже закінчив університет, але не отримав роботи, а в 1943 р. під час німецької окупації працював методистом в установі, завданням якої було давати поради молоді, що задумувалася над вибором професії. Це була оригінальна установа. З молодого людиною вели бесіду, давали їй різноманітні запитання (“тести”), щоб виявити, на що вона спосібна та які її зацікавлення.

Після цього знайомства Я.Шуст запросив мене до своєї хати на Знесінні. Це була дуже стара домівка, похилена аж до землі, якась дуже підупала. Тут мешкав він з дружиною та старою матір'ю. Його мати тоді й раніше займалась продажем городовини на базарі. В помешканні всюди було видно злидні. З дружиною Я.Шуста якимось я не познайомився, також не закріпив, чи у сім'ї є діти.

У 1943 р. й пізніше я декілька разів відвідував Я.Шуста. Ми знайшли багато спільного для розмов. Час був тривожний, фронт наближався до Львова. Перед кожним стояло питання, що робити далі, залишатись тут чи емігрувати де на Захід.

Трудним було життя молоді. Молоді шукали професії, формували свій світогляд. В більшості випадків молодь в той час була втягнена в діяльність політичних партій. Активно діяло підпілля Організації Українських Націоналістів (ОУН), з'явилися летючки, видавані цією політичною силою. Ми їх читали, поширювали. Я.Шуст виявляв зацікавлення цими виданнями, просив приносити йому їх. Не знаю, не маю відомостей, чи Я.Шуст був пов'язаний з діяльністю ОУН, напевно так, бо на Знесінні діяла дуже розгалужена сітка цієї організації. Але напевно якоїсь підпільної роботи він не виконував, це був інтелігент, якого цікавила ідеологія, світогляд, теоретичні проблеми, а не практична діяльність.

Корисними для мене із знайомства з Я.Шустом були поради, що читати, щоб формувати свій світогляд, професію. Він не тільки давав різні інформації, але й позичав книжки, вів бесіди про вже прочитане.

Це були незабутні й неповторні часи, хто їх не пережив, не зможе зрозуміти їх. А під Львовом уже стояли полки Червоної армії.

З відвідин хати Я.Шуста й розмов із ним бачив я, що проживає він з родиною у великих злиднях, від одягу його до обстановки помешкання ці злидні можна було помітити.

У перших днях серпня 1944 р. мене покликано до рядів Червоної армії, послано на фронт, поранено. Після служби в армії до Львова повернувся я в кінці 1945 р. Стояло питання, що робити. Вирішив поступити на навчання. Поради Я.Шуста мали те значення, що вирішив я піти вчитись на українське відділення філологічного факультету Львівського державного університету. Це вже був кінець 1945 р., перший семестр уже закінчувався. Ректор університету дозволив мені в кінці семестру скласти додатково вступні экзамени. Я їх склав. Одним із экзаменаторів був саме Я.Шуст.

Він працював на кафедрі української літератури, але я вже не пригадую і не знаю, яку мав посаду, наукові ступені, які виконував обов'язки. Принаймні увесь час навчання на українському відділенні філологічного факультету я постійно бачив Я.Шуста, але якихось ближчих та тісніших стосунків у нас не було, він був для мене викладачем, працівником кафедри – і тільки.

З того часу, тобто 1945-1950 рр. запам'ятались мені такі моменти. На філологічному факультеті діяла кафедра фольклору, якою завідував академік Філарет Колесса. При цій кафедрі організовано фольклорний гурток, яким опікувався сам академік. Я.Шуст більше уваги й часу присвячував кафедрі фольклору. Академік Ф.Колесса в той час був похилого віку й німецький. Його потрібно було привезти до університету, потім відвезти. Потрібно було допомогти піднятись сходами на поверх. Усім цим займався Я.Шуст.

Декілька разів на засідання фольклорного гуртка приходив академік, а постійно заняття проводив саме Я.Шуст. Його заслугою було те, що для учасників гуртка він організував вивчення нот, бо, за настановами академіка, – що це за фольклорист, який не знає музичної грамоти! Я.Шуст навчав нас цієї грамоти, пам'ятаю ці заняття.

З подій того часу запам'ятались мені святкування 75-х роковин від дня народження Лесі Українки. На академії в її честь була з тої нагоди конференція. Ф.Колесса виступив зі спогадами про контакти з Лесею Українкою, яка організувала його поїздку на Полтавщину для записування дум. Ф.Колесса читав листи Лесі Українки до нього, до того часу ці листи ще не були опубліковані. Я.Шуст узяв активну участь у підготовці конференції, виступив при обговоренні.

Уже не знаю, як це насправді було, але у 1946, може і 1947 р. Я.Шуст працював також в Музеї українського мистецтва по вул. Драгоманова. Для студентів було організовано екскурсію, під час якої Я.Шуст давав пояснення.

Я.Шуст дуже багато зробив пізніше в справі вивчення життя й діяльності академіка Філарета Колесси, він автор книжки про нього, статей.

У роках 1950-1957, уже після закінчення університету, Я.Шуста я не бачив, не мав контактів із ним.

Ближчі відносини склались з літа 1957 р., коли мене прийнято на посаду бібліографа в Інституті суспільних наук Академії Наук України. Прийнято до відділу української літератури, якою завідував тоді Олексій Никифорович Мороз. Провідною темою, яку відділ досліджував, було франкознавство, тобто вивчення

життя й діяльності Івана Франка. Мені доручено укласти бібліографію Івана Франка, я почав і продовжував цю тему. Саме ця обставина спонукала до частого відвідування кабінету франкознавства при Університеті.

Я не знаю, яка була історія кабінету, коли і хто його організував. В середині 1957 р. кабінет вже діяв активно, мав постійних співробітників, досить багату бібліотеку. Працюючи над укладанням бібліографії І.Франка, я часто заходив туди. Працювали в кабінеті в той час (кінець 50-х рр.): Ярослав Шуст, Ангеліна Кабайда, Ірина Михайлюк, Михайло Косів, сьогодні відомий політичний діяч, депутат Верховної Ради України. Але найчастіше я мав контакти з Я.Шустом. Він давав мені поради щодо виявлення та опису літератури про І.Франка. При опрацюванні бібліографії І.Франка Я.Шуст допоміг мені дуже багато.

З подій тих років мені запам'яталась така. У липні 1959 р. університет (найперше кабінет франкознавства) організував двотижневу поїздку місцями Івана Франка на Прикарпаття і Гуцульщину. Керівником поїздки був О.Мороз, але фактичним організатором був саме Я.Шуст, він здійснив усю підготовчу працю.

Поїздка була за маршрутом: Львів – Бібрка – Галич – Івано-Франківськ – Косів – Космач – Закарпаття.

Я.Шуст був “душею” поїздки. Він знав багато пісень і співав їх в автобусі, при відпочинку. Займався побутовими справами, а найголовніше – виявив глибокі знання історії, подій, біографії людей.

Запам'ятались мені такі події. При огляданні міста Галича і села Крилос ми ходили тими місцями, де бував князь Ярослав Осмомисл. Я.Шуст виявив глибокі знання подій того часу. Він з того місця, де міг ходити князь Ярослав Осмомисл, задекламував нам відоме звернення автора “Слова о полку Ігоревім” до Ярослава Осмомисла. Задекламував дуже гарно, з пафосом, з жестикуляцією рук. Це була дуже гарна сцена, незабутня подія.

Ще такий незабутній спогад. Окрасою експедиції місцями Івана Франка на Прикарпатті та Гуцульщині була присутність Дмитра Павличка, тоді молодого, але вже відомого поета, який саме в той час стрімко йшов угору.

Ми здійснили піший перехід з Косова до Космача горами, полонинами. “Душею” того переходу став саме Дмитро Павличко. Він був провідником, бо колись бував у цих місцевостях. Але ми якось заблукали в горах, не знали, куди йти далі. Нам допомогли пастухи на полонинах. Я.Шуст став перед ними (пастухами) і з пафосом запитав: хто такий Іван Франко, а хто – Дмитро Павличко. Як це так, що ви (тобто пастухи) не знаєте, хто такий Д.Павличко, – і зачитав їм цілу лекцію про молодого поета. Це також було незабутнє, це також дуже запам'яталось мені.

Я.Шуста я бачив та слухав на щорічних конференціях на честь І.Франка, які проводились в другій половині 50-х рр., не лише в університеті. Я.Шуст виступав з доповідями, при обговоренні, в дискусіях.

У другій половині 50-х рр. провідною темою його наукових інтересів, крім франкознавства, був фольклор. Він надрукував багато праць з цієї ділянки. Взяв участь у Міжнародній конференції славистів у 1958 р. Його кандидатська дисертація також була з ділянки фольклору. Ярослав Іванович Шуст помер 25 грудня 1961 р. (некролог див. у книжці “Іван Франко. Статті і матеріали”, вип. 9, Львів,

1962 р.). Він помирає поволі й довго. Тривалий час ходили чутки про його хворобу, недомагання. Не скаржився, не жалівся. Працював до останнього дня життя, ходив до університету, виконував свої обов'язки. У той час я мало його бачив, обставин кінця його життя не знав, про смерть довідався пізніше.

Із опрацьованої мною книжки "Іван Франко. Бібліографічний покажчик" (Київ, 1987) можна довідатись про всі друковані праці Я.Шуста.

Саме в ці дні я викінчую книжку "Бібліографія українського фольклору. 1917-1998", яку видає Інститут народознавства Академії Наук України, з якої можна буде довідатись і про всі праці Я.Шуста з ділянки фольклору. Їх є багато і вони важливі, але не надто знані дослідникам, бо часто друковані в малодоступних виданнях.

Такі мої короткі спогади про Я.Шуста. Завдячую Покійному багато, із знайомства цього пов'язані спомини моєї юності, потім студентських років, зрілого віку, спогади приємні, гарні, незабутні.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 001.89(477.83–25)“19”(092)Я.Шуст:929“18/19”(092)І.Франко(091)

ЯРОСЛАВ ІВАНОВИЧ ШУСТ

Іраїда Галенко

Ярослав Іванович Шуст належав до того, досить рідкого нині, типу людей, які з першого погляду, з перших слів викликають до себе симпатію. Це була людина чуйна, скромна, делікатна, приємна, шляхетна, завжди стримана й уважна. Важко собі уявити, щоб він кого-небудь образив, підвищив до когось голос. Привертали до себе увагу його очі, відкриті, такі, що випромінюють добро, а часом – смуток. Дуже виразні очі на блідому, спокійному обличчі.

Його публічних виступів я не пам'ятаю, але думаю, що він не був промовцем. Належав до числа кабінетних учених, які люблять книгу, свою справу і спокій. Притаманні йому були висока відповідальність, сумлінне ставлення до своїх обов'язків та працьовитість.

Коли Я.І. доручили завідування кабінетом франкознавства, він до цієї справи поставився як до першорядної, чимало зусиль доклав і для налагодження зв'язків з освітянами Львова й області.

У 1956 р. мені довелося разом із групою працівників університету побувати на батьківщині Івана Франка. Був там і Я.Шуст із сином Орестом. Там Я.І. виявив себе ще з одного боку – як чуйний батько.

Я.Шуст рано відійшов від нас, залишивши після себе добру пам'ять. Її треба зберегти, вшановуючи діяльність науковця, який увійшов в історію нашого факультету як фольклорист і дослідник творчості Івана Франка.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002
Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 821.161.2-94.09(092)

ВОНИ БУЛИ ПЕРШІ...

Іван Сірак

Одним із центрів наукового франкознавства у Львові, точніше у Львівському університеті ім. І.Франка, був створений у 1957 році з ініціативи тодішнього ректора університету академіка Є.Лазаренка кабінет франкознавства, що розмістився у трьох світлих кімнатах на другому поверсі головного корпусу університету.

Першим завідувачем кабінету був кандидат філологічних наук Ярослав Іванович Шуст, а після його передчасної смерті – Ангелина Василівна Кабайда.

Деякий час співробітником кабінету на посаді старшого лаборанта кафедри історії української літератури (1959-1961) був і я.

Пригадую Ярослава Івановича Шуста як надзвичайно скромну, чесну, сумлінну людину, яка свої знання, час, здоров'я віддала кабінету. Можна було зайти вранці в університет і вже десь біля 9.00 бачити Ярослава Івановича за робочим столом, за тим же столом його можна було зустріти й о восьмій-дев'ятій вечора. А на телефонні дзвінки Ярослав Іванович ввічливим голосом завжди відповідав: "На телефоні Шуст". Я в душі тільки підсміювався, не уявляючи собі, як міг Ярослав Іванович "обустроитися", кажучи словами Солженіцина, на телефонному апараті...

Багато енергії, винахідливості, настирливості, пошуку довелось і Я.Шусту, і А.Кабайді прикласти в справі організації та робочого ритму кабінету.

Перш за все треба було створити науковий фонд кабінету. І завдяки старанням Я.Шуста та А.Кабайди, а також викладачів кафедри історії української літератури і тодішнього ректора університету було укомплектовано солідну на той час франкознавчу бібліотеку. Без перебільшення можна сказати, що ця бібліотека була однією із найбагатших у вузах та наукових установах тодішньої УРСР. Тут були і перші видання Франкових художніх, наукових, літературознавчих праць, і майже повні комплекти журналів, газет, збірників, в яких друкувався І.Франко, і твори письменників – сучасників Франка, наукові видання 20-30-х рр. на Україні. В цьому відношенні кабінету франкознавства пощастило й в тому, що його науково-книжковий фонд поповнився за рахунок частини власної бібліотеки покійного академіка Михайла Степановича Возняка. Багато раритетних на той час видань, які спокійно дрімали в тодішніх радянських скарбниці, можна було побачити на книжкових полицях кабінету (звичайно, давали їх в руки тільки найбільш довіреним). Я.Шуста, А.Кабайду і зараз ніби бачу, як заклопотано вони обмірковують програму франкознавчих та шевченкознавчих наукових конференцій, які щорічно проводились в університеті, як вони працюють над коректурою щорічних франкознавчих наукових збірників, що видавались тоді в університеті.

Я.Шуст, А.Кабайда, а також тодішні працівники кабінету (Ірина Степанівна Михайлюк і я) брали участь у науковій експедиції "Слідами Івана Франка та письменників – його сучасників", організованій з ініціативи ректора Є.Лазаренка та декана філологічного факультету Олексія Никифоровича Мороза. За 15 днів учасники експедиції, в тому числі і поет Д.Павличко (в Карпатах він був нашим гідом) об'їхали майже всі куточки Івано-Франківської, тодішньої Дрогобицької, Чернівецької та Закарпатської областей, збираючи матеріал для запланованої тоді літературно-краєзнавчої монографії "Слідами Івана Франка та письменників – його сучасників". До речі, ця монографія з невідомих причин так і не була видана, хоч окремі статті (розділи) були написані. Мій розділ мав назву "Від батьківської кузні до робітничого Борислава".

Крім інших франкознавчих наукових тем, Я.Шуст, А.Кабайда, працівники кабінету (І.Михайлюк, І.Сірак) працювали над перекладами на українську мову статей І.Франка, які були надруковані у польській газеті "Kurjer Lwowski". Ці переклади пізніше забрав І.Басс, автор відомої монографії "Проза І.Франка" до запланованого тоді вже, на початку 60-х рр., п'ятдесяти томного видання творів І.Франка, обіцявши, що прізвища перекладачів будуть згадані у цьому виданні. Але, як кажуть, казав пан, що кожух дам, та слово його тепле. До речі, І.Басс став одним з редакторів цього видання.

Може, вперше на тодішній радянській Україні кабінет франкознавства підготував до друку, а в 1961 р. Львівський університет видав повністю працю І.Франка "Із секретів поетичної творчості" з її першим вступним розділом, що так не подобався тодішній партійно-ідеологічній номенклатурі, бо в цьому розділі Франко виявився, на її думку, не стопроцентним матеріалістом-марксистом, а ідеалістом.

Я.Шуст, А.Кабайда багато часу приділяли студентам-філологам, які в кабінеті працювали, пишучи курсові та дипломні роботи, пов'язані з творчістю І.Франка.

Як кажуть, робота є робота, і не завжди в її ритмі все йде гладко: бувають недогляди, упущення, ті та інші помилки. Але я ніяк не можу пригадати, щоб Я.Шуст чи А.Кабайда підвищили голос, – розсердились на когось із працівників кабінету чи на студентів, що працювали в ньому.

Завжди спокійні, урівноважені, коректні, тактовні, вони й досі ніби стоять перед моїми очима.

Іноді мінорний, елегійний настрій Ангеліни Василівни можна було відчувати, коли вона згадувала про свого брата, убитого польськими терористами у Львові під час фашистської окупації, або коли говорила про нещасливу долю галицької поетеси Дучимінської, репресованої радянськими каральними органами. До речі, велелюбна деталь, яка кидала яскраве світло на характер і переконання Ангеліни Василівни.

Науковими вихованцями кабінету можна назвати багатьох студентів-випускників українського відділення філологічного факультету, які стали пізніше викладачами вузів, учителями середніх шкіл, науковцями.

Пригадую, як частими відвідувачами кабінету були і Михайло Косів (сьогодні один із громадських діячів України), і Степан Злупко (відомий еко-

номіст), і А.І.Пашук (професор Львівського університету, доктор філософських наук), І.О.Денисюк (нині доктор філологічних наук, професор Львівського університету), відомі франкознавці (вже покійні) А.М.Халімончук, І.І.Дорошенко та багато інших. Можливо, перші сходинки в їх науковій кар'єрі починались саме із франкознавчої наукової книгозбірні кабінету, що носить ім'я великого Каменяра.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 821.161.2-94.09'06(092)А.Кабайда-Саєнчук

СПОГАДИ ПРО АНГЕЛИНУ ВАСИЛІВНУ КАБАЙДУ-САЄНЧУК

Галина Сварник

Історичний архів у Львові завжди був тим останнім місцем праці на волі, де за радянських часів опинялися, врешті, українські дисиденти чи політично неблагонадійні гуманітарії, коли їх уже не брали на роботу нікуди. Свого часу, після відомих політичних репресій проти української інтелігенції на початку 1970-х р. тут опинилися, щоб стати потім славою архіву, історик Ярослав Дашкевич, українські філологи Уляна Єдлінська, Лідія Коць-Григорчук, тут працювали свого часу Євген Гуменюк, Валентина Сіверська, Андрій Содомора, в обласному архіві працював поет Ігор Калинець. Архів став прихистком, тимчасовим чи тривалим, для багатьох різних дивовижних людей, яких хтось із архівістів ніжно охрестив "купа варіатів" (від латинського *variatus*-інакший). Справді, це були часто "інакші" люди, які не вписувались у офіційну радянську систему. Саме завдяки цьому, незважаючи на постійну "опіку" з боку відомих органів, у архіві панувала якась особлива атмосфера, і той, кому довелося сюди потрапити волею долі чи недолі, не раз бував їй за це вдячний.

І саме завдяки тому, що колись Уляну Єдлінську звільнили з праці в Інституті суспільних наук (зараз Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України), мені пощастило працювати разом з нею. А коли настала пора національного відродження, і в рамках "відновлення історичної справедливості" Уляна Ярославівна після близько 20-ти р. "архівного заслання" змогла повернутися до відділу української мови, вона привела на своє місце, на потішення всьому архівові, Ангеліну Василівну Кабайду-Саєнчук.

Це було у вересні 1989 р., коли Львів вирував політичними пристрастями. Пам'ятаю, як з вікна нашої кімнати ми вперше побачили національний синьо-жовтий прапор на Львівській ратуші. Всі ми були глибоко зворушені, а Ангеліна Василівна плакала. Згодом, що б не відбувалось, вона завжди повторювала: "Знаєте, те, що ми маємо нарешті нашу Державу – це найважливіше. Якою б вона не була, вона здобута дорогою ціною". Справді, для неї це було найважливішим.

Ангеліна Кабайда народилася 20 січня 1919 р. у с. Борухово на Волині в національно свідомій учительській родині. Батько, Василь Кабайда, походив, очевидно, з УНР-івської еміграції з Новгород-сіверщини, мама, Емілія Йосипівна (з дому Ткачук), – з м. Тишівців на Підляшші, де Ангеліні Василівні довелося пізніше вчителювати під час війни. Національне почуття залишилося чи не найголовнішою рисою на все життя. Ангеліна Василівна ніколи, навіть у найтяжчі часи не зрадила його, за що не раз доводилося терпіти переслідування й знущання спершу від поляків, потім – від радянських органів. Мала двох сестер і брата. Її в родині кликали Лінусею. Старша сестра Галя, яка померла молодою,

була талановитою художницею. Навчалась у Варшавській академії, належала до відомого у 30-ті роки. мистецького гуртка "Спокій" Петра Мегика, брала участь у виставках гуртка, про неї писала преса. У Варшаві я натрапила на дитячий журнал "Світ дитини", де були вміщені рисунки Галини Кабайди. До гуртка "Спокій" належав також славний художник-графік з Волині Ніл Хасевич та О.Новосад, який досі живе в Сімферополі. Пригадую, як тішилась Ангелина Василівна, коли знайшлося в архіві кілька рисунків волинських церков руки Ніла Хасевича. Ми зробили копії цих рисунків, і вона зберігала їх у себе в папці як цінні реліквії, розповідала про Хасевича для документального фільму.

Улюблений брат Анатолій (інженер за освітою) 1941 р. був провідником ОУН в Луцьку, у штабі Поліської Січі, член похідних груп ОУН(М), 1945 р. – у штабі Української Національної Армії (генерала Павла Шандрука). Після війни виїхав з України, на еміграції працював у Референтурі преси й інформації Проводу Українських Націоналістів, очолюваній О.Штулем, разом з Д.Андрієвським, М.Антоновичем, О.Грицаєм, О.Зінкевичем, В.Михальчуком, С.Процоком, М.Селешком, Б.Кентржинським (до речі, – чоловіком Валентини Сіверської). Пізніше емігрував до Австралії, там став під прізвищем Жуківський відомим громадським діячем, журналістом, видавав у Канберрі український журнал "Праця й Життя". Коли 1964 р. з'явилася брошура "Народ проклинає", де були описані "злочини" Анатолія Кабайди, про брата довідались партійні органи університету. Ангелину Василівну почали викликати на допити в КГБ, змусили написати покайного листа в пресу. В університеті, як неблагонадійну, одразу в жовтні 1964 р. звільнили з посади завідувача кабінету франкознавства й понизили до старшого лаборанта. У квітні 1965 р. перевели на посаду ст. лаборанта кафедри української мови, де працювала й Валентина Семенівна Черняк. З гіркою згадувала Ангелина Василівна, як по-різному відреагувало на ці події її оточення й дехто з тих, кого вважала близькими друзями. Коли у 1972-1973 рр. львівськими установами прокотилася хвиля репресій проти української інтелігенції, Ангелину Василівну 23 жовтня 1973 р. теж змусили звільнитися "за власним бажанням", не давши допрацювати до пенсії всього кілька місяців.

Минуло багато років, доки без страху стало можливо знову відкрито відновити зв'язки з рідними та друзями за кордоном. Пам'ятаю, якою глибоко зворушеною прийшла Ангелина Василівна до архіву, коли після цієї прірви часу до неї вперше подзвонив брат. Це було неймовірне щастя, для якого варто було витримати всі переслідування. Потім дзвінки стали частими, приїздили діти та внуки брата, але зустрітись самим їм уже так і не довелося. Останній дзвінок від брата, котрому тоді було 83 роки, пролунав напередодні смерті Ангелини Василівни.

Її радував кожен документ, що стосувався передвоєнного життя Луцька, рідної української гімназії, приятелів та знайомих. Вдалося навіть влаштувати відрядження до Луцького архіву, щоб Ангелина Василівна могла пошукати там документи для Пропам'ятної книги Луцької гімназії, яку готував Семен Говдій. Там вона вчилася з першого по восьмий клас (1928-1936 рр.). Пригадую й ширий захват від того, що ці документи щасливо збереглися, що вона познаходила списки своїх співучнів та викладачів, документи Луцької "Просвіти".

Улюбленим учителем Ангелини Василівни у Луцькій гімназії був відомий письменник Модест Пилипович Левицький, лікар Лесі Українки, якого учні любовно називали Дідусем. Людина високоосвічена, культурна й надзвичайно ерудована, він виголошував у читальні "Просвіти" чудові лекції про українську мову, про Лесю Українку, Тараса Шевченка, Івана Франка, Бориса Грінченка, Панаса Мирного, прищеплюючи своїм слухачам етичні, моральні, релігійні, а передусім, національні засади. Про нього Ангелина Василівна залишила теплі спогади, доля яких, як, на жаль, і всього її архіву, досі неясна.

У 20-30-х рр. у Луцьку зосередилося багато українських емігрантів з табору УНР. Настоятелем української церкви в Луцьку був протопресвітер Армії УНР о. Павло Пашевський, концесіонером гімназії – Євген Іванович Петриківський, з доньками якого Ангелина Василівна приятелювала протягом усього свого життя.

У її розповідях траплялося чимало відомих і знайомих імен. Дуже тепло відгукувалася про родину знаного українського есперантиста інженера Анатолія Коха, який завідував бібліотекою Луцької "Просвіти". З обома його синами Ангелина вчилася разом у гімназії, а старший, Юрко, був її близьким товаришем. Про молодшого, Богдана, майбутнього львівського актора, вона писала в газеті "Просвіта", що його артистична кар'єра починалась на учнівський ялинці 1931 р., де він завзято танцював. При зустрічах у Львові їм було про що поговорити. Юрко Кох, як і більшість її друзів, належав до молодіжної націоналістичної організації, був одним із тих, хто піднімав синьо-жовтий прапор під час проголошення Української державності 1941 р. в Луцьку, виступав на вічі на центральній площі міста. За це був заарештований і запроторений до фашистського концтабору, де трагічно загинув. Ангелина Василівна берегла як дорогу реліквію фотографію, зроблену в Луцьку перед самою війною, на якій вона йде в оточенні двох своїх найближчих друзів. Прізвища другого я не запам'ятала, а може, й не чула, запам'ятала тільки фото: трое молодих людей з чудовими, усміхненими, просвітленими обличчями крокують сонячною весняною вулицею і від них віє радістю й силою. Обоє юнаків загинули від рук фашистів, а на честь старшого брата Богдан Анатолійович Кох назвав свого сина – знаного львівського художника, – Юрком. Одному з тих юнаків належало й серце Ангелини, яка так і залишилася самотньою, вийшовши заміж аж у пенсійному віці. Серед її гімназійних друзів був також Ростик Сочинський, він закінчив потім медичний факультет Варшавського університету, 1944 р. був ув'язнений у Заксенгаузені, пізніше виїхав за кордон і до кінця свого життя працював лікарем у Сполучених Штатах Америки.

З гордістю згадувала вона про значний передвоєнний розвиток української сільсько-господарської кооперації на Волині й у Галичині. Коли мені довелося впорядковувати у Варшаві архів Української Парламентарної Репрезентації в польському Сеймі, це послужило приводом для наших докладних розмов про українських послів від Волині. З великим пієтетом А.Кабайда-Саєнчук розповідала про сенаторку Олену Левчанівську, з донькою якої була приятелювала, і для фільму про яку розшукала у себе чудові фотографії. Коли зайшла мова про Володимира Островського, луцького видавця й громадсько-політичного діяча,

виявилось, що вона знала і його родину. Досить було заговорити про якусь особу з 20-30-х рр., пригадати чиєсь прізвище, як виявлялося, що Ангелина Василівна не лише пам'ятає цих людей – а пам'ять вона мала художню, образну, – але й знає про подальшу долю родини, дітей, часто, на жаль, трагічну.

У 1937 р., через матеріальні труднощі, адже батькам доводилось підтримувати на вищих студіях старших дітей, Анатолія й Галину, Ліна була змушена перервати навчання і протягом року заробляти приватними уроками. У вересні 1937 р. поїхала до Варшави і вступила в університет на відділ слов'янської філології, де навчалось багато її земляків. Серед професорів, чиї лекції пощастило слухати у Варшавському університеті, називала Романа Смаль-Стоцького, Мирона Кордубу, Владислава Татаркевича. З варшавських часів була знайома з редактором журналу "Рідна мова" Іваном Огієнком. У 1994 р. Ангелину Василівну запросили до участі в ювілейній телепередачі про митрополита Іларіона (проф. Івана Огієнка) на Львівському телебаченні.

Згадувала бурхливе життя Української Студентської Громади у Варшаві, активним діячем якої був тоді майбутній голова ПУНу й редактор "Українського слова" Олег Штуль. Громада часто влаштовувала відчити, літературні вечори, диспути, на які запрошувала Дмитра Донцова, Олену Телігу, Євгена Маланюка, Юрія Липу, – при них росла й формувалася українська молодь. Ангелина Василівна дуже цікаво розповідала про свої враження від зустрічей з цими визначними особистостями, живо змальовувала їхні портрети, зафіксовані очима молоді, захопленої всім новим студентки*. Серед сердечних друзів згадувала Наталку Пилипчук, чорняву красуню, яку разом з Ангелиною Кабайдою можна побачити на фотографіях, опублікованих у збірниках "Париж – Олегові Штулю" та "Олена Теліга". Пригадую, як описувала свій перший студентський бал, на який Наталка пошила собі чорну суконку, а вона – блакитну і як танцювали на балу, а найкраще з усіх танцювала й користувалася шаленим успіхом у кавалерів незрівнянна танцюристка й чарівна жінка Олена Теліга. Пізніше Наталка Пилипчук опинилась аж у Венесуелі, й коли десь 1990 р. відновились контакти з батьківщиною, приїжджала на зустріч випускників Луцької гімназії. Дуже хотіла, щоб Ангелина Василівна поїхала до неї в гості до Венесуели. Це був неймовірний проект. Незабаром Наталка померла, але в пам'ять про неї її чоловік запрошував Ангелину Василівну, щоб таки конче приїхала. Довідавшись про її тяжку хворобу, обіцяв улаштувати якнайкраще лікування, надіслав офіційне запрошення. Хоч усі розуміли нездійсненність цих фантастичних планів, але останній рік її життя був зігрітий і якоюсь надією на диво: що ніби десь існує такий собі "Парадиз" із сонцем, морем та пальмами, й досить потрапити туди, щоб усе стало добре.

Але повернімось до 1939 року. Навчання в університеті перервала війна, Ангелина Василівна змушена була знову заробляти на життя приватними лекціями, а з 1940 р. – працювала вчителькою в Тишівцях Люблинського повіту, потім кілька років була вихователькою в жіночих гуртожитках у Холмі та Володаві. З

* У 1992 р. було записано дві телепередачі спогадів про Євгена Маланюка та Олену Телігу.

цих голодних і бідних часів залишились у неї зворушливі спогади від спілкування з українськими селянами Підляшшя. Любила згадувати про “хмаків” – так називали один одного мешканці Володавщини, у північно-підляській говірці яких збереглася цікава форма дієслів з “хм”: “ходилихмо”, “робилихмо”, “сміялихмося”. Коли зустрічались, чи листувались з Галиною Михайлівною Букоємською (дівоче – Більчук, багатолітній політв’язень, яка мешкає тепер у Золочеві), з якою разом учителювали у м. Тишівцях, називали себе взаємно “хмаками”. Один із листів 1944 р., написаний віршем, має звернення:

“Мій любий Хмаку!” і підписаний – “Твій Хмак”.

Парадоксально, але якраз праця й життя в страшних воєнних умовах яскраво виявили вроджений педагогічний хист Ангелини Василівни. Цікаво, що вона мала багато різних талантів, але була настільки скромною й делікатною людиною, що завжди залишалася наче в тіні співрозмовника, підкреслюючи саме його унікальність. Її образна пам’ять ґрунтувалася великою мірою на художніх здібностях – Ангелина Василівна сама дуже любила малювати й займалася цим усе життя – і в гімназії, і під час учителювання на Підляшші та Холмщині, й у Львівському університеті. Під час праці на кафедрі географії виготовляла все наочне приладдя, робила креслення. Там познайомилась із Оленою Степанів, легендою українських визвольних змагань, вченою-географом, яка від половини 1945 до кінця 1947 р. виконувала обов’язки доцента на географічному факультеті й викладала економгеографію капіталістичних країн. Це було ще перед її арештом у 1949 р.; Олена Степанів запам’яталась як маломовна й трохи сувора, зосереджена на своїх думках. Обов’язки на кафедрі виконувала чітко, завжди була дуже пунктуальною. Очевидно, від того часу тривало знайомство і зворушлива дружба на все життя з географом Северином Пастернаком – братом відомого археолога Ярослава Пастернака.

Пізніше Ангелина Василівна незмінно випускала стінні газети філологічного факультету, займалася оформленням кабінету франкознавства. Також віршувала, часом любила написати комусь листа у формі вірша чи поеми. Показувала оправлений у полотно альбом з рисунками й карикатурами (робленими під час різноманітних засідань та зборів) на всіх викладачів філологічного факультету, доповнений дотепними віршованими текстами, який вони створили разом з Валентиною Семенівною Черняк. З рисунків поставали індивідуальні характери, тексти в жанрі оди розповідали про діяння кафедри, діалектологічні експедиції тощо. Альбом також залишився у родини. Пам’ятаю, як розказувала про колоритну львівську постать тих часів – професора Михайла Рудницького, з яким любила прогулюватися в університетському парку, розмовляючи на різні теми. Професор часто запрошував їх, студенток, до себе на чай, а Ангелина Василівна була його патнером у грі в шахи. І далеко не завжди програвала, – усміхалась вона.

До кожного епізоду з минулого часто згадувала й відповідну поезію, якої Ангелина Василівна легко цитувала з пам’яті силу-силенну. Серед найулюбленіших авторів була Леся Українка, творчість якої цінувала понад усіх письменників. Любила повторювати, що Леся Українка – надто інтелектуальна й сильна авторка, щоб її ставили на сцені українські театри, що у нас її поки що мало

розуміють. Близькою була їй і за волинським походженням, тим що оспівала рідну Волинь і "красу України – Подолля", та насамперед – своїм незламним духом і силою патрітичного почуття. Любила розповідати про мандрівки місцями, пов'язаними з Лесею Українкою та її родиною, зокрема, про Колодяжне, де часто бувала. Іронізувала з нового й фамільярного терміну "Лесезнавство", обурювалася новою американською модою "дослідження" творчості з погляду різних збочень і патологій. Взагалі разило її простацтво й фамільярність у ставленні до класиків української літератури. Пригадую, як схвильовано розповідала нам, що зустріла якось на вулиці "русскаязичну" даму з собачкою, яка гукала на свого бульдога "Тарас! Тарас!". Спитала: "Бачите, як вони дозволяють собі глумитися з почуттів кожного українця, а що було б, якби якийсь українець осмілювався на подібне святотатство стосовно котрогось із російських класиків?" А тоді вже починала цитувати улюбленого Степана Руданського, гуморесок якого знала безліч, і ми відводили душу.

Варто згадати і про тонке почуття гумору, властиве Ангеліні Василівні. Особливо воно озивалося тоді, коли до нас заходила Валентина Семенівна. Про Валентину Семенівну Черняк, яку любили, й гострого язичка якої побоювалися всі покоління студентів української філології Львівського університету, викладачі, – та й професори, – варто писати окремо. Недарма цих скромних лаборанток кафедри української мови так поважав і цінував тодішній ректор Євген Лазаренко – великий патріот і дуже світла особистість. Дотепи й оповідки Валентини Семенівни, які вона виголошувала з цілковито серйозною міною, ідеально імітуючи будь-які говірки чи стилі мовлення, змушували втаємничених не тільки сміятися, але й червоніти від їдкої іронії й сарказму, спрямованих проти всього тупого, фальшивого, зрештою – антиукраїнського. Вона була таким собі птахом-пересмішником. А коли вже сходилися дві ці волинянки, треба було стежити за кожним словом, бо всяка недолуга фраза чи неграмотна мовна конструкція одразу потрапляли в жорна цих двох тонких експертів мовної культури й ставали предметом прискіпливого й дотепного аналізу. Приємність слухати ці розмови була рідкісною й залишала відчуття унікального поєднання гостроти тем і слів зі зворушливою прихованою турботливістю та любов'ю, з якою співрозмовниці ставились одна до одної. Це були своєрідні мовні коди, зрозумілі лише втаємниченим.

При цих розмовах і я почувалася не зовсім чужою, бо ж і мої батьки – обоє філологи – теж свого часу пройшли через університетську школу Валентини Семенівни, а Ангеліна Василівна завжди добрим словом згадувала про своє знайомство з таким любим мені батьком, який так несподівано відійшов від нас. Об'єднувало нас і це спільне відчуття втрати найближчих нам людей. Для Ангеліни Василівни такою особою була й кохана мама, яка дожила була з нею до поважного віку, і з якою вони разом тепер спочивають на світлому пагорбі Личакова. Пам'ятаю ці наші дискусії про вічність і пам'ять, про сенс життя, пронизані мудрою й спокійною філософією до кінця. До речі, останнім прихистком і поміччю, коли хвороба невблаганно підточувала сили й не дозволяла більше читати, стало для неї знання поезії. З сучасних поетів любила Василя Симоненка, Леоніда Кисельова й Ліну Костенко.

Дуже високо цінувала Ангеліна Василівна творчість Івана Франка, не тільки з часів своєї праці в кабінеті франкознавства, а ще з родинного дому. Завідувачем Кабінету франкознавства вона стала в лютому 1960 р., завдяки підтримці ректора, великого українського патріота, Євгена Лазаренка, з яким часто зустрічалась у карпатських походах. Розповідала, як, мандруючи горами, вони влаштовували багатогодинні змагання з декламації української поезії: вона, Зеновія Тарасівна Франко і Євген Костевич Лазаренко. Любила поему "Мойсей" і часто цитувала. Працюючи в Кабінеті, переклала цілу низку статей Івана Франка, опублікованих польською мовою в часописі "Kurjer Lwowski". Наводила багато прикладів з поетичних творів Франка своїм учням, яких не просто готувала до вступу в університет чи навчала української мови, ні, – плекала їх. Взагалі дуже любила опікуватись молоддю, дітьми – це спілкування давало їй надію на майбутнє Української держави. Тому в кожного намагалася вкласти своє серце й любов до рідного слова. Учні були для неї людьми, особистостями, в кожному хотіла знайти іскру доброго й роздмухати її. Дивно, але в розмові з нею я ніколи не відчувала великої різниці віку, яка нас розділяла.

Подиву гідною була відкритість і готовність вислухати кожного, хто приходив до нас у кімнату – а люди були прерізні і з усіх-усюд. З кожним знаходила спільну мову й старалася допомогти всім, хто потребував якоїсь помочі й розради. Страшенно раділа, що після стількох років вже "пенсійного" життя потрапила в таке чудове місце як архів, де кожен день траплялося стільки нового й цікавого. Дивувалась, як люди можуть вважати архів нудним, бо там, мовляв, усе старе. Думаю, великою мірою вона сама робила це місце таким гарним і привабливим для інших, адже просто випромінювала доброзичливість і тепло. Наш обідній чай, на який традиційно приходили Уляна Ярославівна Єдлінська і Ярослав Романович Дашкевич, часто перетворювався на дискусійний клуб з питань політики, історії, літератури. Це притягало до нашої кімнати багатьох різних людей з різних країн, які відчували приємність від спілкування з Ангеліною Василівною. До неї тяглися й "архівна" молодь, і мої приятелі та знайомі.

Часто відвідувачі, які приходили спершу до мене з якимись питаннями, потім дивним чином опинялись навпроти столу Ангеліни Василівни, а за якийсь час я зауважувала, що вони вже починають приходити і навіть приїздити, щоб зустрітись саме з нею. Так було з тими дивовижними хлопцями з Холодного Яру, які навіть у часи національного піднесення на початку 90-х дивували Львів своїми справжніми свитками, оселедцями на голові й кошлатими шапками. Вони просто закохались у Ангеліну Василівну й ставились до неї, як до рідної людини. Думаю, їх приваблювала непідробна сила національного почуття й ентузіазму, який виникав у цих щирих бесідах про долю України.

Або, знову-таки, коли до нас заблукав, як ми його назвали пізніше – Рубрук, – західний німець Мануель Пресснер з Франкфурта, котрий ішов пішки через усю Європу й Україну, через Закавказзя й Середню Азію – до Китаю, озброєний лише томиком Лін Ютанга про "Мудрість усміхненого життя". Той дивак здався нам спочатку майже нереальним і навіть ненормальним, та у звичному розумінні він і не був "нормальним". Та хіба ж нормальна сучасна

людина йтиме пішки через такі небезпечні й малоцивілізовані землі, оминаючи великі шосе, не маючи ані грошей, ані мобільного зв'язку, без знання мов, з самим лише наплечником та примочованим до нього казанком, озброєна тільки усмішкою та просвітленою східною філософією любові до всього живого й мудрості Шляху? Спершу Ангелина Василівна скромно попередила через мене, що німецьку мову вона вчила дуже давно й майже її забула, та не встигла я спам'ятатись, як вона уже жваво бесідувала з Мануелем, якого ми поїли чаєм і чимось частували, про красу природи, мандрівки в гори, про книжки, і виявилось, що вони чудово розуміються. Коли Мануель прийшов знову наступного дня й не застав Ангелини Василівни, то шкодував, що не побачив цієї милої пані "wie ein Engel" (як Ангел), – точно відчув він. А після його відходу ми довго говорили з Ангелиною Василівною про його шлях, який не важливо пройти за скількись часу, не важливо досягти якоїсь точки, – важливо просто йти, спілкуючись з людьми, природою, дорогою, каменем, травинкою...

Ангелина Василівна прийшла до нас в архів як Саєнчук. Я вже згадувала, що вона вийшла заміж аж у пенсійному віці, після смерті мами, виростивши дітей покійної сестри Ірини, в заміжжі Березіної... Олександр Миколайович Саєнчук також походив з Волині. Дитиною пережив страшну трагедію – вся його родина загинула у спаленому поляками під час акції "Вісла" українському селі Павлокомі. Ангелина Василівна багато про це розповідала. Але згадувала вона й про світлі дні. Спершу довго вагалася, чи варто виходити заміж у такому поважному віці, та ще й за вдівця, але подружжя виявилось дуже вдалим: несподівано в житті неначе почалося свято. Ангелина Василівна згадувала, як жили в світлому просторі помешканні з чудовими картинами й дзеркалами, як часто слухали музику, приймали гостей, танцювали. Обое дуже любили природу, багато мандрували, їздили на прогульки до лісу. Доглядала за ним як могла, проте ідилія тривала всього кілька років: чоловік, як і вона сама, мав хворе серце. Згадувала про нього з великою повагою і вдячністю.

В архіві Ангелина Василівна працювала всього 5 років. Спершу вона допомагала у підготовці до друку збірника листування з Кирилом Студинським, складала довідки до анотованого покажчика адресатів, перекладала з російської мови деякі листи. Робила це дуже акуратно, скрупульозно, навіть елегантно. Потім як палеограф вона взялася продовжувати працю над виявленням і опрацюванням текстів до видання "Інвентарі XVI-XVII ст. у фондах Центрального державного історичного архіву у Львові". Переглядаючи фонди й складаючи картотеку інвентарів маєтків, сіл, окремих будівель, майна, бібліотек, вона дуже захопилася цією темою. Натрапляючи на цікаві описи, обов'язково читала вголос особливо вдалі місця, виписувала незнайоме слівництво, мовні звороти. В архіві залишились створені нею дуже акуратні картотеки, заповнені рівним чітким почерком картки з виписками, нотатки. Вони позначені великою любов'ю й увагою до мови.

Праця в архіві подала ідею ще одного проекту – залучити Ангелину Василівну до перекладу книги Дениса Зубрицького "Хроніка міста Львова". Вона мала перекласти першу частину, Уляна Ярославівна Єдлінська – другу, а Валентина Корнилівна Сіверська взялася за покажчики й перевідні таблиці, чого,

крім неї, досвідченої архівістки, зробити не міг би у Львові вже, мабуть, ніхто. Цікаво було спостерігати, як спілкувалися під час цієї праці знайомі з часів юності Ангелина Василівна й Валентина Корнилівна: Сіверська лаяла й кляла Зубрицького, який "спеціально" так понакручував у тексті, щоб ніхто нічого не міг знайти, а Ангелина Василівна лише по-ангельськи посміхалася на всі ті тиради "коханої Валюні". На жаль, відійшли від нас обидві, одна за одною. Зараз проект видання "Хроніки" Зубрицького реактивовано і є надія, що воно таки побачить світ у новому перекладі. Це дозволить зберегти також працю, вкладену у видання і Ангелиною Василівною, і Валентиною Корнилівною, які тихо, але наполегливо робили свою справу.

У нас виявилася ще одна спільна знайома, також з Волині, чудова людина, яку любили всі покоління студентів університету: лікар-отоларинголог Емілія Трохимівна. Я пам'ятала її з раннього дитинства – від доторку її делікатних рук одразу минав біль і страх. У розмові з Ангелиною Василівною несподівано виринуло, що це її близька подруга ще, здається, зі школи. Колись, дівчатками, вони разом грали в аматорській виставі феєрії Лесі Українки "Лісова пісня" – одна, здається, Міля Трохимівна – Русалку Польову, а Ангелина Василівна – Русалку Лісову. Ці образи напрочуд пасують до обох, як до уособлення добрих і мудрих сил волинської природи.

Ангелина Василівна так і залишиться в моїй пам'яті Лісовою Русалкою на тлі світлих поліських лісів і прозорих озер...

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 821.161.2.09'06(092)А.Кабайда.093

НЕЗАБУТНЯ І НЕПОВТОРНА ОСОБИСТІСТЬ

Дмитро Гринчишин

Моє знайомство з Ангелиною Василівною Кабайдою відбулося ще в студентські роки, коли працював після занять лаборантом на кафедрі української мови. Ангелина Василівна у той час працювала старшим лаборантом кафедри геоморфології географічного факультету, але часто приходила на кафедру української мови до своєї подруги Валентини Семенівни Черняк. Їх ріднила Волинь, де вони народилися а також. Луцька гімназія, у якій вони навчалися. На якийсь час дороги їхні розійшлися: Валентина Семенівна навчалася у Вільнюському університеті, Ангелина Василівна – на слов'янській філології у Варшавському університеті. Воєнні лихоліття не дали тоді змоги закінчити ці вузи й здобути вищу освіту. Після Другої світової війни обидві волинянки знову зустрілися, але вже у старовинному Львові. Тут вони вступили на українську філологію й успішно заочно закінчили відділення. Тут розкрився їхній талант й організаторські здібності.

Перше знайомство з Ангелиною Василівною справило на мене приємне і незабутнє враження. Мені запала в душу її зовнішня привабливість, інтелігентність, скромність, мила усмішка, допитливість, ласкавий голос, вміння контактувати з людьми. Ангелина Василівна цікавилась усім: вона розпитувала мене, де я народився, хто мої батьки, яку і де закінчив школу, чому вступив на філологічний факультет, а не на математичний, фізичний чи якийсь інший, як я складав вступні екзамени, чи подобається мені університет, коли і як готуюся до занять, які дисципліни я люблю, чи беру участь у наукових гуртках, як проводжу вихідні дні, чи подобається мені лаборантська робота... Звичайно, що така щира й безпосередня розмова не могла не викликати у мене захоплення співрозмовницею. Згодом, коли Ангелина Василівна перейшла працювати на філологічний факультет, спочатку старшим лаборантом, потім завідувачкою Кабінету франкознавства (з 1965 р. аж до звільнення, тобто до 1973 р. вона була старшим лаборантом кафедри української мови) мої зустрічі з нею стали частішими.

На філологічному факультеті Ангелина Василівна працювала 17 років. Вона користувалася заслуженою повагою й авторитетом. Її любили викладачі й студенти. Ангелина Василівна працювала самовіддано, творчо, з повною віддачею сил. Поєднуючи в собі хист художника і доброго знавця філології, особливо історії української літератури й творчості І.Франка, та володіючи великими організаторськими здібностями, Ангелина Василівна багато зробила для піднесення авторитету Кабінету франкознавства. Як старший лаборант і керівник Кабінету, вона постійно поповнювала його новими матеріалами, оформляла численні експозиції, складала карти про місця перебування І.Франка, а також бібліографію з франкознавства, брала найактивнішу участь у проведенні Фран-

ківських конференцій, виступала з науковими доповідями та повідомленнями, перекладала українською мовою статті І.Франка, писані польською, зокрема "Голод у Росії", "Карпатська політика" та інші, проводила цікаві й змістовні екскурсії з делегаціями зарубіжних країн, всіляко й постійно допомагала студентам у навчанні. Не було жодного випадку, щоб вона комусь відмовилася допомогти в чомусь, що стосувалося проблеми франкознавства.

Ангелина Василівна була тактовною, чуйною і товариською. Я ніколи не бачив її сердитою, похмурою, а завжди усміхненою, зосередженою, милою, незважаючи на часті хвороби. Зачаровувала вона друзів своїм мистецьким умінням малювати, декламувати напам'ять надзвичайно велику кількість поетичних творів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Ліни Костенко й Василя Симоненка. Це завжди викликало у колег подив і захоплення.

Часто я зустрічався з Ангелиною Василівною на вечірках, які організовували учасники діалектологічних експедицій після їх закінчення: збиралися переважно у помешканні Ангелини Василівни на вул. Шашкевича або на квартирі Степана Михайловича Криворучка на вул. Устияновича. Ангелина Василівна брала активну участь у багатьох експедиціях. Чотирнадцять разів виїжджала вона на рідну Волинь збирати матеріал до Атласу української мови. Їхала вона туди з чудовим настроєм, бо добре знала говірки Волині й Полісся, бо тут вона народилася, минуло їй дитинство. Їй завжди доручали збирати матеріал з лексики, оскільки вона вміла викликати зацікавлення в інформаторів, знаходити індивідуальний підхід до кожного з них. Зібрані Ангелиною Василівною діалектні матеріали є достовірними і переконливими. Вони свідчать про наукову сумлінність дослідниці.

Ангелина Василівна відзначалася великою працелюбністю. Вона ніколи не цуралася чорнової роботи, з великим запалом бралася до будь-якої роботи. У відділі мовознавства Інституту українознавства НАН України Ангелина Василівна успішно розшифровувала магнітофонні діалектні записи з території південно-західного наріччя.

Минуло чимало років, як відійшла у вічність дорога Ангелина Василівна. Але пам'ять про неї, як людину порядну, інтелігентну, доброзичливу, скромну, назавжди збережеться у серцях тих, хто її знав і з ким вона працювала.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 821.161.2.09'06(092)А.Кабайда.093

В ЇЇ ОЧАХ ЗАВЖДИ СВІТИЛИСЬ СПОКІЙ І ДОБРОТА

Левко Полюга

Не любов, не примха й не пригода, –
Ще не всьому зватися дано!
Ще не завжди у глибинних водах
Відшукаєш непорушне дно.

О.Теліга

Коли під осінь життя перегортаєш сторінки молодості та зрілості, одні за одними постають людські силуети. Якись освітлюють стежки минулого, а інші... Бодай не згадувати! Одною із тих світлих силуеток з мого минулого виринає постать Ангелини Кабайди. Це була людина, яка своєю благородною, якоюсь аристократичною манерою вміла притягати до себе. У сірій буденщині завжди прагнеться отого аристократизму, спокою і доброти. З нею було легко й добре розмовляти, спілкуватися, ходити, зустрічатися і навіть поряд сидіти. А ще до неї приваблювала її ерудиція та глибокі знання з різноманітних ділянок культури, освіти, науки. Сьогодні, коли аналізую свої зустрічі з панею Ангеліною, її присутність у середовищі людей, мені видається, що вона ділила їх на дві категорії: таких, кого не впускала у свій внутрішній світ і відмежовувалася від них тільки їй відомою невидимою перегородкою, і тих, з якими вона жила єдиним духом, спільними думами. Це були близькі приятелі, і серед яких, як мені відомо, була Валентина Семенівна Черняк, а також ті, з якими Ангелина Василівна почувалась вільною.

Для всіх, хто її знав менше, вона видавалася якоюсь тасмничою, хоч до мене й до моєї дружини ставилася щиро і привітно. Я постійно відчував, що вона хотіла б, але не може всього сказати. Сьогодні усвідомлюю, що це було зовсім закономірним для тих часів. Розумію і те, що тоді, коли був студентом, вона ставилася до мене щиро, але не зверхньо, як до значно молодшого, але приємно було, що серйозно трактує мої слова, думки, вчинки. Взагалі, якщо говорити про слова, то вона якось оригінально, по-своєму відчувала і розуміла їх. Хто її пам'ятає, то напевно звернув увагу на те, що Ангелина Василівна, чи слухаючи когось, чи намагаючись щось висловити, ніколи не робила цього відразу, не застановляючись. На якусь мить вона ніби спинялася, а згодом, мудро і спокійно дивлячись в очі співрозмовникові, розповідала, ніби сіяла слова на зорану ниву. Інколи я чув від неї вислів: "Яке запашне слово!" Вона любила гарні слова. Такі залишилися в мене загальні враження від цієї непересічної особистості. А ще пам'ятає зберегла кілька конкретних штрихів...

Кафедра української мови Львівського університету ім. І.Франка, де я ще студентом у вільний час працював лаборантом, а після закінчення університету не поривав з нею, не раз організовувала виїзди за місто, прогулянки "на

природу". Валентина Семенівна та Ангелина Василівна, які були душею товариства, не раз запрошували й мене. На одній із таких прогулянок до весняного яворівського лісу, у великому гурті молоді я познайомився зі своєю майбутньою дружиною.

А ще був чарівний осінній день, який дуже яскраво пам'ятаю, з виїздом до оброшинського лісу. На прогулянці тоді були професор І.Керницький з Інституту суспільних наук, де вже і я працював, професор І.Ковалик з найменшою дочкою, багато працівників кафедри, а серед них Андрій Скоропада, який дійшов до захисту кандидатської дисертації, на якому оголосили, що він був в УПА. Опісля його звільнили з університету. Серед присутніх, звичайно, були В.Черняк та А.Кабайда. Провадив усіх я, бо це були мої рідні місця. Перекидалися жартами, хтось затягав пісню, Іван Ковалик, виламавши тоненького прутика, лоскотав когось по шиї і вигукував "Комар!" І коли той хтось, а була, пам'ятаю, серед них і пані Ангелина, намагався спіймати на шиї отого комара, всім це видавалося дуже смішним. Раптом галасу наробив Іван Михайлович Керницький. Коли збіглися всі до нього, побачили, що він стоїть над величезним пнем, оброслим опеньками, й нікого до нього не допускає. Мовляв, сам знайшов, сам і зрізати буду. І нарізав цілий кошик опеньок. Згодом розповідав, як хвалила його дружина Олена Петрівна за спритність. Тоді в лісі, здається, Ангелина Василівна сказала: "Нікому нічого не заздрю. А якщо хтось набере грибів, заздрю".

Мандруючи так лісом, ми дійшли до його краю, звідки виднілася вся в саді моя рідна хата. Усі ми й попрямували до моєї мами. Хтось з наших організаторів жартував, що привели мамі невісток. Було багато й інших розмов. Згодом ми пішли в сад. Яблука вже були зібрані. Вони лежали на тоці стодоли, яку ще не встигли повністю розібрати для колгоспу, на спеціально приготованих полицях. Згодом Ангелина Василівна згадувала, що ще стільки в одній купі яблук не бачила.

Пригадується мені Ангелина Василівна і з приватної вечірки в її домі, де вона зі своєю сестрою була милою гостинною господинею. Вона мала особливий сентимент до сестри і до її дітей, які також їй віддячували любов'ю. Це впадало в вічі.

Не можу не згадати і такого чисто особистого моменту. Будинок, в якому мешкала пані Ангелина, стояв на вулиці Шашкевича напроти Залізничної райради, де був і загс, в якому ми з дружиною реєстрували наш цивільний шлюб. Було скромно. Ми виходили вдвох того весняного дня з будинку. І треба ж було... Зустрічає нас якогось дня Ангелина Василівна й каже: "А я була на балконі і бачила вас окрилених і щасливих. Я здогадалася що ви одружилися і першою вітала вас". Через стільки років знову хочеться подякувати їй за ці доброзичливі вітання.

...І ще з приємністю згадую Ангелину Василівну в танці. У вальсі вона була особлива. Коли ми бували на університетських вечорах, то шукали себе, щоб відчувати задоволення. Висока, струнка, вона кожним па ніби щось гарно розповідала. Щойно згодом, коли можна було згадувати заборонені імена, вона розповіла, що зустрічалася з О.Телігою, яка була професійною балериною. Мені подумалося: а може, пані Ангелина від неї перейняла ту легкість танцю?

Мені досі жаль, що не прийняв колись через брак часу її запрошення відвідати її і не вислухав спогадів про перебування у Варшаві, де вона зустрічалася з О.Телігою, Б.Кравцівим, І.Огієнком, Т.Лер-Сплавінським і багатьма іншими. То ще одна наша втрата. Кажуть, що Ангелина Василівна сама дещо зі спогадів та документів призибувала. Добре було б це віднайти та опублікувати. Жорстокі часи так безжально не давали їй свободи виявити свою думку, то нехай би хоч у незалежній Україні ці думки звучали вільно і теплота її слів не покидала нас.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 821.161.2.09'06(092)А.Кабайда.093

СВІТЛЯЧОК ІЗ ЛЮДСЬКОЇ ГУЩІ (Спогади про Ангеліну Кабайду)

Уляна Єдлінська

Нас зблизили Карпати. Ангеліна Василівна, родинним корінням, душею і серцем волинянка, особливо любила гори; карпатський пейзаж, зовсім відмінний від волинського, був для неї близьким і дорогим. Упродовж тривалого часу влітку хоч ненадовго приїздила туди, переважно зупинялася в Косові. Хата пані Магдалини була для неї немов рідна, і вона завжди була дорогою гостею для господарів, а згодом – тільки для господині, яка стала вдовою. Сюди Ангеліна Василівна приводила всіх, хто із її знайомих опинявся в Косові – чи то в складі діалектологічної експедиції, учасником якої вона була, чи серед тих, хто, немов на прощу, стікався в гори. Пані Магдалина завжди сердечно приймала своїх гостей, для кожного знаходила куток, вкритий килимком власної роботи, часом вже прибляклим від давнини.

Особливим був Косів одного далекого літа початку шістдесятих років. Наш невеликий гурток – Зеня Франко з сином Юрком, Марійка Вальо і я – мешкав у добрих господарів у хатині, що пристала до схилу гори. В іншому кутку жив незабутній пан Лев Долинський – науковий співробітник етнографічного музею зі своєю малою ще тоді Мар'яною, пізнішою жертвою розправи над студентами-істориками Львівського державного університету ім. І.Франка в 1973 р.

Рано-вранці пан Лев стукав палицею у наше вікно, не давав марно просипати день, тут же надходила Ангеліна, і ми йшли на цілий день у гори. Пан Долинський був неповторним провідником по горах. Колишній пластун, він водив нас місцями своєї юності, здається, знав кожну стежину, кожне джерельце, кожний куток, з якого нібито визирали міфічні постаті, витворені фантазією гуцулів. Це була улюблена стихія Ангеліни. Вона і пан Лев вникали в таємничий світ Гуцульщини і Волині і своїми живими розповідями забирали туди й нас. Бувало, дорогою (реальною!) зустрічали геологів Львівського університету, які шукали земних скарбів, на чолі з ректором, рівного якому не знає університетська історія, проф. Євгеном Лазаренком; з ними ми проводили решту насиченого дня. І тоді це було справжнє свято поезії. Важко було збагнути, чия пам'ять – Ангеліни Василівни чи Євгена Костянтиновича – зберегла більше поетичних рядків різних періодів історії української та інших літератур. Зеня Франко була вірна своєму Дідові, тому переважно "Лис Микита" супроводжував нас у дорозі.

Часом ми заходили в гості до професора Михайла Рудницького, який традиційно, рік-у-рік, відпочивав у Косові. Тоді слухали його дотепних розповідей з життя львівської довоєнної богеми. Робили ми фотографії мешканців-горян: чоловіків на косовиці, дітей, що назбирали хмизу і несуть, щоб підтримати домашнє вогнище.

Одного дня ми вибралися до Криворівні, на жаль, музей був зачинений, хоч під дверима стояла онука І.Франка. Пішов рясний дощ, ми в дощовиках заховали голови під дахом будинку. Невдовзі буря вщухла, і тихо, немов за велінням чарівної палички, перед нами виринула веселка, одним кінцем уп'явшись у Черемош, така незабутньо виразна, велично-кольорова у своїй передбаченій природою красі. Невідомо, чи цей образ надихнув Ангеліну, зберігшись у її пам'яті, але згодом (1966) вона опублікувала наукову статтю "Із спостережень над західноукраїнськими лексичними діалектизмами". "У статті, – пише автор, – розглядаються найменування одного атмосферного явища, яке в літературній мові має тільки дві назви: веселка і райдуга (радуга)". Дослідивши це мовне явище на діалектному матеріалі, при збиранні якого Ангеліна Василівна брала активну участь, на широкому просторі від північної Волині до Закарпаття, вона зробила висновок: "Можна твердити, що в західноукраїнських говорах побутує понад сорок лексичних варіантів назв веселки". Авторка з властивим для неї мовним чуттям детально проаналізувала усі ці варіанти з погляду етимології і словотвірної будови слова, що особливо зв'язані з асоціаціями, викликаними цим природним явищем у мовлян. Стаття закінчується висновком: "Така різноманітність назв у визначенні одного явища свідчить про велику спостережливість нашого народу, про його багату фантазію, а також про багатство засобів словотвору української мови".

Минули роки... Якось я опинилася в Косові, відвідала літню вже пані Магдаліну. Вона зраділа, жадібно розпитувала про Ангеліну, сердечно, тепло згадуючи її. Тоді пані Магдаліна винесла з комори велику, з домашнього валяного сукна, колись, очевидно, білу одягу. Це була гугля, в якій пані Магдаліна за гуцульським звичаєм вінчалася. Веліла передати її на пам'ять від неї Ангеліні. Зворушливий був момент передачі цього дорогого предмета адресатові. Не дивно, що збудив спомини, витиснув сльози в особливо чутливої Ангеліни.

І знов декілька років залишилось позаду, миготіли події, люди. Ангеліна частину життя провела щасливо в товаристві свого цікавого й доброго чоловіка. Тоді ми тільки випадково з нею зустрічалися; вона щиро ділилася своїми клопатами й радощами, залюбки розповідала про часті спільні прогулянки до лісу, на гриби, по лікарські рослини, про насолоду від природи, справжнім цінителем якої був її чоловік. Переважно дотримувала їм тоді товариства пані Оленка Білик, приятелька Ангеліни, доня відомого професора-класика. Сама пані Білик була хіміком, і навчаючи цього предмета, не одному вступникові допомогла відкрити двері до медичного інституту.

Останні роки свого життя Ангеліна Василівна працювала в ЦДІА, сиділа за столом, при якому і я, працюючи там, провела чимало років. І тут вона також знайшла насолоду праці, відтворила в пам'яті колишнє знання латинської мови, кожний документ промовляв до неї новою сторінкою історії, яку вона так любила і цінила. Я часто приходила туди почерпнути новин інтелектуального життя, послухати живих розповідей Ангеліни про її гімназійні роки на Волині, університетські – у Варшаві, воєнні – де доля занесла, навіть на Холмщині, післявоєнні – у Львівському університеті, про безконечний потік людей –

знайомих і незнайомих – та події, часом відомі з інших джерел, але тут вони як частина реального життя особливо вражали почутими вперше фрагментами.

Завдяки її товариській, ніжній, цікавій, добрій вдачі раз започатковане знайомство по суті ніколи не переривалося. Наприклад, такою зворушливою була її приязнь з професором-геологом Северином Пастернаком, з яким вони разом у 50-х рр. працювали на кафедрі географії. У час повернення довгожданої волі відізналося до неї чимало колишніх друзів, з якими роз'єднала більшовицька стіна, приїздили сюди, щоб продовжити незакінчені колись розмови, наполегливо запрошували до себе в гості, де Ангеліна змогла б побачити світ, закритий для неї раніше. Та доля не передбачила тих приемних хвилин. Вона відійшла, а разом з нею – великі невикористані можливості її розуму й душі. Залишила після себе спогад незабутньої постаті з “плеяди малих людей”.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 821.161.2-94.09'06(092)А.Кабайда.093

МОЇ СПОГАДИ ПРО АНГЕЛИНУ ВАСИЛІВНУ КАБАЙДУ

Мирослав Мороз

Мої спогади сягають 1945-1946 рр., коли я став студентом українського відділення філологічного факультету Львівського державного університету ім. Івана Франка у Львові.

Але в кінці 40-х та на початку 50-х рр. наші зустрічі мали тільки епізодичний характер, і сьогодні я не можу пригадати, що в тому часі А.В.Кабайда робила, де працювала. Інколи ми тільки бачились, і все.

Влітку 1957 р. мене прийнято до праці на посаду бібліографа Інституту суспільних наук Академії наук УРСР. В Українському відділенні провідною темою наукових досліджень було франкознавство.

Відділенням української літератури завідував кандидат філологічних наук Олексій Никифорович Мороз (1908-1984). Саме він залучив мене до дослідження проблем франкознавства, доручив складання бібліографії творів Каменяра і літератури про нього. Почалася моя праця на полі франкознавства, яка безперервно триває й понині, тобто вже понад 40 років.

Працюючи на полі франкознавства і головно бібліографії І.Франка, я часто заходив до кабінету франкознавства університету. Вже не пам'ятаю сьогодні, хто завідував Кабінетом, певно Я.Шуст, але А.В.Кабайда там працювала.

Ангелина Василівна дуже прихильно поставилась до мене і моєї праці, допомагала всім, чим могла, шукала потрібні мені видання, позичала книжки, давала консультації і подібне. На цьому пункті почалось, росло і скріплялось наше знайомство. Ніхто у Кабінеті не ставився до мене так прихильно й доброзичливо, як саме Ангелина Василівна. Хіба що Я.І.Шуст, але він скоро помер.

Літом 1959 р. університет, кафедра української літератури і кабінет франкознавства організували поїздку по франківських місцях Прикарпаття, головно по Гуцульщині, Покутті, Буковині. Поїздка тривала два тижні і була успішною, учасники її зібрали багаті матеріали, які згодом використали в своїх наукових дослідженнях. Окрасою цієї експедиції був поет Дмитро Павличко, дуже ще молодий тоді, але вже мав славу першорядного талановитого літератора, перед яким світле майбутнє. Разом з ним була і його дружина, дуже вже молоденька.

Поїздка ця дала всім учасникам незабутні враження. Зустрічі з тваринниками полонин, лісорубами, плотогонами, учителями, таке ніколи не забудеться.

А.В.Кабайда і я були учасниками цієї поїздки. Було багато часу нам ближче познайомитись, поговорити. Основна ціль тих розмов – це проблеми франкознавства. Ми шукали місць перебування І.Франка, найбільшим задоволенням було пройти тими шляхами, якими ходив Каменяр.

А.В.Кабайда виявляла глибокі знання біографії І.Франка, це нам подобалось. Крім того, вона вела експедиційне господарство, потрібно було подбати про харч та нічліг, і вона з цим прекрасно справлялась. Її подругою в цьому була Платоніда Хоткевич, тоді вже трохи старша жінка, дружина письменника Гната Хоткевича. І по сьогодні пам'ятаю розповіді пані Платоніди про епізоди життя Гната Хоткевича, так живо й змістовно нею розказані. П.Хоткевич та А.Кабайда були в цій експедиції нерозлучні, всюди й завжди разом.

Минали роки... З 1959 р. я став працювати бібліографом у Львівській науковій бібліотеці АН УРСР, А.В.Кабайда продовжувала працювати в кабінеті франкознавства. У той час, а це були всі 60-ті рр., я посилено досліджував проблеми франкознавства і тому часто бував у кабінеті франкознавства, читав там, позичав книжки. І завжди користувався допомогою Ангеліни Василівни.

Кожного року восени влаштовувалась Франківська конференція, організатором яких був саме кабінет франкознавства. У ньому був і осередок редакції збірника "Іван Франко. Статті і матеріали". А.В.Кабайда полагоджувала всі справи, чи це участь у конференції, чи друкування статті у збірнику. А так як я постійно брав участь у конференціях та подавав статті до збірника, то і наші контакти стали регулярними та дружніми. Про кожну конференцію писали звіт і подавали до друку в журнал або газету. Писала звіти найчастіше Ангеліна Василівна. Але один звіт ми написали спільно (про 5-ту конференцію у 1960 р., друковано в журналі "Радянське літературознавство. – 1961. – № 1. – С. 151-152).

Така співпраця та такі відносини тривали всі 60-ті рр. Хмари почали згущатись на початку 70-х рр. У січні 1973 р. мене звільнено з праці у бібліотеці за подання у бібліографічному покажчику "Леся Українка" прізвища, якого не можна було назвати у радянських виданнях.

А над А.В.Кабайдою нависли інші хмари. Стало радянській владі відомим, що десь там в еміграції проживає її рідний брат, який мав за собою якісь провини перед радянською владою, що він є діячем буржуазно-націоналістичного табору, друкує статті, виступає з промовами тощо.

У пресі появлялися статті про нього, почалась нагінка і над його родичами, які проживали на Україні. Торкнулися ці події і А.В.Кабайди.

Вона проживала всі повоєнні роки у Львові разом з сестрою, прізвище її за чоловіком Бісяріна, імені не знаю. Працювала у Науковій бібліотеці Львівського університету, добрий спеціаліст, влада шанувала її. А це головню за те, що була дружиною відомого партизана, підпільника, учасника партизанського об'єднання імені Івана Франка, яке діяло у Львові в роки окупації і мало заслуги в боротьбі з фашизмом.

Пам'ятаю, що А.В.Кабайда виступила в пресі зі статтю "Не признаю тебе братом", у якій "відрікалась" від рідного брата, що не підтримує з ним контактів і т. д. Але така прилюдна заява нічого не дала. Постійно і наполегливо радянська влада та власті університету переслідували її. Понижувано в посадах, перекидано з одного місця на інше, звільнено з посади завідувача кабінету франкознавства.

Не помагали слова Ангеліни Василівни, що й вона причетна до участі її швагра (чоловіка сестри) у партизанській боротьбі, що вона помагала йому, згодом після загибелі його виховувала дітей його, не брано цього до уваги. Ці

нагінки тривали довший час, і вони дуже негативно вплинули на її здоров'я, вона гасла на очах. Інколи зустрічав я її і чув з уст її розповіді про цю несправедливість.

Ангелина Василівна Кабайда померла 1995 р., дня і місяця не знаю. Померла вже і її рідна сестра. Зовсім не знаю біографії і долі брата її, чи це яка помітна постать, цього вже не знаю.

Такі мої спогади про А.В.Кабайду. Залишилась в моїй пам'яті як людина гарна, добра, доброзичлива до всіх, з ким мала діло. Залишила ряд друкованих праць, переважно з франкознавства, всі вони названі у складеній мною бібліографії Івана Франка, виданій у Києві 1987 р.

Це прохання написати про Ангеліну Василівну спогади стане для мене поштовхом до збору ще інших відомостей; її діяльність на посаді завідувача кабінету франкознавства в університеті напевно буде ще висвітлена і в інших виданнях.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

УДК 821.161.2-6.09'06(092)А.Кабайда

СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ А.В.КАБАЙДИ

Іраїда Галенко, Ірина Вороновська

Історія науки, культури, мабуть, не була б повною, якби не враховувала спомини тих, хто брав безпосередню участь у розвитку важливих подій свого часу. На жаль, лише незначна частина з них залишає свої мемуари. Тому навіть побіжні спогади сучасників допомагають, хоч би частково, відтворити сутність тих подій і місце у них окремих особистостей. У зв'язку з 45-річчям від дня заснування кабінету (згодом, Інституту) франкознавства виникла необхідність відтворити і зберегти для історії образи тих, хто брав безпосередню участь у цих подіях. До них належить і Ангеліна Василівна Кабайда.

Ангеліна Василівна Кабайда (1919-1995) була всебічно обдарованою, ерудованою людиною з високим почуттям відповідальності за роботу, яку виконувала, з надзвичайно доброзичливим, уважним ставленням до колег і студентів. То був філолог у звичному, традиційному розумінні цього слова. Вона професійно розбиралася у проблемах літературознавства і мовознавства, мала ґрунтовні знання, особливо у сферах української і польської класики, також знала твори тих письменників, які до 1990 р. були забуті або маловідомі; у приватних бесідах Ангеліна Василівна часто зверталася до творів зарубіжних письменників, легко проводила літературні паралелі, зіставляла літературні образи, наводила факти з літератури різних часів і народів. У цьому допомагало їй знання мов, тонке відчуття барв слова, розуміння тексту й підтексту. З особливим пієтетом Ангеліна Василівна ставилася до літературної спадщини Івана Франка, була закохана в поезію Лесі Українки. Вона залюбки цитувала та досліджувала твори Івана Франка й Лесі Українки [1; с.151-157].

Коли у важкі повоєнні часи науковці Львівського університету, спрямовані академіком М.С.Возняком, досягли значного поступу у дослідженні Франкової спадщини і було відкрито кабінет франкознавства, Ангеліна Василівна серед інших брала участь у впорядкуванні цього кабінету, пошуках і відборі книг, листів, фотографій, ілюстрацій, у встановленні зв'язків кабінету зі школами Львова та області. Вона не тільки радо й кваліфіковано проводила екскурсії для відвідувачів кабінету, але й постійно дбала про регулярність і тематичну досконалість цих екскурсій, виявляла свої педагогічні здібності, любов до обраної справи, увагу до слухачів і вміння задовольняти потреби відвідувачів. Екскурсії завжди відбувалися як захоплююча розповідь і мали відчутне виховне значення.

Ангеліна Василівна брала також активну участь у діалектологічних експедиціях, організованих задля збирання матеріалів для Атласу української мови. Експедиції проводив сектор діалектології Інституту суспільних наук Західного центру АН УРСР разом із кафедрою української мови Львівського

університету. А.В.Кабайда вміло й тактовно проводила бесіди з інформантами, завдяки чому їй вдавалося записати багатий мовний матеріал. Збереглися фотографії, зроблені під час перебування її та колег у 1969-1971 рр. у с. Устя Корецького району на Рівненщині, на одній з них зафіксовано момент бесіди з інформантом. Зібраний мовний матеріал Ангелина Василівна описувала ретельно, фахово, на всіх рівнях мовної системи, роблячи при цьому історичні екскурси, порівняння зі спорідненими мовами, а часом і типологічні зіставлення.

Ангелину Василівну знали не тільки як ерудовану й толерантну людину, а ще й як прекрасну співрозмовницю, яка мала почуття гумору, і тому була вона приємною, бажаною гостею у товаристві факультетських колег. Фотознімок закарбував одну з таких зустрічей А.В.Кабайди з В.М.Криворучко, Л.А.Коробчинською (стоїть), В.О.Іцковичем, М.С.Тихомировою, В.С.Черняк.

Серед захоплень Ангелини Василівни пригадуються два: фотографування та писання віршів, у тому числі й дитячих. Для своєї племінниці, про яку завжди дбала, вона написала віршовану казку.

Скромна, приємна, завжди урівноважена й усміхнена, людяна і дуже уважна до співрозмовника – такою залишилася в нашій пам'яті Ангелина Василівна Кабайда.

1. До питання вивчення лексичного складу "Лісової пісні" Лесі Українки //Доповіді та повідомлення Львівського ун-ту. – Львів, 1958. – Вип. 8. – Ч. I.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

ЛИСТ АНГЕЛИНИ КАБАЙДИ ЗІ ЛЬВОВА ДО ГАЛИНИ БУКОЄМСЬКОЇ-БІЛЬЧУК У ХОЛМ

Галина Михайлівна Букоємська (дівоче – Більчук) народилась 1918 р. у с.Киржимани в Мордовії. Її родина походила з Підляшшя, але під час наступу російської армії 1914 р. через Холмщину й Підляшшя, мирне населення тих місцевостей було вислане до таборів у Сибіру, в Мордовії. Там Михайло Більчук одружився і там народилась Галина. Повернувшись на батьківщину, батько, який мав закінчену Холмську духовну семінарію, брав участь у Всехолмському з'їзді 1918 р. (разом з лікарем Олесіюком, братами Васильчуками) під керівництвом Михайла Грушевського. На з'їзді було висунуто вимогу приєднати етнічні українські землі – Холмщину й Підляшшя до Української держави.

Мама Ангелини Кабайди, Емілія Йосипівна Ткачук, походила з родини Тарасюків, з великого українського села Хоростити на Підляшші. Народилась вона у м.Тишівцях, де й виросла пізніше Галина Більчук. Позналились вони з Ліною у Варшаві, в домі Косоноцьких. Володимир Косоноцький, з зовнішністю українського козарлюги, був послом до польського Сейму і секретарем Української Парламентарної Репрезентації. Після того як Галину за антипольську агітацію позбавили права жити в бурсі, вона жила у панства Косоноцьких від 1940 р. працювала секретарем у канцелярії митрополита Холмського Іларіона (проф. Івана Огієнка), була секретарем судового відділу, яким керував о.протопресвітер Іван Левчук.

Ангелина Кабайда працювала з лютого до вересня 1940 р. учителькою семирічної школи в м. Тишівцях, звідки походила її мама. Потім була вихователкою жіночих гуртожитків при гімназії у Холмі й торговій школі в м. Володаві. У листопаді 1941 р. Ліна повернулась до рідного Луцька, де викладала українську мову в гімназії та, зокрема, на курсах вихователок дитячих садків. 1943 р. переїхала до Львова, де влаштувалась секретарем-машиністкою в "Центросоюзі".

Коли почався польський терор проти українського населення, митрополит Іларіон виїхав, Галина теж змушена була терміново перейти в підпілля. Пішки поверталась вона на Грубешівщину, але до Володави добратись не змогла. У 1944 р. потрапила в підпільну сітку. 6 квітня 1944 р. розстріляли її чоловіка. Потім вона захворіла, мала запалення легенів і зараження крові, її ледве вилікували сестри-монахині.

У 1945 р. перебралась до Львова, спершу потрапила до шпиталю – мала зламані ребра після стрибка з машини. Записалась на підготовчі курси до Львівського університету, оскільки її гімназійного диплому не хотіли визнавати. Водночас влаштувалась лаборантом на кафедру географії, яку очолював тоді проф. Левицький. Працювала разом із відомою вченою-географом Оленою Степанів, поки ту примусово не перевели до Києва. У Львові зустрілась знову з Ангелиною Кабайдою.

А.Кабайда працювала тоді секретарем в облспоживспілці, а восени 1945 р. теж продовжила університетську освіту, перервану війною. Вступила на слов'ян-

ську філологію, пішла працювати на географічний факультет, була лаборантом на кафедрі геоморфології. Жила з матір'ю і сестрою Іриною, вдовою Миколи Березіна, забитого у 1944 р. поляками радянського підпільника з т. зв. "Народної гвардії ім. Івана Франка". Після смерті сестри виховувала й дітей – Петра й Таню, яких дуже любила Галина, часто була тоді у них вдома, в помешканні на вул.Шашкевича, 5.

Одночасно продовжувала свою підпільну діяльність. Заарештували її в грудні 1947 р., засудили за звинуваченням у терорі. Під час ув'язнення від 1947 до 1956 р. пройшла табори й пересильні пункти в Північному Казахстані, Красноярську, Норильську, була кілька років на спецпоселенні. Повернувшись, працювала до 1962 р. в аптеці. Зараз мешкає в м.Золочеві.

* * *

Галина Михайлівна розшукала й переписала з чернетки текст листа Ангелини Василівни, який отримала в лютому 1944 р. у м. Холмі (всі її документи, листування, фотографії – була аматором-фотографом, – були конфісковані при арешті). Публікуємо лист з ласкавої згоди адресата, оскільки цей документ дуже добре відбиває характер та погляди авторки, очевидно, у час написання листа, але не тільки. Справді, лише близькому другові можна було звіритися з таких складних питань, як ставлення до віри й церкви, до провідників народу, до проблеми масової повоєнної еміграції українців за кордон. Тепер ми вже чимало знаємо про той тяжкий шлях, який довелося пройти одним – на Захід, і трагічний, який чекав інших – на Схід. Але тоді, навесні 1944 р., Схід ще не обов'язково означав Сибір та Колиму.

Лист Ліни Кабайди, написаний у трохи жартівливій формі, має, водночас, дуже серйозний зміст. Рима не завжди досконала, але треба врахувати, що вірш зовсім не призначався для публікації, а був приватним дружнім зверненням до близької людини. У листі авторка звертається до Галини Більчук: "Мій любий Хмаку!" й завершує листа: "Твій Хмак". Очевидно, цього цілком вистачало, щоб упізнати автора: "Хмаками" називали мешканців Володавщини, які говорили "хмацькою" говіркою, поширеною на Північному Підляшші. Замість звичного в Галичині "сьмо", "смо", вони вимовляли "хмо": "співалисьмо" – "співалихмо", "робилисмо" – "робилихмо".

Згадуваний у вірші Поль – це Федір Польовий, який пішов у підпілля, був командиром старшинської школи в Карпатах і там загинув. А з них із Ліною могла бути гарна пара...

Підготовка до публікації і передмова Галини Сварник

Львів, 9.02.1944 р.

Товаришко!
Ось хочу написати
Тобі я віршем
довгий, довгий лист.
І хочу я
в словах простих
укласти
найкращий і найглибший зміст.
Мій любий Хмаку!
Ждеш вже, мабуть, довго,
тривожишся
і гніваєшся теж...
Здається вже Тобі,
що я недобра,
що відповіді не діждеш...
А це не так.
Бо я вже написала.
За помахом пера
списала п'ять сторін!
Сказала там Тобі
я все, що в думці мала,
що тільки засвітилось
в голові моїй.
Там про Любов, про Дружбу, про Людину, –
там те усе,
що нас хвилює всіх.
Але ось зараз, в цю хвилину
я хочу ще сказати більш.
В останньому листі
мені Ти написала
про віру щось,
а потім ще і ще...
Тобі скажу тепер,
що в мене
це не таку вже роль відіграє.
Я знаю це.
Пізнати вже я встигла
тих проповідників
великих і смішних.
І у душі моїй
була також огида
така, як в Тебе є до них.
Це ще не все:
колись мене боліло,
що там обман усе,
що правди мало так,
Та згодом, коли вже дозріла,
я стала думати не так.
Релігії не відкидаю,
але, продумавши усе,
я вже інакше розумію
все те, що нам вона несе.

Бог є!
У мене теж є.
Бог – це краса,
і Сила,
і Любов, –
а церкву я тому шаную,
що в ній традиції
Народ наш заховав.
Хто проповідує,
багато хто говорить,
тому не конче віру йму,
але радію й тішусь дуже,
коли в душі чийсь
я Бога віднайду!
Ми ж, на зразок, – подобу Божу
(так нас вчили),
то ж Бога в серці мають
і в душі –
це ті, що я про них писала
такі, як Поль,
такі, як Ти!
Не смійся, Галочко!
Це щиро я сказала.
Далека я від фальшу, сміху, гри,
це все в душі колись іще рішала,
і думаю,
так згодом рішиш Ти.
Не хочу думати про царство,
про небесне...
Якщо родились ми,
то значить для життя!
Тому-то думати нам треба про сучасне,
поліпшувати дні звичайного буття.
Чомусь у нас тепер
(і то масово дуже)
героїка страждань
і смерті процвіла.
Я ж думаю, що краще буде,
коли полюбим сильно
ми життя.
Нам полюбити треба працю
і розвагу,
навчитись тішитись
як наші вороги, –
тоді ми матимем відвагу
і до життя
й до боротьби!
Галушечко!
Я хочу пов'язати
із сим усім
одно питання ще.
Це те, що всіх тепер займає,

що нам робити
"І куди?"
"І де?"
Я обсервую:
метушаться люди,
тривожаться,
біжать, кидають все.
Питає кожний: "Як же буде?"
І більшість з них,
за більшістю іде.
Не думають про те,
що, йдучи на чужину,
вигнанцями стають
і зайдами для всіх,
що більшість з них
у злиднях там загине,
або рабами стане для чужих.
Мій любий друже!
Ось тепер ті люди
від рідної землі
із легким серцем йдуть.
Але я певна,
що вони таки затужать,
що місця і спокою не знайдуть.
І буде гризти їх
в далекому вигнанні,
немов іржа,
за рідним всім – туга.
І будуть всі вони
із місця в місце гнані
і не знайдуть собі
затишного кутка.
Тому скажу Тобі,
моя хороша Галю,
що я лишаюсь тут,
хоч може й лихо жде.
Не хочу бути дезертиром,
не втікаю, –
тут ждатиму,
що доля принесе.
А потім... потім Галю!...
Не знаю я, не думаю про те.
Але напевно праця буде
і дещо ще..
Ти знаєш Галю: С – х – і – д.
Тебе колись тягнуло
до нашої землі,
до тих просторів там?
Коли б Ти там була,

ніколи б не забула
безмежних тих степів,
простору і тепла..
Ех, Галочко!
Багато б я сказала,
та слів не вистарчить,
щоб так сказати все.
Підождемо,
а далі видно стане,
куди та як стихія
понесе.
Тепер уже закінчу,
а Ти собі посмійся,
бо віршем жартома
настукала ось я.
Напевно всі думки
далеко краще б вийшли,
коли б я їх Тобі
звичайно повіла.
Але нехай ось так.
Нехай раз для відмінні
уложаться у рифм
хімерні ці думки.
І ось пішло у Холм
Тобі, мій Хмаку милий,
щоб посміялась Ти
і відповіла знов.
Бувай же, Хмаку мій!
Мене робота жде вже
інакше б я Тобі
писала ще і ще..
Не забувай мене,
пиши мені частіше.
Пиши про все, про все,
лишаюсь тут сама.
Лишаюсь на незнане,
як люди всі тепер,
як, мабуть, там і Ти.
Самотності боюсь,
а того вже не знаю,
чи друзів тут нових
зумію я знайти!
Бувай же, мила Галю!
Нехай вже буде так.
Якщо ж Ти не пізнала ще
хто пише,
то знай
це я –
Твій Хмак.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2002

Прийнята до друку 12.10.2002

ЮВІЛЕЇ

УДК 821.161.2.09'06(092)Р.Горак

ІНТЕЛЕКТ НАШОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ярослав Гнатів

*Львівський літературно-меморіальний музей І.Франка,
вул. Івана Франка, 150-152, 79011 Львів, Україна*

У ювілейній статті, з нагоди 60-річчя від дня народження талановитого письменника і літературознавця, директора Львівського літературно-меморіального музею І.Франка Романа Горак, автор коротко підсумовує життєвий і творчий шлях ювіляра, його вагомі здобутки для української національної культури.

Ключові слова: Роман Горак, родина, Франків край, повість, роман, стаття.

У родині Гораків пошанівка до Івана Франка панував віддавна. Ще прадід Іван познайомився з ним на якомусь передвиборному вічі, коли той кандидував на посла по виборчому окрузі Мостиська-Доброміль-Перемишль, і з того часу був його візником з Городка, коли Франко приїздив поїздом і їхав на села. Раз навіть "в знак дружби" подарував Іванові Гораку Квітчину "Марусю", яку вдома зачитали до дірок.

Знав Івана Франка й дід Михайло, який так нічого і не встиг оповісти своєму онукові Романові: хлопчик народився 17 січня 1942 р. перед самим Богоявленням, дід помер через два тижні по тому. Хата й родина своїми оповідями про Франка спричинились до того, що малий думав, ніби той чоловік на портреті між образами такий самий святий, як інші, до котрих треба молитись зранку, коли встаєш, та ввечері, коли лягаєш.

Парохом Церкви Благовіщення в Городку працював отець Онуфрій Маленький, який ще під час навчання в семінарії їздив у Святу землю і був одружений зі Стефанією Кривавич, рідною сестрою Олени, дружини академіка Василя Щурата. Щурати часто приїздили в гості в Городок і малий Роман Горак, який вчився в одному класі з Євою Щурат, онукою академіка, по розстріляному німцями синові Миколі, часто слухав їхні оповіді про Франка та його сім'ю.

І оповіді батьків, і оповіді гостей о.Маленького, якому опісля Р.Горак присвятив прекрасну студію про нього, опубліковану у "Визвольному шляху", спричинились до того, що хлопець узявся читати все, що написав Франко, і що траплялось прочитати про самого Франка.

Після закінчення Городоцької середньої школи № 2, де серед інших його вчителями з української мови та літератури були Софія Михайлівна Стасюк та її

чоловік Євген Митрофанович, пізніше директор Педагогічної бібліотеки у Львові, а також Наукової бібліотеки ім. В.Стефаника, він, витримавши шалений конкурс, став студентом хімічного факультету Львівського університету ім. Івана Франка і був одним із двох вступників, які стали студентами відразу після десятирічки. Той другий студент, як виявилось, був сином Ірини Вільде. Сталось так, що невдовзі молодий Горак замешкав у хаті Ірини Вільде як "тілоохоронець" для Максима.

Роман Горак дуже швидко проник у світ Ірини Вільде та її оточення. Дивувався тому оточенню, але й сам дивувався його своєю ерудицією та знаннями, що зовсім не були властиві тодішнім провінціалам, які приходили в місто. Серед тих людей були й такі, що особисто знали Івана Франка та його родину: Михайло Яцків, Михайло Рудницький, Денис Лук'янович, старі викладачі, котрих звали "професорами", хоч ними не були, просто Франкові знайомі. Була й Ольга Дучимінська, вона повернулася з сталінської каторги, і опісля Роман Горак став редактором і упорядником її першої збірки прозових творів "Сумний Христос". Він познайомився із людьми з оточення Ольги Рошкевич, Наталії Кобринської, Озаркевичів, Роздольських... Все решта він "хапав" з університетської наукової бібліотеки, яка для нього стала справжнім храмом знань.

Час навчання в університеті збігся з навчальною реформою, яку намагався впровадити Микита Хрущов, до суто технічних дисциплін додаючи цілу низку гуманітарних наук. Замість п'яти років навчання – шість. Окрім того, була самоосвіта й пристрасне бажання знати. Роман Горак взагалі належить до людей, які більше всього хочуть знати, ніж мати. Після закінчення університету – рік служби в армії в містечку Жовкві, а відтак робота у Всесоюзному науково-дослідному інституті органічної хімії в Бориславі. Саме тут познайомився з тими, про батьків і дідів яких писав Іван Франко. Тут ще жили робітники, які ніби зійшли зі сторінок повістей та оповідань Івана Франка. Тут вперше відбулось і його, Горакове, пізнання Франкового краю: Нагуєвичі, Унятичі, Ясениця-Сільна, Бая Котівська, Східниця, Попелі...

Опісля були три роки аспірантури у Львівському університеті, захист кандидатської дисертації і ... знову армія: посада старшого викладача у Вищому артилерійському училищі в Хмельницькому. Читав курс хімії та ракетного палива.

В Хмельницькому, колишньому Проскуріві, де колись нудились і влаштовували дуелі герої Купріна, він почав писати.

1973 р. повернувся до Львова з твердим наміром працювати в університеті, де його хотіли залишити після закінчення аспірантури. Однак тепер для нього вже не знайшлося місця. Він брав участь у конкурсах на заміщення вакантних посад багатьох вузів, але його документи губились, пропадали, або ж виявлялось, що до них бракує ще якоїсь довідки чи печатки. Він ставав до праці в науково-дослідних установах, а з 1977 – у Львівському медичному інституті. Вже був відомим хіміком з великим багажем статей, керівником престижних тем, його знали з конференцій найрізноманітнішого рангу та з авторських свідоцтв...

1978 р. відніс у журнал "Жовтень" свій роман "Велике червоне сонце" про Івана Франка, на який Інститут літератури ім. Т.Шевченка дав розгромну

рецензію. Найбільшою вадою цього роману-есея (зовсім невідомого, а тому, очевидно, "буржуазного" жанру, на думку рецензентів) було те, що автор свідомо відмовляється від усіх здобутків тодішнього франкознавства і стає на позиції, які "викликають тривогу". Роман "забракували", але виокремили в ньому три розділи про стосунки Івана Франка "з галицьким жіноцтвом". До них Р.Федорів, головний редактор журналу, долучив ще й дослідження "Жінка, яка йшла поруч", друковане в "Дзвоні", і зі своєю рекомендацією та рецензією відправив до "Радянського письменника". Книжку на свій ризик видавництво ще без рецензії, яку мав написати О.Дей, один з тих, хто узурпував право писати про І.Франка і без відома якого не могла вийти жодна книга про Франка, пустило у виробництво. Навіть більше: до неї увійшов ще й роман-есей "Шашкевич", що також був друкований у "Дзвоні" (тоді ще "Жовтень") і мав широкий читацький резонанс*. Готову книжку було пущено під ніж. О.Дей виступив категорично проти "ідеологічно хисткого" роману "Шашкевич". Із залишків була сформована книжка під назвою "Тричі мені являлася любов", яка вийшла 1983 р. і стала справжнім українським бестселером.

Він входив у франкознавство в ті часи, коли про Івана Франка можна було писати тільки вибраним – ідеологічно перевіреним дослідникам. Таким, як О.Дей чи Ф.Погребенник. Їхні інтереси надійно охороняв пресловутий Інститут літератури на чолі з відомим цербером М.Шамотою. Роки витратив Роман Горак, поки дістав доступ до архівів, а ще роки, поки навчився працювати в архіві та читати рукописи. Р.Горак став справжнім архівістом, а своїм вмінням примушувати документ говорити вражав і вражає досі найдосвідченіших архівістів.

Р.Горак швидко завоював пресу, його охоче друкували всі журнали України, і – нараз рецензія А.Халімончука на франкіану Р.Горака, яку опублікувала російськомовна "Львовская правда".

В медінституті з ініціативи відомого "патріота" М.Туркевича почалась нагінка на Р.Горака. Його довго не приймали в Спільку письменників, яку очолював тоді Р.Лубківський.

Роман Горак витримав цей бій достойно. Кожний есей його – це бій за істину, якою б вона гіркою не була, і не дивно, що твори письменника й досі по-різному сприймають різні люди. Йому не завдасть ані краплі сорому найменша його стаття, писана в часи тоталітаризму. Так само непоступливим він є і зараз, коли прийшли "демократичні" часи.

Роман Горак своїми романами-есеями створив своєрідну історію української літератури в Галичині, подібної якій не має жодна література. З різних її періодів та історичних епох він вибирає для оповіді найбільш знакові постаті, які уособлюють час і дух того часу, і вплітає їх в основну магістраль розвитку нашої літератури. Часу зародження української літератури присвячено романи й повісті про Маркіяна Шашкевича ("Шашкевич", "У сутінках", "Між вогнями"). Період між М.Шашкевичем та І.Франком знайшов свій вираз у постаті Миколи Устияновича в романі (разом з Я.Гнатівим) "Микола Устиянович". Епоха Івана Франка

* Саме цей роман академік Л.Новиченко назвав зразком інтелектуальної української прози, повторивши свою думку ще в низці пізніших статей.

відбита у повістях та романах, з яких найголовніші "Тричі мені являлася любов", "Задля празника", "Незакінчена повість про вбивство", "Криниця на подвір'ї", "Ілюзії, ім'я яким любов". Новітня література представлена романом "Лесь Мартович". Подальша доля нашої літератури знайшла своє втілення в образі Ірини Вільде – письменниці, яка залишилась у Галичині після приходу радянської влади ("Таємниці Ірини Вільде", "Ота одвічна загадка любові", "Кинути каменем") та в постаті Івана Керницького-Ікера (роман "З божої ласки"), як представника письменницької еміграції.

Найбільша частина творів та досліджень Романа Горака присвячена Іванові Франкові та його епосі. Пишучи про Івана Франка, він зумів оповісти в часи, коли робити це заборонялось, про цілу плеяду письменників та діячів, рятуючи від забуття їх імена та чин.

Р.Горак зумів перенести проблеми літературознавства та франкознавства з журналів та книжок суто наукового характеру, якими користується вузьке коло спеціалістів, на сторінки популярних та художніх часописів, розширивши тим самим коло читачів. Стилїстика творів Романа Горака надзвичайно цікава, а жвавість викладу в його творах поєднується з дотриманням суті документу, завдяки чому наукове дослідження стає художнім твором.

У кожному творі Романа Горака – відкриття. Як твердив Л.Новиченко, "ціла дисертація, а то й три вкупі". Р.Горак ввів до наукового обігу сотні дат, подій, імен. Йому належить відомий уже тепер вислів, що вершиною культури є пам'ять, а вершиною пам'яті – точність. За кожним фактом у творах Р.Горака стоїть документ, на який він обов'язково вказує як на джерело. Франкознавство може завдячувати Р.Горакові документальне підтвердження того, що Іван Франко – українець за походженням. Р.Горак створив величезне родовідне дерево Івана Франка, і українське походження нашого видатного письменника довів у низці статей, які свого часу сприймалися як сенсація та які стали основою відомої монографії (у співавторстві з Я.Гнатівим) "Іван Франко. Книга перша. Яків Франко". Цією книгою розпочинається задумана багатотомна біографія І.Франка на документальній основі. Наступний том з цієї серії "Іван Франко. Книга друга. Цілком нормальна школа" – повинна незабаром вийти в світ.

Здається, зараз немає такого українського письменника Галичини, якому б Роман Горак не присвятив хоч би одну статтю. Врешті його творчі зацікавлення переступили Збруч, і з'явилась перша повість-есеї про Тараса Шевченка – "Де Альта плаче...".

1992 р. Роман Горак очолив Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка. Саме під його керівництвом набули статусу самостійних Музей Соломії Крушельницької та Івана Франка в Нагуєвичах, які доти були філіями. Під його керівництвом створювався музей Михайла Грушевського, а окрім того, десятки шкільних музеїв по Україні.

Причетність до імені Франка, очевидно, зобов'язала зібрати й видати твори тих авторів, які колись хотів видати сам Іван Франко, але не зміг цього зробити через брак коштів. Р.Горак упорядкував і видав твори Михайлини Рошкевич та В.Загаєвича. Окрім того, він редактор і упорядник творів Б.Лепкого, Катрі Гриневичевої, В.Будзиновського, Ольги Дучимінської, В.Островського.

Від 1999 р. з його ініціативи почав виходити "Науковий вісник музею Івана Франка у Львові", де знайшли собі місце джерелознавчі статті з франкознавства; розпочато також планомірну публікацію невідомих документів і фотографій, що зберігаються у фондах музею, та листів різних кореспондентів до Івана Франка.

З ініціативи Романа Горака у Львові щороку наприкінці травня – часу відходу Івана Франка – відбувається "Тиждень пам'яті Івана Франка". Започаткував він і джерелознавчі Франківські читання, створив ряд телефільмів на різних кіно- і телестудіях про Івана Франка, веде авторські радіопередачі.

На урочистостях, пов'язаних із його 60-річчям, у відповідь на привітання, сказав так, як колись Іван Франко: "Як син українського селянина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм – то не сентимент, не національна гордість, – то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу стиха проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням".

Ще додав: "І перед родом своїм".

THE INTELLECT OF OUR LITERATURE

Jaroslav Hnativ

*Lviv Ivan Franko memorial-museum of Literature,
Ivan Franko st., 150-152, UA-79011 Lviv, Ukraine*

In the jubilee article on the occasion of the 60-th anniversary of the talented writer and literature critic, the Director of Lviv Ivan Franko memorial-museum. Roman Horak, the author briefly describes his life and creative activity, his outstanding achievements for Ukrainian national culture.

Key words: Roman Horak, familie, Franko's motherland, story, novel, article.

Стаття надійшла до редколегії 08.05.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

КРАЄЗНАВСТВО

УДК 821.161.2.09“18/19”(092)І.Франко(091)

“Я ЖИЮ ТУТ ДОСИТЬ ДОБРЕ...”

(Іван Франко в Довгополі Галицькім – в отця Івана Попеля)

Світлана Кукула

Національний Заповідник “Давній Галич”

вул. І.Франка, 1, 77100 Галич, Івано-Франківська обл., Україна

У Довгополі Галицькім у священника Івана Попеля І.Франко бував неодноразово, про що свідчить його листування з М.Грушевським, А.Кримським, В.Стефаником, Лесею Українкою, О.Маковеем, М.Павликом та ін. Довгополе Галицьке на рівні з Криворівнею органічно увійшло у світлу сторінку особистого і творчого життя Каменяра. Стосунки І.Франка з душпастирем І.Попелем дають підставу іншими очима подивитися на його так званий “атеїзм”. Він толерантно, з великим пошанівком ставився до священників, які були світочами духовної культури серед парафіян.

Ключові слова: духовний пастир, Гуцульщина, листування, спогади, інтимний світ.

Небуденна й велична краса Карпатського краю, чарівні пісні, перекази, барвистий одяг, і звичаї та побут, усе життя гуцулів, оповите легендами, їхні труди й дні здавна приваблювали до себе письменників, художників, композиторів і вчених, були для них незглибимим джерелом творчого натхнення.

Знаменито знав Гуцульщину і в цій “країні вічної краси” (Б.Лепкий) став одним з просвітно-політичних діячів виходець з Опільського краю, отець Іван Попель (1850-1921). Священника як людину високоінтелегентну, високоосвічену знали в літературно-мистецьких колах України.

Народився він в Галичі в сім’ї Йосипа Попеля з с.Медухи та Анастасії (з дому Заклінська) з Галича. Навчався І.Попель у Станіславові, висвятився в Римі на греко-католицького священника, а опісля працював у с.Розтоках в Заліщиках, а з 1890 р. – в Довгополі (тепер Верховинський р-н Івано-Франківської обл.), де й похований.

О. Іван Попель – громадський діяч націоналістичного напрямку – був засновником культурно-освітніх та економічних товариств на Гуцульщині, брав активну участь у боротьбі гуцулів за виборче право у виборах до сейму та парламенту. Він відзначався винятковими ораторськими здібностями, а його виступи, промови, проповіді були спрямовані на духовне та національне виховання мирян.

Завдячуючи гостинній вдачі о.Попеля, чарівний куточок Гуцульщини – село Довгополе Галицьке над Білим Черемошем – стало місцем відпочинку і творчих студій для багатьох діячів культури і мистецтва. Тут побували: Ф.Вовк, В.Гнатюк, В.Шухевич, Є.Желехівський, Б.Лепкий, О.Маковей, І.Труш, В.Стефанік, Марко Черемшина, Леся Українка, Ольга Кобилянська... І якщо склалися так обставини, що неможливо було помістити всіх приїжджих гостей у свою оселю (а це траплялося переважно влітку), то на "віктування" й користуватися своєю бібліотекою, періодикою о.Попель охоче погоджувався. Він сприяв в етнографічних, етнологічних, археологічних та антропологічних дослідженнях Гуцульщини багатьом ученим.

Якщо Іван Франко вперше приїхав у Криворівню 1901 р., то Довгополе увійшло в його життя значно раніше. З дружиною і з дітьми він прибув сюди влітку 1898 р., про що свідчить його епістолярна спадщина. Зрештою, листи, як ніщо інше, озвучують минуле живими голосами, служать чи не найважливішим джерелом для вивчення й аналізу людських взаємин, творчих історій і суспільних обставин. Завдяки листуванню Івана Франка Довгополе вписалося в історію української літератури й культури, а в науковий обіг повертається духовний пастир і активний громадський діяч, щирий патріот Гуцульщини й України Іван Попель. Бо не тільки великі й знамениті, геніальні особистості, але й рядові та чесні трудівники "клали... свою частку в будівлю нашого духу" (Валерій Шевчук).

До слова слід сказати, що упущенням нашої науки, зокрема франкознавства, є те, що Довгополе, в якому перебувало стільки знаменитих людей, а зокрема Іван Франко, яке надихало їх на творчі звершення, належно не поціноване. Тут були написані художні та мистецькі твори, присвячені не тільки чудовій карпатській природі, але й чесним сподвижникам цього мальовничого краю.

Перебуваючи в Довгополі в о.Попеля, Іван Франко ділиться своїми враженнями про гуцульський край з М.Павликом, О.Маковесем, Б.Грінченком, М.Грушевським, А.Кримським, З.Толобком, А.Чорним та ін. Упродовж двох місяців (липень-вересень 1898 р.) він написав тут десять листів – своєрідний епістолярний декалог. І.Франко пише 23 липня 1898 р. до О.Маковея: "Я жию тут досить добре. Гори трохи зависокі на мої ноги. Черемош гарний, але зовсім безрибний, зате гуцульської нужди пливе по нім багато". В листі до М.Павлика від 14 серпня 1898 р. він зазначає: "Се тут погода чудова. Купіль у Черемоші знаменита і незимна" [111].

В листі до М.Грушевського від 8 серпня 1898 р. читаємо повідомлення, що тут, в Довгополі, відпочиваючи, "...зібрав з Гуцульщини дещо цікавого етнографічного матеріалу (пісню і оповідання про одного досі не звісного опришка, примівки) "і дає се" до "Етнографічного збірника" [108]. І.Франко мав на увазі опришка Мирона Шполу, оповідання під заголовком "Опришок Мирон Шпола", а також "Гуцульські примівки", які згодом, у 1899 р., були надруковані в "Етнографічному збірнику". Саме в Довгополі І.Франко почув від старого гуцула Мандрика (так його називали в селі) оповідь про Лукина Кобилицю, Олексу Довбуша, Юріштана та про інші відомі й маловідомі легендарні особистості карпатського краю. Зокрема оповідь довгополівського гуцула

Освіцінського про мандатора-коменданта Герлічку лягла в основу незакінченого твору І.Франка "Гуцульський король". Уперше його опублікував акад. М.Возняк в книжці "Іван Франко. Статті і матеріали". Збірник перший (Вид-во Львівського університету, 1948).

І.Франко в дивний спосіб відпочивав. Казав, "що розлінувався на селі", а водночас для музею Наукового Товариства ім. Т.Шевченка активно збирав предмети декоративного та ужиткового мистецтва. Франковій працьовитості можна було позаздрити, для нього "відпочивати" означало змінювати одну роботу на іншу.

Важливе значення в довгополівському житті Івана Франка має його листування з А.Кримським. Тут він написав йому два листи (8 і 26 серпня 1898 р.). У першому подає свої біографічні дані, потрібні А.Кримському для статті з нагоди 25-літнього ювілею громадської та літературної діяльності І.Франка. Адресант повідомляє про своє піврічне перебування у Відні 1893 р., про свою докторантуру (1894), про доцентуру руської (української) літератури у Львівському університеті, про триразове недопущення його як кандидата на посла до австрійського парламенту і про прикромі з приводу статті "Поет зради" (стаття стосувалася Адама Міцкевича).

У цьому ж листі до А.Кримського І.Франко висловлює бажання зробити аналіз його творчості, бо це буде для читача цікавіший матеріал, і, щонайголовніше, висловлює думку про генезу власних творів. "...Всі мої писання, – зауважує він, – пливуть з особистих імпульсів, з чуття далеко більше, як з резонів, усі вони, особливо моя белетристика, напосні, так сказати, кров'ю мого серця, моїми особистими враженнями і інтересами, усі вони... у певній мірі (не в такій аляповатій, як се зрозумів Огоновський) є частки моєї біографії" [109]. Отже, І.Франко подає А.Кримському свою (авторську) вихідну позицію для розуміння власної творчості. Це, так би мовити, ключ до його творчого дому, візитна картка письменника. А тому ці судження дуже важливі у франкознавчій науці. Принагідно автор листа зауважує, що на його біографію ще не прийшов час, бо попередньо він повинен написати про себе мемуари.

Особливо цікавим змістом наповнений лист до А.Кримського від 26 серпня 1898 р. З адресатом І.Франко ділиться думками про свої драматичні твори, заявляючи, що драма – його "стародавня страть". Ще в гімназії він почав писати історичні драми. На конкурс подав драму "Украдене щастя". Сценічний успіх цієї п'єси спонукав його до створення інших драм – "Рябина", "Учитель", "Камінна душа", "Сон князя Святослава", "Майстер Черняк", "Будка ч.27". І.Франко повідомляє про те, що почав працювати над історичною драмою з часів Б.Хмельницького, але не закінчив її.

Цей лист відкриває ще одну, потаємну сторінку інтимного життя Івана Франка – його стосунки з жіноцтвом, що мали вагомий вплив на творчість письменника. Франко довіряє А.Кримському свої сокровенні тайни, зізнається в тому, чого з певних причин не міг сказати публічно. Про інтимний світ Франка написано багато, назву лише поіменно героїнь його любовних історій – Ольга Рошкевич, Йозефа Дзвонковська, Целіна Зигмунтовська, Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко), Климентина Попович, і, звичайно, його дружина Ольга Хоружин-

ська (Франко). Цей лист до А.Кримського – важливий документ, що дає нам можливість пізнати Франка зблизька. Це входження в його духовно-інтимний світ. Ставлення до листів, зокрема до такого, – справа суто індивідуальна. Це стан душі адресанта, прив'язаний до конкретної людини, обставин, події.

Слід зазначити, що атмосфера, яка панувала в Довгополі в отця Івана Попеля, була вельми доброзичливою, щедрою і щирою, дозволяла повернутися поглядом у минуле, заглибитись у спогади, відпочити серцем і душею. Ця листовна-сповідь – своєрідний духовний відпочинок Франка.

Щодо літературних впливів, І.Франко далі в листі зауважує: він “шукав собі сам дороги, пробував різних тонів і різних манер, дивлячись на одно, щоб зміст був свій, щоб душа твору була частиною моєї душі” [115]. Знову маємо свідчення письменника Франка про секрети його творчості, про інтимне зближення автора з його творами.

Лист закінчується також цікавим зізнанням адресанта про специфіку його творчості: “Я тільки те чую, що і в свої наукові і публіцистичні праці я вношу свій темперамент і сим способом розбуджую зацікавлення до порушуваних мною питань у людей, що досі й не підозрівали сих питань. Для Галичини се досить багато” [115]. Багато це і для франкознавства, бо ці слова Івана Франка допомагають шукати нам нові аспекти цієї науки, це вихідні дані для розуміння франкіани.

У Довгополі І.Труш намалював портрет Івана Франка до 25-літнього ювілею його літературної і громадської діяльності.

Іван Франко бував у Довгополі в отця Івана Попеля неодноразово, про що свідчить його листування з В.Стефаником, Лесею Українкою, О.Маковеем. Згодом, коли письменник захворів, о.Іван Попель пожертвував йому 70 ринських на лікування (на той час немалі гроші). Стосунки І.Франка з душпастирем І.Попелем дають нам підстави іншими очима подивитися на його т. зв. “атеїзм”. Він толерантно, з великим пошанівком ставився до священиків, які були світочами духовної культури серед своїх парафіян.

Довгополе Галицьке, як і Криворівня, органічно вписалося у світлу сторінку особистого й творчого життя Каменяра.

Повертаючись до заголовка статті “Я живу тут досить добре...” (Іван Франко в Довгополі Галицьким – в отця Івана Попеля)”, з відродою признаюся, що це в рідного брата, Гілярія Попеля, мого прадіда, Іванові Франкові було “досить добре”. Названий факт із біографії Франка стимулював мою роботу над цими рядками. Я писала їх любовно...

1. *Іван Франко*. Зібр. тв.: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976-1986. – Т.50. – С.107 (Далі цитати з листів І.Франка подаємо за цим томом, в тексті вказуючи сторінку).

"I LIVE HERE QUITE WELL..."

(Ivan Franko visiting father Ivan Popel' in Dovhopole Halyske)

Svitlana Kukula

National Preserve "Ancient Halych"

Ivan Franko st., 1, UA-77100 Halych, Ivano-Frankivsk Oblast, Ukraine

As is obvious from his correspondence with M.Hrushevskyi, A.Krymskyi, V.Stefanyk, Lesia Ukrayinka, O.Makovey, M.Pavlyk and others, Ivan Franko visited Father Ivan Popel' several times. Dovhopole Halyske as well as Kryvorivnia became an integral part of Kameniar's personal and artistic life. Ivan Franko's relationships with pastor I.Popel' lay the foundation for a different perspective of his so-called "atheism." He showed tolerance and great respect for priests, who were luminaries of spiritual culture among their parishioners.

Key words: pastor, Hutsulshchyna, correspondence, memories, intinner world.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

УДК 80(477)“18”(092)Й.Левицький

ЗНЕВАЖЕНИЙ
(до 200-ї річниці від народження Йосипа Левицького)

Роман Горак, Іван Горак

*Львівський літературно-меморіальний музей І.Франка,
вул. Івана Франка, 150-152, 79011 Львів, Україна;
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті йде мова про призабуту постать священника і культурного діяча Йосипа Левицького, котрий зробив вагомий внесок у розбудову нашої культури, разом з іншими діячами свого часу підготувавши прихід “Руської Трійці”. Йосип Левицький – автор першої граматики української мови в Галичині, з котрої вчився Іван Франко, а пізніше назвав цінною роботою.

Ключові слова: Йосип Левицький, граматика, шкільництво.

Знеславлений за життя, незрозумілий сучасникам, висміяний і зневажений ним, він, Йосип Левицький, і по своїй смерті не знайшов виrozumіння в нащадків.

А була це неабияка особистість, рівній якій у його час, котрий Іван Франко назве “тьмою кромішньою”, не було. Його зневажали за життя і по смерті за те, що кликав до світла, аби не гиніти в мряках. Ненавиділи за те, що подібно Іванові Вишенському, своєму попередникові, жорстоко й немилосердно бичував тих, хто покликаний був вести за собою ту, віками гноблену й деморалізовану масу, щоб витворити з неї народ і націю, а не чинив цього. Вони, оті провідники й отці духовні, сміялись з того народу, його мову називали худоб’ячою, заперечували право того народу на власну літературу, школу, науку. Його готові були розтерзати за те, що дорікав отцям духовним, слугам Божим, які дбають не за душу людини, а за копійку на таці.

Таких, як він, Йосип Левицький, було зовсім мало. Були одиниці. Таких, як ті інші, була тьма. Він був сильною людиною і ревним християнином, але був поборений ними і кинутий ними ж під ноги і немилосердно розтоптаний.

Він пристрасно любив свій народ, народ “без пуття і честі”; любив і за долю його ставав на прю з самим монархом Австро-Угорщини... Але й тому народу був незрозумілий, бо воював з пияцтвом, лінивством, невмінням жити в громаді та обстоювати свої права; не погоджувався, що треба зробити так, аби сусідові було гірше, коли тобі погано.

Вища церковна еліта, представником якої був деякий час і він, ненавиділа його, бо в ньому вбачала популіста й конкурента, який прагнув дохопитись високих відзнак та почесностей, на котрі претендували вони.

Він допікав польській шляхті, яка стала фактичним господарем Галичини після невдалих повстань проти цісаря, який зумів легко домовитись з нею, як здирати вкупі шкіру з галицького селянина. Сміявся з її хваленої демократії, подвійної моралі, одна з яких була для "своїх", а друга для "чужих"; вони робили на нього засідки й хотіли його фізично знищити.

Уряд нагородив його спеціальними відзнаками за успіхи в справі народної освіти, але водночас шукав способів, як його знешкодити й примусити замовкнути.

Найкращим способом у тій ситуації було оголосити його мало не юродивим.

А його заслуги в нашій національній відродженні важко переоцінити. Він один свого часу зумів зробити стільки, скільки ні до нього, ні опісля не змогли зробити на ниві народного життя цілі гурти тих, кого прийнято називати діячами та восхваляти їх труди.

З його намірів впровадити в школах українську мову як навчальну відверто сміялись на всіх рівнях. Йому в очі його ж колеги, народні пастирі, цвіркали, що такої мови взагалі немає, що то якийсь дикий діалект, якого нормальна людина повинна встидатися, а не те, щоб пропонувати, як навчальну мову або, як основу літературної. Куди тій мові до німецької? А польської? А російської? Та ж вона навіть своєї граматики не має! І Йосип Левицький пише таку граматику. Першу граматику української мови в Галичині. Свідомо пише по-німецьки, щоб довести своє недовіркам. Вийшла вона в Перемишлі 1884 р. і називалась "*Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galicien*", її Іван Франко назвав цінною працею. В цій граматиці автор показував, на противагу багатьом тодішнім науковим світилам, окремішність української мови, подав у ній дуже цікаву хрестоматію з уривків творів письменників різних частин української землі, а також зразком усної народної творчості з тих же регіонів.

Він володів даром переконувати. Після висвячення у церковний сан у 1825 р. він став особистим капеланом та сповідником перемишльського єпископа Івана Снігурського і цей вплив переконувати, захоплювати ідеєю вповні використав, перетворивши Перемишль того часу на центр української культури та національного відродження; єпископ Снігурський став одним з героїв того відродження і великих сподвижників. Він зумів разом з єпископом обстоювати ідею навчання в школах української мови, ба, навіть більше, обстоювати саму ідею шкільництва між українським людом. Це його заходами почали з'являться перші народні школи, а їх організація стала зразком для побудови ще інших. Нема книжок для цієї школи? – І Йосип Левицький дбає про їхнє написання, навіть пристосовує для того єпископську друкарню, яка була створена ще 1829 р. лише для видруку релігійної літератури, зокрема молитовників.

Щоб довести, що українською мовою можна передавати найтонші порухи людської душі, він перекладає Шиллера та Гете. А серед інтелігенції – сміх. Навіть віршик такий іронічний між нею ходив:

Старий Шиллер зажурився,
Що його "Дзвін" в Шклі розбився.

Йосип Левицький якраз тоді працював у Богом та людьми забутому Шклі, маленькому селищі, яке в наші дні стало відомим курортом на Львівщині.

Щоб підвищити рівень освіченості колег, він створює грандіозну бібліотеку в Перемишлі, про яку, наприклад, Львів міг тільки мріяти. А ще турбота про підготовку кадрів для народних шкіл, підготовку дяків, красу церковного співу. Його намагання піднести на вищий щабель освіти своїх колег спричинилось до того, що вони заявили єпископові: "або Левицький, або ми". Бо *tertium non datum*: третього не дано. І єпископ для спокою змушений був поступитись. Левицького саме тоді послали на бідну парохію в Шкло. Там мав помирнитись, упокоритись, бути, як інші. А він не упокорився. Почав працювати ще затятіше. Переклади з німецької, власні поезії. Як скаже Іван Франко, який вивчав у школі граматику Левицького, як і все його покоління, "Левицький визначився як автор численних поздоровлень різним високим особам, із яких деякі були писані доволі твердим язиком, а одно поздоровлення єпископові Снігурському з р. 1837 чисто народним язиком". Оті "поздоровлення", які потім натрапили на кпини і насмішки, писано також, щоб довести Томам невірним: українською мовою й таке можна писати. Бо тоді вважали, що для цього годиться тільки німецька. Окрім того, в писанні отих "поздоровлень" змагались усі тодішні поети й літератори. Його "листи" (так він називав статті) про становище української мови в імперії, про ставлення до неї уряду не проходять цензури. На світ божий пробивається тільки один такий лист, написаний 1843 р. У своєму Шклі, відкинутий від культурних процесів, він бачив краще проблему української мови, ніж ті, хто сидів у Перемишлі, "мав вуха і не чув, мав очі, а не бачив".

Передреволюційні, та й самі революційні події 1848 р. застають Йосипа Левицького в Грушеві під Дрогобичем. Тут він зайнявся організаційними питаннями та налагодженням громадського життя, чим викликав шалену лютю польської шляхти, яка вбачала в українському русі свого конкурента в справі верховодства в Галичині.

Єпископ Григорій Яхимович, який очолив Перемиську єпархію, 1848 року забрав Йосипа Левицького до Перемишля і доручив йому навчати питомців-вихованців пасторальної теології. На цій посаді він зумів протриматися до 1854 р.

Черговий конфлікт привів до того, що йому чекала чергова "вовча яма". На цей раз тою ямою мали стати Нагуєвичі, за яких 12 кілометрів від Дрогобича. Своєрідне й непердбачуване село. Холеру 1881 р. воно відомстило тим, що поспалювало сільських "упирів"; на кожний притиск громади владою відповідало бунтом. Село Нагуєвичі славилось тим, що всілякі внутрішні суперечки вирішувало бійками та вбивствами або ж підпалом будівель суперника, від чого згорало чимало інших хат. Священики не вельми поспішали в це село, хоч йти було на що. Громадою керували окремі індивідууми, часто сумнівних моральних якостей, і громада слухала їх. Авторитет священика тут був низький, і перша-

ліпша криклива баба знала краще, як "маєся чинити" в церковній справі, ніж сам священик.

Йосипа Левицького скерували навмисно до Нагуєвич, щоб він врешті мав змогу практично зробити те, чого вимагав від священиків у Перемишлі: стати справжнім духовним проводирем народу. Прихід отця громада зустріла насторожено, а перші кроки його навіть ворожо. Намагання Левицького поставити все на свої місця призвело врешті до затяжного конфлікту. Громада оскаржила свого священика перед єпископом у Перемишлі і виточила отцеві процес, який мав широкий розголос на радість противникам Йосипа Левицького. Самі того не розуміючи, бунтівники осмішили себе в очах решти людей. Суд виправдав Йосипа Левицького, але його здоров'я було підірвано. Матеріали цього процесу збереглися, і свого часу їх передав для вивчення академіку Василеві Щуратові митрополит Андрей Шептицький. З незрозумілих причин Василь Щурат статті про цю справу не написав і залишив матеріали слідства в своєму архіві, який успадкував його син, професор Степан Щурат. Він і написав на підставі цих документів дві великі статті "Каменяр і його рідне село", друковані свого часу в журналі "Жовтень". С.Щурат показав, що ті події в Нагуєвичах лягли в основу повісті Івана Франка "Великий шум", де діють реальні особи, а образ отця Передримірського написано з отця Левицького. Після публікації статей автор віддав матеріали процесу на зберігання у Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка. Публікація Степана Щурата ще більше підлила оливи в огонь; в дослідженнях, які з'явилися опісля, Йосипа Левицького зображували тільки як особу, що "паразитувала на народному тілі", стверджували, що він вимагав за церковні послуги платні, ніби за такі послуги не вимагав платні священик будь-якої конфесії. Все це було на руку войовничому атеїзму, який свідомо очорнював Йосипа Левицького, а разом з ним і весь наш духовний стан. Те, що зробив отець Левицький для нашої культури, для нашого відродження, не брали до уваги, або ж піддавали насмішкам. А між тим матеріали процесу були могутнім звинуваченням системі, яка довела наше село не тільки до матеріального, але й духовного зубожіння. У взаємних звинуваченнях селян та отця вирисовується чітка картина стосунків у селі, моральна деградація окремих осіб, злочинність, яка виростала на тому тлі, потоптання основних моральних засад, свідоме потурання влади злочинним елементам і всілякому злу. З тим намагався боротись Йосип Левицький. Суперечка з селом, консисторією, вищою духовною владою, священиками, які дбали більше про своє, ніж громадське, з польськими шовіністами, урядовим бюрократизмом привели до скорої кончини Йосипа Левицького.

Одні джерела твердять, що помер він у Дрогобичі, вийшовши з поліції, куди його кликали в справі авторства листа стосовно становища українців у монархії, що його Левицький скерував цісареві. Інші ж джерела подають, що смерть настала в Нагуєвичах під час суперечки отця з селянами. Кончина отця зафіксована в метричних книгах церкви 5.06.1860 р. Могила Йосипа Левицького не збереглась. Зрештою, невідомо, де вона й була: чи біля церкви Миколи літнього у верхньому кутку села, чи біля церкви Миколи осіннього, що в

нижньому кутку. Можна лише припустити, що на той час головною церквою була церква Миколи літнього, а тому там і був похований Йосип Левицький.

У нашому літературознавстві забуто слова І.Франка про те, що "Руська Трійця" виникла не на порожньому місці, а прихід її підготували інші діячі і серед них Йосип Левицький. Зате всюди згадують Франкові слова, витягнуті з його листа до Михайла Драгоманова від 26 квітня 1890 р., в котрому він подав свою автобіографію і де був такий текст: "Хрестив мене з н а н и й в літературі Осип Левицький, автор граматики й кепських перекладів з Гете; деякі книжки, котрі по нім осталися в селі в руках мужиків, як "Вінок русинам на обжинки" (1846-1847 рр.), історія біблійна і збірник "Пісень благовійних" (Перемишль, 1837), належали до моєї першої лектури..." [1; т.49; с.236-252]. Ті, хто потім так хвацько спекулював на тому листі і словах Івана Франка, зовсім забули, що це взагалі перші переклади нашою мовою, горожанські права якої всі відкидали, та що зроблено ці переклади в час, коли йшла "азбучна війна" і нашої мові хотіли нав'язати латинський алфавіт. З граматики ж Левицького Іван Франко вчився, а всі пізніші автори, які писали кращі й досконаліші граматики, брали її за основу.

Не можемо сьогодні похвалитись справді об'єктивною працею, де без отих знаменитих підсміхувань та пересмикувань фактів висвітлювано постать Йосипа Левицького і його роль в нашому відродженні. Обходимось короткими коментарями, написаними зі специфічним навітленням, та витягнутими з не так давньої вже літератури з її штапованими фразами.

Тим часом був о.Левицький подібний характером до Івана Франка, якого охрестив 27 серпня 1856 р. в Нагуевичах: та ж принциповість, наполегливість, послідовність у досягненні мети, шалена працездатність, безкомпромісність, глибоке вболівання за долю народу і праця задля його кращого прийдешнього, яка часто нічого, крім неприємностей та непорозуміння не приносила. Вони навіть обидва прожили один вік: 60 років...

Ніхто не написав біографії Йосипа Левицького, що можна було зробити ще на підставі наявних документів років 60-70 тому. Зараз ці документи втрачено. Сьогодні невідома навіть дата народження Йосипа Левицького. Немов на глум маємо метричну книгу с. Баранчиці неподалік від Самбора, де народився Йосип Левицький, але листки року його народження не збереглись...

Баранчиці аж ніяк не належали до багатих парафій, куди б рвалися священики. Священику давали 61 морг церковного поля та 13 підвод дров на опалення. Трохи пізніше, у 80-х рр., він діставав церковну зарплату в розмірі 904 корони на рік. До сільської парафії належала Воля Баранецька (або Волиця), що в трьох кілометрах із дерев'яною церквою Усікновення голови Іоанна Хрестителя, збудованої 1807 р., а також присілок Хлівиська, що в чотирьох кілометрах і де 1925 року було збудовано каплицю Йосафата. В Баранчицях була дерев'яна церква Вознесіння, збудована 1773 р., а 1816 р. її офіційно відвідав з канонічною візитацією єпископ Михайло Левицький. 1927 р. на місці цієї церкви була збудована нова.

Копії з метричних книг села збереглись з 1785 р. Парохом села на той час був о.Іван Бачинський, який помер 12 квітня 1788 р. Йому було 69 років, тобто був він 1719 р. народження. На його місце прийшов о.Василь Зворський, який на

початку 1800 р. перейшов на іншу парафію, а на його місце перемиська консисторія скерувала о.Захара Левицького, батька Йосипа Левицького. Він був одружений з Катериною Новаківською, про яку нічого невідомо, навіть років життя. В метричній книзі не збереглися сторінки, які стосуються народжень у селі, а тому дати народження Йосипа Левицького встановити на цій основі неможливо. З інших джерел відомо, що народився він 1801 р. Збереглися, однак метрики смерті. Одна з них стосується смерті брата Йосипа Левицького на ім'я Лев.

Помер він 20 травня 1802 р. [2; арк. 15]. Мав Лев три з половиною роки. Наступні дані стосуються смерті самого Захара Левицького. Помер він 1 квітня 1813 р. [2; арк. 27]. Мав о. Захар 44 роки від народження, тобто був він з 1768 р. Його синові Йосипу виповнилось тоді 12 років. Де в пізніші роки опинилась вдова з дітьми – невідомо, бо в село на парафію прийшов інший священик, і тільки 1818 р. цю парафію дістав зять о.Захара Левицького Яків Черлюнчакевич, про якого шематизми подають, що був він 1789 р. народження, висвятився 1817 р. і Баранчиці були його першою парафією. Яків Черлюнчакевич був одружений з дочкою Захара Левицького Теклею. 8 вересня 1818 р. [2; арк. 39] в них народився син Іларіон, про долю якого нічого невідомо. Хресними батьками новонародженого були Павло Черлюнчакевич, брат батька, на той час алюмн, тобто випускник, Львівської духовної семінарії, та Кароліна Левицька, дочка покійного Захара Левицького. Павло Черлюнчакевич був молодшим братом Якова, бо народився 1797 р., а висвятився 1820 р. Помер він 11 листопада 1872 р. в Наконечному Яворівського повіту, де був парохом.

Парафія в Баранчицях не влаштувала Якова Черлюнчакевича, і він 1820 р. перенісся на парафію в село Олешичі коло Чесанова, де церква Святого Онуфрія, де й 1854 р. помер. 2 квітня 1829 р. в Оленичах народився син, названий Йосипом-Віктором. Він 1852 р. закінчив духовну колегію в Римі, у 1852-58 рр. був у докторантурі Віденської семінарії, а з 1858 по 1868 – професором теологічного факультету Львівського університету, а 1863 р. заскаржив молодих видавців "Вечорниць" за те, що опублікували уривок з "Єретика" Тараса Шевченка, де були слова:

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.
І на апостольським престолі
Чернець годований сидить.

Оскільки суд відбувався державною, тобто німецькою мовою, то й голова суду висловив вимогу, щоб текст був перекладений німецькою мовою. Переклад ішов успішно до слова "годований". Перекладач не міг знайти німецького відповідника, і тоді допомогла публіка. З усіх-усюд посипалось слово "швайн", що означає, даруйте, свиня. Так відбувся завдяки о.Йосипу Черлюнчакевичу перший "переклад" уривка з Шевченкової поеми німецькою мовою.

Опісля Йосип Черлюнчакевич працював професором теології Краківського університету, одночасно виконуючи там обов'язки пароха церкви Святого Норберта. Помер він 16 січня 1911 р.

Після смерті Якова Черлунчакевича в Олешицях 1854 р. Йосип Левицький забрав його дружину Теклю до себе в Нагуєвичі, де тоді став парохом. Там вона й померла 8 серпня 1856 р. [3; арк. 15]. Була молодшою сестрою о.Йосипа Левицького, бо на час смерті, як пише метрика, мала 54 роки.

Сином Захара Левицького був також о.Михайло Левицький, про якого з шематизмів можна дізнатись, що був він 1802 р. народження. Закінчив Львівську духовну семінарію і висвятився 1826 р. Був одружений з Мар'яною Гуркевич, дочкою дрогобицького міщанина Григорія Гуркевича та Терези Глісович, батьками якої були Казимір Глісович та Катерина Гучинська, котра доводилась сестрою чоловіка пані майстрової "цьоці Кошицької" в Дрогобичі. Гучинські приїздили в Ясеницю Сільну і очевидно тоді познайомилися з родиною матері Івана Франка, тому коли Іван Франко поступив на навчання в Дрогобицьку нормальну школу отців Василіан, то мати знайшла йому станцію у своєї знайомої "цьоці Кошицької". Про це квартирування Іван Франко оповів у своїх прекрасних спогадах "У столярні". Після одруження та висвячення о. Михайло Левицький дістав скерування на парафію в с. Лопушанка на Старосамбірщині, відтак був переведений на парафію в с. Звір Самбірського повіту, однак після смерті ясеницького пароха о.Івана Ільницького, яка сталась 10 грудня 1840 р., він зайняв його місце. 6 січня 1842 р. в Ясениці Сільній в отця Михайла Левицького народився син, якого назвали Іваном [4; арк. 26]. Тільки дякуючи метриці відомо, що батьком дружини Захара Левицького був Олександр Новаківський, а матір'ю була Барбара Давидович. Невдовзі на парафію в Ясеницю Сільну прийшов о. Іван Чайковський, а о. Михайло Левицький перейшов працювати на попередню парафію у с. Звір, де також довго не затримався і 1846 р. перейшов працювати у Містковичі на Самбірщині, де й помер 11 серпня 1856 р.

1869 р. в Ясеницю Сільну на парафію прибув син о.Михайла Левицького Павло. Він народився 1830 р., висвятився 1856 р., був неодружений і готувався до вищої духовної кар'єри. Був зятим до всякого радикалізму та соціалізму, закінчив духовну семінарію у Відні, опісля захисту докторської праці став префектом семінарських студій у Перемишлі та професором канонічного права. Працював на цій посаді до 1868 р., а відтак після смерті ясеницького пароха о.Івана Чайковича (16 липня 1867 р.) перейшов у село Ясениця Сільна. Іван Франко обезсмертив отця Павла Левицького у своїй п'єсі "Учитель", в основу якої були покладені реальні події, які стались з товаришем Івана Франка, на той час учителем ясеницької школи Михайлом Воробцем. Окрім того, о.Павло Левицький відзначався великою жертовністю і допомагав своїм односельчанам матеріально. Помер 6 січня 1905 р.

На парафію в Баранчицях після того, як пішов о.Яків Черлунчакевич, 1820 р. і прийшов парохом Григорій Горчинський, який став жертвою холери 1831 р., яка охопила тоді всю Галичину. Він помер 28 липня 1831 р. [2; арк. 64]. Мав 50 літ. Ще раніше, 24 липня померла його дружина Євфрозинія, що мала 36 літ та син Олексій, що мав чотири роки [2; арк. 64].

На місце Григорія Горчинського прийшов Атаназій Ямінський, котрий був одружений з Сабіною Гриневецькою, дочкою пароха Смольник Ліського повіту. Вона була рідною сестрою Ілярія Гриневецького, котрий був парохом Нагуєвич у

1846-1849 рр. Метричні книги Баранчиць засвідчили, що 13 березня 1832 р. в тутешнього пароха народилась дочка Олександра [2; арк. 47], 30 жовтня 1833 р. народився син Маркил [2; арк. 73], а 4 лютого 1837 р. – Павліна [2; арк. 97].

Був Атаназій Ямінський сином пароха села Туринське Балигородського деканату Івана Ямінського, котрий помер 19 червня 1828 р. Після смерті о.Івана його найстарший син Атаназій тримав усю сім'ю коло себе, про що й свідчить метрична книга, бо тут, в Баранчицях, 24 жовтня 1885 р. одружувався 24-річний випускник духовної семінарії Сильвестр Месицький з 16-річною дочкою Івана Ямінського Христиною, а 4 лютого 1837 р. в домі отця Атаназія народилась Теодора, дочка його брата Теофіла, котрий на той час був парохом села Орове [2; арк. 96].

Сторіччя від народження Йосипа Левицького було в Галичині відзначене досить скромно: жодних згадок в пресі. Тільки Ставропігійський інститут послав у Нагуєвичі свого художника, прізвище якого невідоме, щоб на основі словесних оповідей мешканців нарисувати портрет колишнього нагуєвицького пароха (від смерті Левицького минуло тоді вже сорок літ).

Невдовзі на сторінках "Временника Ставропигийского Института" з'явилась стаття про Йосипа Левицького та його портрет. На портреті був зображений абсолютно несимпатичний тип, який своїм зовнішнім виглядом викликав відразу. Автор статті не приховував негативних спогадів селян про Йосипа Левицького, котрого ті називали "грубим ксьондзом". Довгий час той рисунок і був єдиним "портретом" о.Йосипа Левицького. Тільки, згодом, уже в 90-х р. ХХ ст., справжній портрет високої мистецької вартості, виконаний художником Зіффертом, виявила дослідниця часів Маркіяна Шашкевича Софія Малець у фондах Перемиської капітули. Він потрапив сюди після смерті Павла Черлюнчакевича, сина Якова Черлюнчакевича, в 1911 р. і ніколи ніде не публікувався. Вперше його опублікувала Софія Малець у своїй монографії "За часів Маркіяна Шашкевича", що вийшла 1996 р. у видавництві "Центр Європи". "Майже нічого не знаємо, – писала вона, – про художника Зіфферта. Однак, судячи з портрета, він був обдарованим аматором, захопленим своєю моделлю. Строга постать з орденською відзнакою і книгою з написом "Грамматика" переконлива і монументальна. А на обличчі вираз гіркоти: чи був належно оцінений сучасниками непересічний філолог, автор підручників, літератор і перекладач Міллера, Гете?!"

Зробім це хоч тепер, коли від народження о.Йосипа Левицького минуло 200 років, неупереджено і з повагою до його заслуг.

1. Іван Франко. Зібр. тв.: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т.50. – С.107 (Далі цитати з листів І.Франка подаємо за цим томом, в тексті вказуючи сторінку).

2. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Фонд 201. – Опис 4а. – Справа 120.

3. Там само. – Справа 4025.

4. Там само. – Справа 6148.

OUTCAST
(to the 200-th anniversary of Yosyp Levytskyi)

Roman Horak, Ivan Horak

*Lviv Ivan Franko memorial-museum of literature,
Ivan Franko st., 150-152, UA-79011 Lviv, Ukraine;
Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The article describes Yosyp Levytskyi, a forgotten priest and the man of literature, who made a great contribution to the development of our culture, together with other prominent men of his time, having prepared the appearance of "Ruthenian Triat". Yosyp Levytskyi – is the author of the first Ukrainian grammar book in Halychyna, which was used by Franko, and later was called an important work.

Key words: Yosyp Levytskyi, grammar book, schooling.

Стаття надійшла до редколегії 20.05.2001

Прийнята до друку 14.10.2001

ЗМІСТ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

КРУПАЧ Микола. "Бунт Митуси" І. Франка (До проблеми генеалогії художнього тексту)	3
ПОПАДИНЕЦЬ Ганна. Жанротворча і стилетворча роль автологічного слова у збірці Івана Франка "З вершин і низин"	10
КОРНІЙЧУК Валерій. Імпресіоністична лірика І. Франка	19
СКОЦЬ Андрій. "Буркутські станси" Івана Франка	29
ШУПТА-В'ЯЗОВСЬКА Оксана. "Майові елегії" І. Франка у контексті хронотопічності художнього мислення	35
ІЛЬНИЦЬКИЙ Микола. Теоретичний підтекст "Майових елегій" (Спроба аналізу одного вірша)	41
ДУРКАЛЕВИЧ Вікторія. "Єврейська тема" у двох редакціях повісті Івана Франка "Петрії і Довбушуки": рух тексту твору	47
ПАСТУХ Тарас. Психопоетика новели Івана Франка "Пироги з черницями"	55
ДЕНИСЮК Іван. "Не спитавши броду" як роман виховання	64
ЛЕГКИЙ Микола. "Великий шум" Івана Франка: до поетики модернізму	78
ШВЕЦЬ Алла. Типологія персонажів-злочинців у прозі Івана Франка	94
КОСТЬ Степан. Франко – публіцист у контексті ідеї державності	104
БУДНИЙ Василь. Хто говорить в літературному творі? (Суб'єкт поетичного мовлення в осмисленні Івана Франка)	117

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

ГНАТЮК Михайло. До проблеми функціонування соціологічного літературознавства в Україні (І. Франко – С. Єфремов)	128
БАГАН Олег. Іван Франко в оцінках Дмитра Донцова: долання епохи Ratio	135
МЕЙЗЕРСЬКА Тетяна. Типологія гностицизму в творчості І. Франка	146
КЛИМ'ЮК Юрій. Стиль як фактор жанрової єдності віршів-алегорій І. Франка	151
ТИХОЛОЗ Наталя. Казка в генеалогічній свідомості І. Франка	159

КОНТАКТИ

БОРИС Оксана. І. Франко і хатяни – дві епохи в розвитку літературної критики	169
КОЛОДІЙ Оксана. І. Франко про "Перші зорі" Т. Галіпа (Екскурс у полеміку столітньої давності)	176
МИКИТЮК Володимир. Іван Франко про трилогію Генріка Сенкевича	184
МОТОРНИЙ Володимир. Якби Франко у Лужиці з'явився... (Лужицькі літератури про І. Франка)	191

МОВОЗНАВСТВО

ЦІХОЦЬКИЙ Іван. Мовностилістичні експерименти І. Франка (на матеріалі художньої прози).	202
---	-----

ТРУШ Олена. Складнопідрядні речення в мовознавчих статтях Івана Франка	208
РЯЗАНОВА Олеся. Акцентуація форм дієслова "взяти" в поетичному мовленні І. Франка	215
БЛИНОВА Неля. Функції полонізмів у публіцистичних текстах І. Франка (1878-1907 рр.)	220

ПУБЛІКАЦІЇ

ГОРАК Роман. Один з "моїх знайомих євреїв"	227
МЕЛЬНИК Ярослава. "Для тих, котрі інтересуються розвоєм науки теологічної в Європі": реферати І. Франка	238

РЕЦЕНЗІЇ

ТИХОЛОЗ Богдан, ТИХОЛОЗ Наталя. Іван Франко та модернізм: погляд із Відня (Simonek S. Ivan Franko und die "Moloda Muza". Motive in der westukrainischen Lyrik der Moderne. – Köln-Weimar-Wien, 1997) .	257
--	-----

СПОГАДИ

З ІСТОРІЇ КАБІНЕТУ ФРАНКОЗНАВСТВА. Ярослав Шуст, Ангеліна Кабайда

ГНАТЮК Михайло. Із недалекого минулого.....	272
ЗАВАДКА Богдан. Зерно, посіяне Ярославом Шустом	274
МОРОЗ Мирослав. Мої спогади про Ярослава Шуста	276
ГАЛЕНКО Іраїда. Ярослав Іванович Шуст	280
СПРАК Іван. Вони були перші.....	281
СВАРНИК Галина. Спогади про Ангеліну Василівну Кабайду-Саєнчук	284
ГРИНЧИШИН Дмитро. Незабуття і неповторна особистість	293
ПОЛЮГА Левко. В її очах завжди світилися спокій і доброта	295
ЄДЛІНСЬКА Уляна. Світлячок із людської гуші (Спогади про Ангеліну Василівну Кабайду)	298
МОРОЗ Мирослав. Мої спогади про Ангеліну Василівну Кабайду	301
ГАЛЕНКО Іраїда, ВОРОНОВСЬКА Ірина. Світлої пам'яті А.В.Кабайди	304
Лист Ангеліни Кабайди зі Львова до Галини Букоємської-Більчук у Холм. <i>Підготовка до публікації і передмова Галини СВАРНИК</i>	306

ЮВІЛЕЇ

ГНАТІВ Ярослав. Інтелект нашої літератури (про Р.Горака)	310
--	-----

КРАЄЗНАВСТВО

КУКУЛА Світлана. "Я живу тут досить добре..." (Іван Франко в Довгополі Галицькій – в отця Івана Попеля.	315
ГОРАК Роман, ГОРАК Іван. Зневажений (До 200-ї річниці від дня народження Йосипа Левицького).	320

CONTENTS

INTERPRETATION OF THE TEXT

KRUPACH Mykola. "Riot of Mytusa" I. Franko (to genealogies of poetical text)	3
POPADYNETS Hanna. The function of autological word in genre and style creation in the collection from "the heights and the depths"	10
KORNIJCHUK Valerij. I. Franko's impressionistic poetry	19
SKOTS Andrij. "Burkutski stansy" by Ivan Franko	29
SHUPTA-VIAZOVSKA Oksana. "May elegy" by I. Franko in the context of chronotopisity of artistic thinking	35
ILNYTSKYI Mykola. Theoretical implication of the "May elegy" (an endeavour to analyse one poem)	41
DURKALEVYCH Viktoriya. "Hebrew theme" in two versions story "Petriis and Dovbushchuks" by I. Franko: the movement of text-composition . .	47
PASTUKH Taras. The psychopoetics of Ivan Franko's short story "The boiled dough with the blueberry"	55
DENYSIUK Ivan. "Look before you leap" as an educational novel	64
LEHKYI Mykola. "The great noise" by Ivan Franko: towards the poetic of modernism	78
SHVETS Alla. The typologisation of character-criminals in Franko's prose	94
KOST' Stepan. Franko is a publicist in the context idea of statehood	104
BUDNYJ Vasyl. Who speaks in a literary work? (A narratology problems in I. Franko's criticism)	117

THEORY AND METHODOLOGY

HNATIUK Mykhailo. To the problem of sociological literature studies/criticism functioning in Ukraine (I. Franko-S. Jefremov)	128
BAGAN Oleh. Dmytro Dontsov evaluates Ivan Franko: The development of the epoch Ratio	135
MEIZERSKA Tetiana. Typology of gnosticism in I. Franko's creative activity	146
KLYMIUK Yuriy. Style as a factor of genre unity of I. Franko's poems-allegories .	151
TYKHOLOZ Natalia. The fairy tale in the I. Franko's genological mentality	159

CONTACTS

BORYS Oksana. I. Franko and "Khatiany" – two periods in the developing of literature criticism	169
KOLODIY Oksana. I. Franko about "First stars" by T. Halipp (retrospection to the discussion of a hundred years ago)	176
MYKYTIUK Volodymyr. I. Franko about the trilogy by Henry Senkevich	184
MOTORNYI Volodymyr. If Franko found himself in Lusatia	191

LINGUISTICS

TSIKHOTSKYI Ivan. Ivan Franko's lingual-stylistic experiments (on the basis of artistic prose material)	202
--	-----

TRUSH Olena. The complex sentences in Ivan Franko's scientific linguistic articles	208
RIAZANOVA Olesia. Accentuation of the verb form "to have" in I. Franko's poetic discourse	215
BLINOVA Nelia. The functions of polish borrowings in I. Franko's publicistic texts (1878-1907)	220

PUBLICATIONS

HORAK Roman. One of "my jewish acquaintances"	227
MEL'NYK Jaroslava. "To those, interested in the theological science development in Europe": I. Franko's synopsis	238

RECENSIONS

TYKHOLOZ Bohdan, TYKHOLOZ Natalia. Ivan Franko and modernism: point of view from Wienne (Simonek S. Ivan Franko und die "Moloda Muza": Motive in der westukrainischen Lyrik der Moderne. – Köln-Weimar-Wien, 1997)	257
--	-----

MEMOIRS FROM HISTORY

OF THE CABINET OF FRANKO'S STUDIES. Jaroslav Shust, Anhelyna Kabajda

HNATIUK Mykhailo. From recent past	272
ZAVADKA Bohdan. A seed sown by Jaroslav Shust	274
MOROZ Myroslav. My memoirs about Jaroslav Shust	276
HALENKO Iraida. Jaroslav Ivanovych Shust	280
SIRAK Ivan. They were the first	281
SVARNYK Halyna. Memoirs about Anhelyna Vasylivna Kabajda-Sajenchuk	284
HRYNCHYSHYN Dmytro. Unforgettable and unique personality	293
POLIUHA Levko. In her eyes always shone peace and kindness	295
JEDLIŇSKA Uliana. A fire-fly from human crowd (Memoirs about Anhelyna Vasylivna Kabajda)	298
MOROZ Myroslav. My memoirs about Anhelyna Vasyliia Kabajda	301
HALENKO Iraida, VORONOV'SKA Iryna. In fond memory of A. V. Kabajda	304
Letter of Anhelyna Kabajda from Lviv to Halyna Bukojemska-Bilchuk in Kholm. <i>Preparation to publishing and foreword by SVARNYK Halyna</i>	306

JUBILEE

HNATIV Jaroslav. The intellect of our literature (about R. Horak)	310
---	-----

COUNTRY STUDIES

KUKULA Svitlana. "I live here quite well..." (Ivan Franko visiting father Ivan Popel' in Dovhopole Haltske)	315
HORAK Roman, HORAK Ivan. Outcast (to the 200-th anniversary of Yosyp Levytskyi)	320

Збірник наукових праць

УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Випуск 66

Іван Франко

Статті і матеріали

Підп. до друку 2002. Формат 70х100/16. Друк. на різогр.
Папір друк. № 3. Умовн. друк. арк. 26,7. Обл.-вид. арк. 27,8.
Наклад 150 прим. Зам. № 334.
Видавничий центр Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000 Львів, вул. Дорошенка, 41.

Лф 0084

10